

Bošnjačka riječ

Časopis za društveni život i kulturu sandžačkih Bošnjaka

Godina III
Broj 9
Novi Pazar
Januar-mart 2008.
Cijena 160 dinara
www.cbs.org.yu

Ferid Muhić
KOJE JE NACIONALNE PRIPADNOSTI
VAŠE TIJELO?

Mustafa Baltić
ĆATOVIĆA KUĆA U SJENICI

Hasnija Muratagić - Tuna
O nekim stilskim osobenostima
LEGENDE O ALI - PAŠI

Bošnjačko nacionalno vijeće

11. maj
Dan bošnjačke
nacionalne zastave

Smotra bošnjačkih narodnih igara
SBONI 2008.

Bošnjačka riječ

Osnivač

Bošnjačko nacionalno vijeće
Novi Pazar

Izdavač

Centar za bošnjačke studije
Tutin - Novi Pazar

Za osnivača i izdavača

Esad Džudžević

Glavni i odgovorni urednik

mr. Redžep Škrijelj

Zamjenik gl. i odg. urednika

Hasna Ziljkic

Redakcija

Esad Rahić

Muhedin Fijuljanin

Nazim Licić

Muratka Fetahović

Fuad Baćićanin

Džengis Redžepagić

Zaim Azemović

Mustafa Baltić

Direktor desk-a

Zaim Hadžisalihić

DTP i prelom

Samer Jusović

mr. Asmir Jusović

Lektura

Muratka Fetahović

Murat Mahmutović

Saradnici

Ferid Muhić

Samra Tahirović - Ljuka

Rasim Čelahmetović

Fehim Kajević

Muharem Mutabdzija

Fehim Karišik

Nedžib Vučelić

Alija Matović

Adresa redakcije

28. novembra bb

36300 Novi Pazar

Telefon: 020 336 621

Fax: 020 315 608

E-mail: bnv@verat.net

www.bnv.org.yu

Časopis sufinansira
Ministarstvo kulture
Vlade Republike Srbije

Štampa

Štamparija "Merak"

Dubrovačka bb, Novi Pazar

RIJEČ UREDNIKA

Bošnjaci ante portas!

Čekamo izbore!

Izmiče, još jedna, mogućnost svebošnjačkog političkog konsenzusa i zajedničkog nastupa na izborima 11. maja 2008. Umjesto toga, politikom pretovareni eter Sandžaka preživljavljava nebuloznu kampanju, dijela, sve usitnjenijeg bošnjačkog biračkog tijela. Svakodnevne prijetnje *ne-ulaskom u Evropu*, koju su, svojim prirodnim evropejstvom Bošnjaci davno osvojili, su već viđena politička demagogija prelivena lansiranim gomilom neiskrenih i nemogućih obećanja zbumjenim biračima. Medijska miting-rašomonijada pritsika svaki bošnjački kutak. Protagonisti ove, kvazibošnjačke, političke mimikrije, efektuirane pod skutom DS-a, izravno, i oduvno, lome strukturu usitnjenog bošnjačkog tkiva. Ponuđeni okrajci ove okrutne političke igre, čiji je bilans „sigurnost“ nekoliko političkih karijera, nagovještavaju posnu žetvu dijelu dezorientiranih Bošnjaka.

Najgrlatiji su, svakako, najnesposobniji. Može li se bez hainicima vjerovati? Jok, vala! Jer, Bošnjake je teško prevrati. Znaju oni svoj životni cilj - šta je na ovakovom dunjaluku moguće, a šta nije? Obigravaju i moju Pešter, u koju ranije nikad nisu zalazili, „*ko njivu zla godina*“. Nudi se, i obećava, gotovo sve, od autoputeva do interneta. I sve redom: Ribiće, Tutin, Duga Poljana, Pešter,... za glas birača i unovčavanje „evropejstva“.

„Pucanj“, u državnu ložu zasjelih karijerista i protežiranih vjersko-političkih tajkuna, u zbumjene bošnjačke birače, tamo gdje se najčešće nema šta uloviti, još jedan su veliki i neuspjeli kvazibošnjački potres koji dolazi u nevakat, kad je svebošnjačko jedinstvo najpotrebnije? Upravo nam se jedno tako prazno i iracionalno određenje nameće kao definicija koja savršeno odgovara politici davaljenika. Polifonija glasova usitnjene opozicije pretvara se u iro-

niju punu političkog neukusa, lišenu otvorene demokratske utakmice u kojoj su jedini cilj glasovi birača.

U sjeni ovog komentara su pitanja koja nisu od juče, ali su u ovom trenutku prelomna za budućnost evropskih muslimana. Danas, dok su čitavi kontinenti u pokretu, a neki to nazivaju „*sukobom civilizacija*“ (S. Hantington), damarima nam tutnji nekakva grožnica živost. Desio nam se kontraverzni holandski parlamentarac Gert Vilders i njegov ko vječnost dugi film „*Fitna*“ (15 minuta) u kojem najavljuje da će islamski svijet, pa i Bošnjaci, još dugo ovisiti od evropske „demokratije“, čija će se kontraproduktivna, absurdna, iracionalna, farsična i ponizavajuća politika prema Islamu i muslimanima nastaviti vrlo žestoko. Film je prema zauzetom „aršinu“ istovjetan holandskom kukavičluku 1995. u Srebrenici.

Uprkos svemu, Bošnjačka lista za evropski Sandžak dr Sulejmana Ugljanina, nastavlja svoju dvodecenjsku kampanju za strpljivu evoluciju demokratije, primjerenu našim uslovima. Odavno Evropejci-Bošnjaci čekaju svoju šansu. Dok se ona lomi između Istoka i Zapada, Bošnjaci srcem žele Srbiju u Evropi. Istina, naši uspjesi nisu meteorski, ali stanje ne čine gorim. Budemo li iskreniji Bošnjacima u Srbiji neće biti dobro, dok većini ne bude odlično.

I u „izbornoj“ 2008. godini, Bošnjaci Sandžaka će sačuvati svoj identitet i pokušati da se dostojanstveno uključe u porodicu evropskih naroda? Pitanje je to, koje ostaje bez odgovora, u vrijeme, kad čovek žali za propuštenom prilikom za svebošnjačkim jedinstvom na koje je pozvala Bošnjačka lista za evropski Sandžak. Nećemo moći govoriti: „*Bila dvaput jedna mogućnost!*“

Bošnjaci ante portas!

SADRŽAJ

Formirana "Bošnjačka lista za evropski Sandžak"

6

**Dr. Ferid Muhić
KOJE JE NACIONALNE
PRIPADNOSTI VAŠE TIJELO?**

5

Implementacija Evropske povelje o
regionalnim i manjinskim jezicima
BOSANSKI DJELIMIČNO

8

Novopazarski univerzitet
dobio dozvolu za rad

10

Izvršni odbor BNV usvojio program
OBILJEŽAVANJE DANA ZASTAVE

9

**BOŠNJACI VEZA IZMEĐU
SRBIJE I TURSKE**

11

Bošnjaci Sjeverina juče, danas i ...
**SJEVERINU NE TREBAJU
OBEĆANJA VEĆ KONKRETNAT POMOĆ**

14

U narodnoj biblioteci "Dositej obradović"
promovisana knjiga Muhameda Filipovića
KO SMO MI BOŠNJACI

19

U Zagrebu održan IV međunarodni BAL-TAM simpozijum
**TRAGOVIMA OSMANIJSKOG
KULTURNOG NASLJEĐA NA BALKANU**

22

Ćilimarstvo u sjeničkom
kraju

32

Homer - Mededović i
tradicija epika

40

Veče ilahija i kasida u Novom Pazaru
"SVJETLOST UMMETA"

23

MEVLUD U TRADICIJI BOŠNJAKA

27

Mevlud Arifa Brkanjića-Sarajlije
**STO HIDŽRETSKIH GODINA
JEDNOG BOŠNJAČKOG MEVLUDA**

31

Baltić Mustfa
ĆATOVIĆA KUĆA U SJENICI

44

Prof.dr.Hasnija Muratagić-Tuna
O nekim stilskim osobenostima
LEGENDE O ALI-PAŠI

50

Iz najnovije zbirke priповједaka,
"Kamen", Redžepa Nurovića:
KUĆA

76

Hajrat u Melaju

48

Sultanija Pertevniyal Valida i
njene džamije

69

FERDOVA DUHANKESA

Dr. Ferid Muhić

Koje je nacionalne pripadnosti vaše tijelo?

Ako bi u formularima predstojećeg popisa stajalo ovakvo pitanje – šta biste rekli? Ima li, uistinu, ljudsko tijelo nekakvu nacionalnu pripadnost? A ako nema, šta je onda korpus nacionala? Čista ezoterična osjećajnost – lišenost od tijela živih ljudi? A sam nacionalizam – šta je? Vampirska starost u toploj krvi živih ljudskih bića!

Za onoga koji ne vidi razliku u tjelesnom sklopu životinja i ljudi, nacionalizam je plauzibilna pozicija. Ili, što je isto: nacionalizam je moguć samo kao aksiomatsko postuliranje anatomske identiteta među ljudima i životnjama. Životinje su prirodni nacionalisti! Njihovo tijelo izražava teritorijalnu, partikularnu, parohijalnu suštinu. Iz predjela oprjedeljene, sa predjelom povezane, životinje uistinu demonstriraju direktnu vezu „krvi i tla“. Bijele mečke žive u striktno definiranom području; „ursus horribilis“ – grizli, isto tako, pri čemu jedna njihova podvrsta, „Kodijak mečka“, živi samo na istoimenom ostrvu u priobalju Aljaske. Himalajska mečka, crna i podla kao službeni telefon pedesetih, živi samo u području jugoistočnih Himalaja. A sve mečke zajedno, bez izuzetka, su žitelji samo severne Zemljine hemisfere!

Svim životinjskim vrstama je dato manje ili više, ali uvijek jasno opredjeljeno područje za život. Samo čovjek, prema svojoj tjelesnoj organiziranosti, legitimno boravi svuda! Čovjekovo tijelo je inkarnacija organizma sposobljenog i kao predodređenog da demantira i prevaziđa okvire svake materijalno zasnovane, isključive, etničke, rasne ili nacionalne pozicije. Njegova funkcionalna versatilnost, potkrijepljena neposrednom prefinjenosću motorne kontrole, koordinacije i simultanosti ovog besprekornog perceptivno-dinamičkog agre-

Dr. Ferid Muhić

gata, stvara od svakog zdravog čovjeka virtuoza tijela bez istinskog suparnika u carstvu i najnadarenijih životinja, a o vrhunskim akrobatama, baletskim umjetnicima, gimnastičarima, plesačima, ekipabilistima – nema potrebe ni razmišljati!

Fiziološka struktura čovjekovog tijela, kartezijski evidentno potvrđuje

senzorski sistem obezbjeđivanja opstanka i ishrane, komplementarno je obogaćen takvim dentalnim i digestivnim sistemom, što omogućava jedinstvenu autentičnu omnivornu prehranu; metabolizam dozvoljava dugo lišavanje tečnosti, a kapacitet podnošenja striknog nejela rekordan je među svim sisarima, dok su koža i krvni sistem

Svim životinjskim vrstama je dato manje ili više, ali uvijek jasno opredjeljeno područje za život. Samo čovjek, prema svojoj tjelesnoj organiziranosti, legitimno boravi svuda! Čovjekovo tijelo je inkarnacija organizma sposobljenog i kao predodređenog da demantira i prevaziđa okvire svake materijalno zasnovane, isključive, etničke, rasne ili nacionalne pozicije.

da se svaki čovjek može legitimno i suvereno smatrati „chez soi“ (kod kuće) – svuda. Međa naše domovine, savršeno se poklapa sa prostorom na kome smo biološki prisposobljeni da živimo. A prisposobljeniji smo od bilo kog drugog živog bića! Naša adaptacija klimatskim i svakim drugim uslovima, absolutno je neuporediva: mi bez teškoća živimo i na nultoj liniji mora, kao i na visini iznad pet hiljada metara (Tibet i Andi)! Razvjeni, funkcionalni i savršeno usaglašeni

adaptirani šampionski rasponima temperature i vazdušnog pritiska...

Paradoks je očigledan; nadaren univerzalnim tijelom, čovjek se svjesno degradirao na nivo nižih organizama; birajući nacionalizam, imitira evolutivno hindekepirane, tercijarno reliktne životinje. Pravi život zamjenjuje vampirizmom. Tijelo nacionaliste je pametnije od njegovog duha, njegova je forma čovječnija od njegove suštine.

Formirana "Bošnjačka lista za evropski Sandžak"

U Novom Pazaru je formirana koalicija "Bošnjačka lista za evropski Sandžak" koja će zajedno učestvovati na lokalnim i parlamentarnim izborima zakazanim za 11.maj 2008. godine.

Koalicioni sporazum potpisale su Stranka demokratske akcije (SDA) Sandžaka, Bošnjačka demokratska stranka Sandžaka (BDSS), Socijal-liber- alna partija Sandžaka (SLPS) i Reformisti Sandžaka (RS).

Nakon potpisivanja koalicionog sporazuma, nosilac "Bošnjačke liste za evropski Sandžak" dr. Sulejman Ugljanin ocijenio je da je Bošnjačka koalicija oformljena kako bi se odgovorno zastupali interesi svih Bošnjaka.

"Ovo je prilika da Bošnjaci okupe svoje glasove i tako postanu poželjan partner za sve državotvorne stranke u našoj zemlji", rekao je Ugljanin.

Koalicija "Bošnjačka lista za evropski Sandžak - dr. Sulejman Ugljanin" je nakon toga RIK-u predala listu sa 150 kandidata za poslanike Skupštine Srbije na predstojećim parlamentarnim izborima i 12.000 potpisa podrške građana. Tom prilikom, Ugljanin, lider Stranke demokratske akcije Sandžaka, nosilac liste i prvi na listi, rekao je novinarima da ona okuplja sve kompetente bošnjačke političke stranke.

"Cilj je da postignemo bošnjačko jedinstvo i da Bošnjaci okupe sve svoje glasove u Srbiji na jednoj izbornoj listi, da postanemo afirmativan i poželjan politički faktor", rekao je Ugljanin.

Predsjednik Bošnjačke demokratske stranke Sandžaka Esad Džudžević izrazio je očekivanje da će Bošnjačka lista ući u republički parlament sa najmanje tri poslanika i da će na lokalnim izborima osvojiti većinu u Novom Pazaru, Tutinu i Sjenici i ostvariti značajno učešće u Prijepolju i Priboju.

On je na konferenciji za novinare ocijenio da će takva lista, koja okuplja veliki broj bošnjačkih stranaka, izazvati veliki odziv birača u San-

džaku, kao i da je naišla na veliko odobravanje Bošnjaka.

Džudžević je podsjetio da je "njegova" stranka pokrenula inicijativu za formiranje jedinstvene bošnjačke liste za predstojeće izbore, ali da je to odbila Sandžačka demokratska partija (Rasima Ljajića), koja će i na ovim izborima učestvovati na listi beogradske Demokratske stranke.

Predsjednik Socijalno-liberalne partije Sandžaka Bajro Omeragić istakao je da je Lista za Sandžak željela da objedini većinu bošnjačkih stranaka, kako bi njihova pregovaračka snaga u razgovorima sa Vladom Srbije bila jača.

Pored Bošnjačkih stranaka i udruženja građana "Bošnjačku listu za evropski Sandžak" podržala je i Demokratska partija Bugara, koja okuplja predstavnike bugarske nacionalne zajednice na jugoistoku Srbije.

Na konferenciji za novinare u Medija centru, predstavnik bošnjačke liste Esad Džudžević je istakao da je saradnja sa Demokratskom partijom Bugara počela prije četiri godine i ocijenio da je udruženo učešće na izborima u interesu manjinskih stranaka.

Džudžević je izrazio očekivanje da će zajednički nastup bošnjačkih partija i Bugara biti model za šire udruživanje manjinskih partija, istakavši da ugovor o saradnji predviđa borbu za evropske vrijednosti, zalaganje za pridruživanje Srbije Evropskoj uniji i unapređenje saradnje manjina.

Džudžević je podsjetio je da koalicija, čiji je član, ima dobru saradnju sa Unijom Roma Srbije na teritoriji Sandžaka.

Predsjednik Demokratske partije Bugara Angel Josifov rekao je da njegova partija ne bi mogla da učestvuje na parlamentarnim izborima bez podrške Bošnjačke liste za Evropski Sandžak, s obzirom da je Ustavni sud Republike Srbije, na zahtjev Srpske radikalne stranke ukinuo uputstvo RIK-a, kojim je manjinskim partijama za podnošenje lista bilo dovoljno 3.000 potpisa.

Josifov je rekao da je ta saradnja predviđena kao dugoročni projekat, jer je približavanje manjina Skupštini Srbije dobro za razvoj demokratije.

Dodao je da će Demokratska partija Bugara na listi imati jednog predstavnika, a da će, u slučaju da on ne postane poslanik zbog izbornih rezultata, ostali poslanici iz koalicije imati obavezu da se zalažu za interes Bugarske nacionalne manjine u Srbiji.

On je ocijenio da su stranke koje su odlučile da odu na druge liste pokazale da su im važniji mandati, nego bošnjačko jedinstvo i dodojao da bi formiranje jedinstvene liste bio dobar način da se "relaksira politička scena" u Sandžaku.

"Bošnjačku listu za evropski Sandžak -dr. Sulejman Ugljanin" podržala je i Beogradska inicijativa Bošnjaka, izjavio je predsjednik te inicijative Emir Grgić.

Grgić, koji je i kandidat za poslanika te liste, rekao je na konferenciji za novinare da su beogradski Bošnjaci podržali tu listu kako bi ostvarili svoja manjinska prava kroz parlament i druge institucije.

Bošnjačka lista dobila je podršku i Bošnjaka iz centralne Srbije i iz Vojvodine.

Od šest registrovanih bošnjačkih stranaka četiri se nalaze na ovoj listi

AKTUELNOSTI

Prema njegovim riječima, cilj te liste je da se na sljedećim izborima formira jedna manjinska lista kroz koju bi sve manjine ostvarile svoj identitet i svoje interese.

Predsjednik Bošnjačke demokratske stranke Sandžaka Esad Džudžević izjavio je da su principi te liste - dalje unapređenje manjinske zajednice Bošnjaka u Srbiji, ekonomski razvoj Sandžaka, osnivanje i dalji razvoj manjinskih i regionalnih institucija. Također, važan princip te liste je i opredeljenost za evropske integracije i demonstriranje bošnjačkog jedinstva.

Podršci "Bošnjačke liste za evropski Sandžak" pridružile su se brojne nevladine organizacije i udruženja koja okupljaju Bošnjake.

Predsjedništvo Asocijacije nevladinih organizacija i udruženja „Sandžak“ donijelo je odluku da na predstojećim parlamentarnim i lokalnim izborima, koji će se održati 11. maja, podrži Bošnjačku listu za evropski Sandžak dr. Sulejman Ugljanin.

Predsjedništvo ove asocijacije,

Sa predaja liste potpisa za izbore, Bošnjačke liste za evropski Sandžak

koja okuplja preko 20 nevladinih organizacija i udruženja iz cijelog Sandžaka, ovaku odluku, kako stoji u njihovom saopštenju, donijelo je s obzirom da smatra da jedino "Bošnjačka lista za evropski Sandžak" u ovoj zemlji može zastupati interese Bošnjaka.

Asocijacija najoštrije osuđuje utapanje pojedinih stranaka iz našeg regiona u velike srpske stranke kao što je to slučaj sa, kako se navodi, strankom Rasima Ljajića.

„Podsjećamo da se metodom koju danas koristi Boris Tadić koristio i Milo Đukanović u Crnoj Gori, a kao posljedicu toga imamo slučaj da Bošnjaci u Crnoj Gori, iako čine veliki dio stanovništva, nemaju svoju jaku stranku koja može zastupati svoje interese. Zbog toga, i mnogih drugih razloga, Asocijacija nevladinih organizacija i udruženja „Sandžak“ je pozvala sve sandžačke Bošnjake da 11. maja podrže "Bošnjačku listu za evropski Sandžak dr. Sulejman Ugljanin", kaže se u saopštenju ove organizacije.

U Ministarstvu kulture o ostvarivanju prava Bošnjaka

Delegacija Bošnjačkog nacionalnog vijeća i Koalicije Lista za Sandžak, u sastavu predsjednik Izvršnog odbora Vijeća Esad Džudžević, predsjednik vladinog Savjeta za ravnomjerni regionalni razvoj Bajram Omeragić, državni sekretar u Ministarstvu prosvjete Bajro Grgić i državni sekretar u Ministarstvu za investicije Edib Dedeić, razgovarala je u Beogradu sa ministrom za kulturu i informisanje Vojislavom Brajovićem, pomoćnikom ministra za kulturu Dušanom Janjićem, državnim sekretarom u tom ministarstvu Ivanom Stefanovićem i sekretarom Novicom Antićem.

Na ovom sastanku je bilo riječi o problematici u ostvarivanju prava Bošnjaka u našoj zemlji, kao i o unapređenju sveukupne kulture i tradicije sandžačkih Bošnjaka u Republici Srbiji. Poseban akcenat u razgovorima je stavljen na finansijsku podršku projektima Vijeća koji se odnose na realizaciju kulturnih manifestacija Bošnjaka i rad nacionalnih institucija Bošnjaka, kao i obilježavanje nacionalnih blagdana i dodjeljivanja nacionalnih nagrada.

Prilikom susreta posebno je bilo riječi o zaštiti bošnjačke kulturne baštine u Sandžaku, kao i o objektima koji su od strane Bošnjačkog nacionalnog vijeća određeni u ovoj oblasti

kao prioriteti. Takođe, posebna pažnja je posvećena štampanim i elektronskim medijima na bosanskom jeziku, i tom prilikom sagovornici su se složili da je najadekvatniji model ostvarivanja prava na informisanje na bosanskom jeziku podrška Ministarstva kulture projektima koji bi bili realizovani u sopstvenoj produkciji, a koji bi se emitovali kroz mrežu lokalnih i regionalnih medija i na Javnom servisu.

Predstavnici Ministarstva su obećali da će podržati konkretnе projekte i u oblasti izdavačke djelatnosti, koju Bošnjačko nacionalno vijeće realizuje kroz edicije Centra za bošnjačke studije.

Implementacija Evropske povelje o regionalnim i manjinskim jezicima

BOSANSKI DJELIMIČNO

Kad govorimo o maternjem jeziku sandžačkih Bošnjaka, primjetno je da u posljednje vrijeme pojedine organizacije, institucije, kao i neki državni organi, svojim proizvoljnim tumačenjem i čestim preimenovanjem bosanskog jezika u bošnjački, unose zabunu u javnost, insistirajući na naučnom uteviljenju naziva jezika po spskoj recenziji, a nepoštujući elementarno pravo pripadnika bošnjačkog naroda da svoj jezik nazivaju njegovim pravim imenom. Također, primjetan je nejednak odnos vlasti prema manjinama u Vojvodini u odnosu na manjine u ostalim dijelovima Srbije. Zato je na sastanku predstavnika Bošnjačkog nacionalnog vijeća i Odbora eksperata Savjeta Evrope, održanom 6. februara 2008. god. u Beogradu, glavna tema bila implementacija Evropske povelje o regio-

nalnim i manjinskim jezicima na području Republike Srbije u sklopu ocjenjivanja izvještaja o sprovođenju odredaba Povelje, kojeg je država Srbije predala Savjetu Evrope.

"Iako su primjetni napretci u ostvarivanju prava pripadnika bošnjačke nacionalne zajednice u Republici Srbiji, to nije dovoljno. Postoji niz problema koji sprečavaju potpunu implementaciju međunarodnih mehanizama zaštite manjinskih prava na ovom prostoru", kazao je predsjednik Izvršnog odbora BNV Esad Džudžević. Tom prilikom on je posebno istakao pitanje administrativne podjele sandžačkih opština na različite upravne okruge i uticaj takve podjele na ostvarenje ključnih segmenta Evropske povelje o regionalnim i manjinskim jezicima i drugih međunarodnih dokumenata. Tu tezu

Džudžević je obrazložio odbijanjem zvaničnih organa vlasti u pojedinim opštinama u Zlatiborskom okrugu (Prijeopolja i Pribroja prije svega) da u zvaničnu upotrebu u tim sredinama, tj. statutima opština, pored srpskog, uvedu i bosanski jezik, kao maternji jezik pripadnika bošnjačke nacionalne zajednice.

U daljem toku razgovora inicirana su i pitanja potpunije i sveobuhvatnije primjene bosanskog jezika u obrazovnom sistemu u zemlji, a u domenu informisanja naglašeno je da su, i pored zakonskih promjena koje omogućavaju izuzeće iz procesa privatizacije medija koji svoj program emituju na manjinskim jezicima, mediji u Sandžaku - Regionalna RTV i Informativni centar Tutin, kao mediji koji svoj program emituju prevashodno na bosanskom jeziku, i dalje u tom sistemu. Od predstavnika Savjeta Evrope u vezi sa tim zatraženo je da se kod nadležnih organa založe kako bi i ove dvije medijske kuće bile izuzete iz postupka privatizacije.

Dogovor o štampanju udžbenika

UDŽBENIKE ZA BOSANSKI JEZIK ŠTIMPA DRŽAVA

Beogradski Zavod za udžbenike ove godine će, po prvi put, zajedno sa ostalim udžbenicima, štampati i

direktorom Zavoda, prof. Radošem Ljušićem, postigli predsjednik Izvršnog odbora Bošnjačkog nacionalnog vijeća Esad Džudžević i državni sekretar u Ministarstvu prosvjete Bajro Gagić.

Udžbenike za bosanski jezik do sada je izdavao Centar za bošnjačke studije. Preuzimanjem obaveze od strane države da za bošnjačku nacionalnu zajednicu obezbijedi udžbenike, kako je to uo-

stalom dugogodišnja praksa sa udžbenicima maternjeg jezika i nacionalne kulture drugih manjinskih zajednica u Srbiji, ispravlja se nepravda koja je prema ovoj manjinskoj zajednici dosad činjena.

Nastavni predmet "Bosanski jezik sa elementima nacionalne kulture" zastupljen je kao izborni u prvih pet razreda u školama u Novom Pazaru, Sjenici i Tutinu, a od naredne školske godine biće i u šestom razredu. Nastavni plan je prihvaćen od strane akreditovanih državnih institucija i na vrijeme će biti dostupan školama, kao i udžbenik za šesti razred.

"Bosanski jezik sa elementima nacionalne kulture". To je rezultat dogovora kojeg su sa

AKTUELNOSTI

Verifikovan program

BOSANSKI I U SEDMOM RAZREDU

Odbor za obrazovanje u Bošnjačkom nacionalnom vijeću verifikovao je program za nastavni predmet Bosanski jezik sa elementima nacionalne kulture. Program je na vrijeme poslat Zavodu za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja i biće objavljen u Prosvjetnom službenom glasniku.

I ovaj, kao i dosadašnji programi, izborom sadržaja iz jezika, književnosti i nacionalne kulture, postavlja osnove za izradu kvalitetnih operativnih nastavnih planova, kao i za izradu udžbenika.

S obzirom da je riječ o izbornom nastavnom predmetu, program predviđa izučavanje onih

nastavnih sadržaja koji afirmišu jezik, književnost, historijsko naslijeđe i kulturne osobenosti Bošnjaka, posebno Bošnjaka Sandžaka. Zato je sa posebnom pažnjom rađen izbor književnih stvaralača i tekstova, od bisera narodne književnosti, do reprezentativnih savremenih književnih ostvarenja. Na ovaj način, dok se ne stvore pretpostavke za kompletan obrazovni proces na bosanskom jeziku, bošnjačka djeca će imati mogućnost da se upoznaju sa onim, za njihovo obrazovanje, bitnim sadržajima, koje ne mogu upoznati u drugim nastavnim predmetima.

Izvršni odbor BNV usvojio program**OBILJEŽAVANJE DANA ZASTAVE**

Izvršni odbor Bošnjačkog nacionalnog vijeća usvojio je program obilježavanja Dana bošnjačke nacionalne zastave, po kojem će proslava ovog najznačajnijeg bošnjačkog nacionalnog blagdana početi koncertom folklornih ansambala učesnika treće Smotre bošnjačkih narodnih igara SBONI 2008. na čuvenom Pešterskom teferiću u Delimeđu.

Prema programu, istoga dana, u petak 2. maja, svečano će se otvoriti zgrada Centra za bošnjačke studije u Tutinu, a u nastavku programa biće priređena izložba slika Medžida Fakića i kulturno-zabavni program u kome će u Tutinu nastupiti Kulturno-umjetničko društvo iz Donjeg Vakufa, a u Novom Pazaru državni ansambl iz Republike Turske.

Drugoga dana obilježavanja Dana

zastave svečanim defileom na ulicama Novog Pazara započeće treći folklorni festival SBONI 2008.

Završica proslave najvećeg bošnjačkog nacionalnog blagdana biće upriličena podizanjem nacionalne zastave i svečanim prijemom kod

Tri hiljade eksponata novopazarskog muzeja ponovo dostupni javnosti

Oko 3.000 eksponata muzeja "Ras" u Novom Pazaru ponovo je izloženo, rekla je direktor ovog muzeja Dragica Premović-Aleksić. Ovi eksponati, zbog nedostatka novca za uređivanje prostor i priređivanje stalna postavka, četiri godine čuvani u depoima. G-dja Premović-Aleksić izjavila je Tannjugu da su sredstva za uređenje muzejskog prostora obezblijedili Program Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP) i Ministarstvo kulture Srbije. Za nabavku vitrina i reflektora i postavljanje video nadzora uloženo je tri miliona dinara. Eksponati, od kojih najveći broj datira iz prahistorije i srednjeg vijeka, u depoima su čuvani od 2003. godine, kada je sredstvima novopazarske opštine izvršena kompletna rekonstrukcija zgrade muzeja.

predsjednika Bošnjačkog nacionalnog vijeća, u subotu 10. maja.

Povodom obilježavanja Dana zastave, poznatom sandžačkom književniku Rasimu Ćelahmetoviću biće uručena nacionalna nagrada Dukat Isa-bega Ishakovića.

Sjednica Izvršnog odbora BNV

NOVOPAZARSKI UNIVERZITET DOBIO DOZVOLU ZA RAD

Ministarstvo prosvjete odobrilo tri studijska programa i tri nivoa obrazovanja Univerzitetu u Novom Pazaru. Školovanje u Novom Pazaru kao u cijeloj Evropi.

U grupi od 13 fakulteta koji su dobili dozvole za rad nalazi se i integrirani Univerzitet u Novom Pazaru. Kako je agenciji Beta potvrdio Slobodan Arsenijević, predsjednik Komisije za akreditaciju. "Od 166 studijskih i 13 integriranih programa, njih 17 je vraćeno uz upozorenje da u roku od devet mjeseci komisiji dostave neophodne izmjene koje se od njih zahтjevaju", objašnjava Arsenijević.

Prema njegovim riječima, komisija nije ni razmatrala zahtjeve devet fakulteta u osnivanju, jer se čeka pravno tumačenje Ministarstva prosvjete u vezi sa problemom njihove registracije.

Odlukom komisije, akreditacije za rad dobili su Fakultet tehničkih nauka u Novom Sadu, Građevinski fakultet u Subotici, Elektrotehnički fakultet u Beogradu, Mašinski fakultet u Beogradu, Tehnološki fakultet u Novom Sadu i Pravni fakultet u Beogradu. Među fakultetima koji su dobili akreditacije nalazi se i jedan privatni - Fakultet za pravne i poslovne studije u Novom Sadu, kojem je odobren jedan studijski program, dok su preo-

stala dva programa ovom fakultetu vraćena na doradu. Dozvole za rad, pored njih, dobili su i Prirodno-matematički fakultet u Novom Sadu, Hemski fakultet u Beogradu, Fakultet za fizičku hemiju u Beogradu, Medicinski fakultet u Kragujevcu, Medicinski fakultet u Nišu, Stomatološki fakultet u Beogradu, kao i integrirani (državni) Univerzitet u Novom Pazaru.

Rezultati drugog kruga akreditacije, za koji se prijavilo 12 visokoškolskih ustanova, trebalo bi da budu poznati tokom juna mjeseca.

Povodom dodjele akreditacije Novopazarskom univerzitetu, u ime uprave univerziteta Božidar Stanić izjavio je da je ovo prvi univerzitet koji je akreditovan od strane Akreditacione komisije za provjeru kvaliteta. "Univerzitet u Novom Pazaru je u predviđenom roku, od skoro godinu dana, uspješno pripremio potrebna dokumenta za dobijanje akreditacije. Odobrena su tri studijska programa – departman za matematičke nauke, departman za elektrotehniku i računarstvo i departman za sport, rekreaciju i rehabilitaciju, i to za sva

Zgrada Univerziteta u Novom Pazaru

tri nivoa obrazovanja: osnovne studije, master i doktorske studije", rekao je Stanić.

U skladu sa dobijenom akreditacijom, na Univerzitetu u Novom Pazaru školovaće se kadrovi kao u cijeloj Evropi, a studenti sa ovog univerziteta u narednom periodu će moći učestvovati i u međunarodnoj razmjeni studenata, što Novopazarski univerzitet čini daleko atraktivnijim za buduće brutoše. Shodno programu rada i novim uslovima, Univerzitet u Novom Pazaru je dobio od Ministarstva prosvjete odobrenje za povećanje ovogodišnje kvote upisa novih studenata za cijelih 20 posto.

AKTUELNOSTI

BOŠNJACI VEZA IZMEĐU SRBIJE I TURSKE

Boraveći u Turskoj, predstavnici Sandžačkih Bošnjaka razgovarali su s rukovodstvima turskih parlamentarnih partija, generalnim sekretarom Organizacije islamske konferencije, predstavnicima značajnih organizacija i institucija, zamjenikom ambasadora Srbije i našim studentima i privrednicima

Na poziv nekoliko nevladinih organizacija i institucija u Ankari, delegacija Bošnjačkog nacionalnog

i ekonomskim prilikama u Sandžaku i Srbiji, gdje je jedna od tema razgovora bila i odnos Turske i Srbije i po-

Predstavnici sandžačkih Bošnjaka sa Denizom Bajkalom

vijeća, koju je - u svojstvu predsjednika najvišeg predstavničkog tijela Bošnjaka u Srbiji i Opštine Novi Pazar - predvodio dr. Sulejman Ugljanin, zajedno sa predsjednikom Izvršnog odbora Esadom Džudževićem i potpredsjednikom vijeća Bajramom Omeragićem, posjetila je institucije, organizacije i udruženja u Ankari i Istanbulu. Zajedno sa delegacijom Vijeća, u posjeti Turskoj boravio je i vrhovni vjerski poglavar muslimana u Srbiji - reis-ul-ulema Adem ef. Zilkić.

U domu sindikata u Ankari, sa delegacijom Bošnjačkog nacionalnog vijeća sastali su se studenti Balkana i Sandžaka i predstavnici Privredne komore Ankare. Tokom ovog susreta, i u Centru za evroazijska istraživanja, domaćini su upoznati sa društvenim

ložaja Bošnjaka u Srbiji.

Delegacija Bošnjačkog nacionalnog vijeća imala je svečani prijem kod Turguta Altinoka, predsjednika ankarske opštine Keçiören, bratske opštine Novog Pazara. Na ovom sa-

Svrha posjete delegacije Bošnjačkog nacionalnog vijeća bila je uspostavljanje što čvršće institucionalne saradnje između Srbije i Turske na što širem planu: vjerskom, ekonomsko-privrednom, turističkom, kulturnom, sportskom, a sandžački Bošnjaci, s obzirom da ih ima u objema državama, siguran su garant uspješne saradnje.

stanku su, kako je za Sandžačke novice izjavio član delegacije Vijeća Mušo Turković, prisustvovali i zvanici Republike Turske, poslanici svih parlamentarnih stranaka, sportskih, humanitarnih i nevladinih organizacija i medija. Turković je rekao da se predsjednik Bošnjačkog naciona-

Inog vijeća sastao sa predsjednikom Republikanske narodne partije (CHP) Denizom Bajkalom, potpredsjednikom Partije nacionalnog pokreta (MHP) Oktajom Vuralom i potpredsjednikom Parlamenta Turske i Partije pravde i razvoja (AKP) Nevzatom Pakdilom.

Ugljanin, Džudžević i Omeragić obišli su i ambasadu Srbije u Ankari i razgovarali sa zamjenikom ambasadora (ministrom savjetnikom) Miloradom Sekulićem.

Petočlana delegacija Vijeća susrela se sa zvanicnicima Agencije za saradnju i razvoj Turske (TİKA), Ministarstva kulturе, Ministarstva turizma i Instituta za historiju. Predstavnici sandžačkih i ostalih Bošnjaka koji žive u Srbiji, u Istanbulu su, zajedno sa istaknutim javnim ličnostima i privrednicima porijeklom sa naših prostora, imali i razgovore sa pomoćnikom istanbulskog valje - guvernera i Humanitarnom organizacijom Deniz Feneri. „Posebna čast sandžačkoj delegaciji, ukazana je prilikom sastanka sa generalnim sekretarom Organizacije islamske konferencije Ekmeledinom İhsanogluom i predstavnikom ove organizacije za Tursku Halidom Erenom”, naglasio je Turković.

Svrha posjete delegacije Bošnjačkog

nacionalnog vijeća bila je uspostavljanje što čvršće institucionalne saradnje između Srbije i Turske na što širem planu: vjerskom, ekonomsko-privrednom, turističkom, kulturnom, sportskom, a sandžački Bošnjaci, s obzirom da ih ima u objema državama, siguran su garant uspješne saradnje.

Zaštita Bošnjačke kulturne baštine

Bošnjačko nacionalno vijeće na sastanak sa predstvincima Ministarstvu kulture pokrenulo inicijativu za unapređenje zaštite nepokretnih kulturnih dobara i spomenika kulture sandžačkih Bošnjaka.

Na inicijativu Bošnjačkog nacionalnog vijeća, u srijedu 12. marta 2008. godine, održan je radni sastanak u Ministarstvu kulture kome su prisustvovali pomoćnik ministra kulture prof. dr. Miomir Korać, Vera Pavlović Lončarski - direktor Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture, Gordana Tošić - direktor Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture iz Kraljeva, Rajko Čubrić - arhitekt Regionalnog zavoda i delegacija Bošnjačkog nacionalnog vijeća koju je predvodio predsjednik Izvršnog odbora Vijeća Esad Džudžević.

Bošnjačko nacionalno vijeće zakazalo je ovaj sastanak u cilju pokretanja inicijative za unaprjeđenje zaštite nepokretnih kulturnih dobara i spomenika kulture sandžačkih Bošnjaka.

Tokom razgovora predsjednik Izvršnog odbora BNV Esad Dudžević

predložio je osnivanje Zavoda za zaštitu spomenika kulture sandžačkih Bošnjaka sa sjedištem u Novom Pazaru i formiranje jedne radne grupe koja bi sačinila uvid u postojeće stanje bošnjačkih kulturnih spomenika na teritoriji opština Novi Pazar, Tutin, Sjenica, Nova Varoš, Priboj i Prijepolje, a na osnovu toga izradila elaborat o mjerama njihove zaštite.

Na sastanku je, također, predloženo da se iz privatizacione mase Ugostiteljsko-turističkog preduzeća „Lipa“ iz Novog Pazara izuzmu objekti Amir-agin Han i Novopazarska Banja, koji su proglašeni za spomenike kulture od velikog značaja.

Nakon razmatranja ovih prijedloga donijet je zaključak da se razmotre mogućnosti oko osnivanja zavoda, da se ispitaju mogućnosti da opština Novi Pazar uz pomoć Mi-

Amir-agin Han

nistarstva kulture otkupi Amir-agin Han i Novopazarsku Banju i na taj način sprijeći njihovu privatizaciju.

Na sastanku je data puna podrška inicijativi da Bošnjačko nacionalno vijeće i Regionalni zavod za zaštitu spomenika formiraju radnu grupu koja će imati kancelariju u Novom Pazaru i raditi na popisu kulturnih dobara i spomenika kulture sandžačkih Bošnjaka u cilju analize njihovog stanja i predlaganja mjera tehničke zaštite.

Književna nagrada "Aladin Lukač"

Aleksandar Semakin najbolji mladi autor

Književna nagrada "Aladin Lukač" za 2007 godinu, koju dodjeljuje Dom kulture "Oslobodenje" u Novom Pazaru, pripala je dvadesetčetvorogodišnjem Aleksandru Semakinu iz Vrbasa za zbirku poezije "Kalemar". Semakinu je nagrada svečano uručena u februaru 2008. godine u Multimedijalnom centru DK „Oslobodenje“, kada je ujedno i promovisana nagrađena zbirka.

Na konkurs za dodjelu nagrade „Aladin Lukač“, koji je raspisan u novembru mjesecu prošle godine, prijavilo se 17 autora, od kojih je 13 ispunjavalo uslove. O najboljoj knjizi odlučivala je tročlana komisija, u sastavu: književnik Enes Dazdarević - predsjednik komisije, i članovi Muratka

Fetahović i Nadira Rebronja. U obražloženju za nagradu, između ostalog, stoji: "Ljubavna lirika sa elementima paganskih kosmogonijskih, urbanih pačak i teozofskih inspiracija ulaćala je poetsku stvarnost Aleksandra Semakina. Precizan u izrazu, stilski već izgrađen i tematski provokativan, u pjesmama 'Veliki prasak', 'Bezimena trava', 'Ako sam', 'Neotkrivene misli' i 'Nadomak cveta', najavio je potencijal o kojem će tek govoriti."

Književna nagrada „Aladin Lukač“ se sastoji od novčane nagrade u iznosu od 450 eura i dodjeljuje se najboljem autoru, koji nije stariji od 27 godina, za pjesnički prvjenac objavljen u protekloj godini. Ovu nagradu usta-

Aleksandar Semakin rođen je 1983. godine u Vrbasu. Apsolvent je Fakulteta političkih nauka, na smjeru Međunarodni odnosi.

novio je Dom kulture "Oslobodenje" 2005. godine, u znak sjećanja na lirsko traganje za smislom tragično preminulog mladog pjesnika Aladina Lukača iz Novog Pazara.

Aleksandar Semakin je istakao da je srećan zbog dobijene nagrade, koju nije očekivao, ali je potajno prizeljkivao. Priznao je da malo zna o preminulom pjesniku u čiju čast je nagrada ustanovljena, ali se obavezao da će to vrlo brzo ispraviti istraživanjem pjesničkog opusa Aladina Lukača.

DOGĀDAJI

Za životno djelo i poseban doprinos za razvoj likovnog stvaralaštva u Sandžaku

NAGRADA SULU-a HILMIJI ĆATOVIĆU

Prepoznavši svog doajena, svoj ugled i instancu koja svojim imenom podiže dignitet udruženja na najviši nivo, Sandžačko udruženje likovnih umjetnika dodijelilo je čuvenom slikaru Hilmiji Ćatoviću nagradu za životno djelo i poseban doprinos za razvoj likovnog stvaralaštva u Sandžaku. Ova nagrada prof. Hilmiji Ćatoviću uručena je na svečanom otvaranju izložbe njegovih slika, 14. marta 2008. god. Pred mnogobrojnim gostima, ljubiteljima slikarstva, o životu i djelu Hilmije Ćatovića govorili su predsjednik Sandžačkog udruženja likovnih umjetnika doc. Džengis Redžepagić i likovni kritičar prof. Srđan Marković.

Hilmija Ćatović je svojim djelom dao ogroman doprinos u definisanju sandžačkog prirodnog i kulturnog ambijenta, te obilježavanja jednog kulturno-historijskog procesa u jednom periodu. „Pojava ličnosti otjelotvorene u liku Hilmije Ćatovića zasigurno predstavlja krucijalni momenat u mozaiku univerzalnih i savremenih vrijednosti sandžačkog prostora i cijele zemlje. On personificira afirmaciju savremene likovne umjetnosti Sandžaka i njegovih podizanja na nivo svjetskih razmjera. Kao umjetnik, poetski, trajno oduševljeno naslonjen na senzacije koje, prepoznate u raznim ciklusima figurativnog opusa, crpi u iskustvima svojeg okruženja, sandžačkog prostora, naročito u likovima pronađenim u reminiscencijama svog djetinjstva – mladosti i momaštva, u početku u Rožajama, a nešto kasnije i u Novom Pazaru”, rekao je Džengis Redžepagić tom prilikom.

Hilmija Ćatović je rođen u Rožajama 1933. Akademiju primjenjenih umjetnosti (odsjek slikarstvo) završio je i diplomirao u Beogradu 1957. u klasi profesora Vinka Grdana. U Beogradu je 1980. godine završio i postdiplomske studije. Radio je kao profesor, dekan na Fakultetu umjetnosti u Prištini, na Fakultetu umjetnosti i dizajna u Nišu i Novom Pazaru. Priznati je pedagog od kojeg su mnogi učili. Izlagao je na 50 samostalnih i 300 kolektivnih izložbi u zemlji i inostranstvu. Autor je više projekata, spomenika, mozaika

pada, danas dosta rijetkoj vrsti slikara što su pejzaž prihvatali kao dominantnu temu u svome stvaralaštву, kao način da kroz čin dubokog razumijevanja sa bićem krajolika iskaže svoj stav prema svijetu kojim je okružen. „To iskazivanje stava prema realnosti podrazumijeva u njegovom slučaju traženje suptilne balansne linije na kojoj se u formi vizuelnoga dijaloga susreću, dodiruju i prožimaju njegov filosofski stav prema životu i njegovoj surovoj nepredvidljivosti i sam unutrašnji život što pulsira u biću pejzaža”, rekao je prof. Marković.

Hilmija Ćatović u trenutku primanja nagrade SULU-a

i murala. Učesnik je mnogih poznatih kolonija u zemlji i inostranstvu.

Djela Hilmije Ćatovića se nalaze u mnogim svjetskim muzejima, galerijama i privatnim zbirkama. Član je ULUS-a i najstariji član SULU-a.

Likovni kritičar Srđan Marković Ćatovića smatra jednim od najboljih slikara koji stvaraju ne samo na prostoru Sandžaka, već i u Srbiji, te da on pri-

Nagrada SULU-a Hilmiji Ćatoviću za životno djelo i njegov ukupni doprinos razvoju likovnog stvaralaštva u Sandžaku, samo je jedan vid priznanja kojim se željelo na neki način odužiti ovom velikalu koji je obogatio baštinu sandžačkih Bošnjaka, o čemu je, uostalom, posvjedočila postavka slika profesora Hilmije Ćatovića u Galeriji Multimedijalnog centra.

Rasim Ćelahmetović: Bošnjaci Sjeverina juče, danas i ...

Sjeverinu ne trebaju obećanja, već konkretna pomoć

Sjeverin, župno mjesto, nalazi se u pitomoj limskoj dolini. Od njega do ruđanskog mosta svega je nekoliko kilometara. Rekao bi da je ruđanska avlja, a pripada Opštini Pribor. Blizina Rudog uslovila je blisku povezanost Sjeverinaca za tu drevnu kasabu. Djeca su se tu školovala, ljudi odlazili na džumu, kupovali i prodavali proizvode na pijaci, otuda dobijali struju i telefonske impulse, neki nalazili zaposlenje i slično.

Do Pribroja, do svoje Opštine, Sjeverinci prelaze dobar dio bosanske teritorije, odnosno republike Srpske, kroz Ustibar, Mioče i Uvac.

Tako je bilo od vajkada, tako je i sada. Do rata u BiH, Sjeverin je bio uzor-selo, živahno mjesto, poletno u razvoju, stameno u ljudskoj nadi. Njegove žitelje krasilo je poštenje i marljivost. Muslimani i pravoslavci, njihove komšije, živjeli su složno, bez ikakvih zađevica. Dogovarale su se lahko o svemu. Jednom su dušom disali. Čak im je i groblje bilo jedno pored drugog. Kad su složni u životu, neka zajednički i počivaju. U Sjeverinu, tada, je bilo oko 60 bošnjačkih kuća, odnosno, isto toliko porodica. Kuće su im bile domaćinske, potpuno opremljene. U svakoj namještaj po posljednoj modi, kupatila, struja, telefoni, električni aparati - ama, sve cakumpakum. Mnogi su radili u vodećim priborskim firmama i opet stizali da urade voćnjake, gaje stoku i obrađuju svaki čeperak zemlje. Radili, pa zaimali.

Međutim ratna dejstva u blizini i položaj Sjeverina presekli su tu idilu, razorili sreću svim Sjeverincima, a posebno Bošnjacima.

Poslije ubistva Rama Berba i odvođenja iz autobusa 17 Sjeverinaca, krivaca bez ikakve krivice, a zatim njihovog odvođenja prema Višegradi,

Višegradi, gdje će biti mučeni i poubijani, gotovo svi Bošnjaci Sjeverina napustiće kućne pragove, ostaviti mezarja i uspomene, imanja i stječeno blago, spašavajući goli džan. Ne zna se dokle je ta kolona nesrećnika dospjela i kuda se sve nije nastanila?

Poslije ubistva Rama Berba i odvođenja iz autobusa 17 Sjeverinaca, krivaca bez ikakve krivice, a zatim njihovog odvođenja prema Višegradi, gdje će biti mučeni i poubijani, gotovo svi Bošnjaci Sjeverina napustiće kućne pragove, ostaviti mezarja i uspomene, imanja i stječeno blago, spašavajući goli džan. Ne zna se dokle je ta kolona nesrećnika dospjela i kuda se sve nije nastanila... Niko i nikad na pravi način nije ozbiljno postavio pitanje povratka Sjeverinaca na njihova vjekovna ognjišta. Kažem niko, ni partije, ni političke stranake, ni SO Pribor, ni državni organi i institucije koje bi po službenoj dužnosti morale da reaguju i da se brinu o svojim građanima.

Jedna od napuštenih kuća u Sjeverinu

(foto N.Smailagić)

REAGOVANJA

O toj nepravdi i stradanju ostaće dirljivi novinski zapisi, osude, zarez, rječi utjehe, jalovi naporci kojekakvih komisija, sudanije bez potpunih rezultata i ništa više.

Sjeverin su čuvale jedinice TO i milicije Pribaja, no većina ostavljenih bošnjačkih kuća je oštećena, neke su spaljene do temelja, imovina je razgrabljena, pokidani i odnijeti strujomeri. Izvještaj o tome je sačinila komisija SO Pribaj, čak su razmatrani i na skupštini Opštine Pribaj, konstatovano je činjenično stanje i tačka.

U to vrijeme, ostale su u svojim kućama, samo, četiri porodice Bošnjaka.

Poslije potpisivanja Dejtonskog sporazuma i mira u BiH, započeće tihani povratak Bošnjaka u rodno mjesto, u svoj Sjeverin. Dobronamerni ljudi omogućile opravku 6 kuća i isto toliko brzih povrataka raseljenih Sjeverinaca.

Do sada se povratilo i u Sjeverinu živi dvadeset i jedna porodica Bošnjaka.

Hoću i moram da istaknem veoma korekstan odnos komšija – pravoslavaca prilikom povratka

Bošnjaka, njihovog staranja za dobro susedske odnose i njihovu pomoći da se u bošnjačkim kućama život pokrene.

Svi ostali su zatajili. Niko i nikad na pravi način nije ozbiljno postavio pitanje povratka Sjeverinaca na njihova vjekovna ognjišta. Kažem niko, ni partije, ni političke stranake, ni SO Pribaj, ni državni organi i institucije koje bi po službenoj dužnosti morale da reaguju i da se brinu o svojim građanima. Da jeste do sada bi se pronašli krivci i pravedno kaznili, žrtve pronašle i dostojanstveno sahranile u simbolično obilježje na pogodnoj lokaciji za sjećanje i opomenu na stradanje; oštećene kuće popravile i izmirila šteta za raznijetu imovinu; besplatno priključila struju i još mnogo toga.

Sve ovo razriješilo bi desetak dobrostojećih domaćina, a nekmoli naša Opština i država Srbija kojoj su ovi građani odani i lojalni. Ko se želi vratiti mora iznova platiti priključak za struju bez obzira što su te priključke već jednom platili. Arogantno se potežu neki rokovi i propisi, bez mo-

gućnosti pravednog rješenja i izlaska iz tih pravnih zavrzlama.

Kao da neko hoće, kao da želi, da se povratak Bošnjaka u Sjeverin oteža, onemogući. Tragični udes Sjeverinaca-Bošnjaka možda je bolniji od Srebrenice, jer se dogodio bez ikakvih razloga, u vlastitoj državi. Guaranjem glave u pijesak ti se događaji ne mogu zaboraviti, niti izbrisati.

Priče o brzom povratku su puke parole bez istrajnih aktivnosti, bez konkretne pomoći.

Uz nabrojane probleme, svi žitelji Sjeverina imaju nerješive poteškoće oko snabdijevanja pitkom vodom (u kaptazu ulazi rijeka Sućeska), jer se voda ne kontroliše i ne hloriše). Tu je i nedostatak TV repetitora (ne gledaju ni jedan televizijski program iz Srbije već samo lokalnog TV Rudo). Slijede problemi neurednog puta do zajedničkog groblja; nepostojanja ulične rasvjete, deponije za smeće, zaštitne ograde na mostu iznad Sućeske (na magistralnom putu); adekvatnih opremljenih prostorija za rad Mjesne zajednice, sale za okupljanja i dogovore i još mnogo toga.

Prijepolje

... DA SE NE ZABORAVI

Izgradnja spomenika posvećenog kidnapovanim u Štrpcima u završnoj fazi

Na desnoj obali Lima, pored starih kamenog mosta, na samom ulazu u Prijepolje, privode se kraju radovi na izgradnji spomen obilježja posvećenog kidnapovanim putnicima Bošnjacima iz voza na pruzi Beograd - Bar u mjestu Štrpci.

Prva faza radova, koja podrazumijeva zemljane radove, izradu potpornih zidova i betonske konstrukcije, privredna je kraju. U toku su radovi druge faze - oblaganje pot-

pornog zida kamenom, kao i oblaganje betonske konstrukcije bijelim mermernim pločama. Prema rječima odgovornog izvođača radova, građevinskog inženjera Hajrudina Zildžovića - ukoliko vremenski uvjeti dozvole, radovi na izgradnji spomenika biće privredni kraju do početka maja. „Mermerne ploče i breca koja će koristiti za oblaganje kako zidova tako i spomenika, a koja je nabavljena od firme „Ukras“ iz Novog Pa-

zara, nalazi se na gradilištu, tako da je sve spremno za početak završne faze. Još samo da nas lijepo vrijeme posluži, i spomenik će biti urađen u predviđenom roku“ - istakao je Hajrudin Zildžović.

Kako sada stvari stoje, inicijativa Opštinskog odbora Stranke demokratske akcije Sandžaka u Prijepolju za podizanje spomen obilježja putnicima otetim iz barskog voza u mjestu Štrpci, ovih dana dobija i svoj konačni epilog. Još samo vrijeme da posluži i prvi spomenik podignut u znak sjećanja na nevine bošnjačke žrtve, građane Republike Srbije, ugledaće svjetlo dana.

"Pozorište u kući"

Dunje žute, a ljute

U Koncertnoj dvorani Doma kulture mladi studenti glume odigrali su predstavu Dunje žute, a ljute, u režiji Aide Kožar. Pored studenata igrala je i glumica Regionalnog pozorišta, Lemana Bećirović, već dobro poznata novopazarskoj publici. Komad je dramatizacija sandžačke sevdalinke Tuđin me mami, po tekstu Šefke Licina. Kratka izvjeđba mladih glumaca

i glumica u stihu je bila prava poslastica za sve posjetioce koji su se našli te večeri u sali.

Oni stariji su se podsjetili sada već zaboravljenog doba ašikovanja, a mladi gledatelji prizvali priče svojih roditelja od kojih su mogli slušati kako se nekada birala "prilika" za mladu djevojku. Odavno prevaziđen način pronaalaženja srodne duše i životnog

saputnika, sada nezamisliv mnogima, prikazan u ovoj predstavi, opet nam je pokazao kako su, uprkos blještavilu i sjaju uvijek prisutnih bogataša i moćnika i tada prave vrijednosti cijenjene i dao nam materijala da se još jednom zapitamo da li zaista znamo da cijenimo i volimo ono što istinski vrijedi ili su nam ipak presudni neki drugi faktori za bitne odluke u životu.

Slike sa prošlogodišnjih likovnih kolonija predstavljene u Novom Pazaru i Beogradu

Djela inspirisana Sandžakom

Na izložbama organizovanim početkom marta u Novom Pazaru i Beogradu, ljubitelji likovne umjetnosti su imali prilike da se upoznaju sa ostvarenjima nastalim u toku dviju prošlogodišnjih likovnih kolonija – „Sandžak – inspiracija umjetnika“ i „Sopoćanska viđenja“.

Multimedijalni centar u Novom Pazaru bio je domaćin izložbe slika kolonije „Sandžak – inspiracija umjetnika“. Ova se kolonija održava svake godine u drugom sandžačkom gradu. Ova posljednja je bila u Novom Pazaru, gdje se okupilo 11 stvaralaca iz raznih gradova i to: Nebojša Pilipović, Miško Petrović i Ana Kalinović - iz Beograda, Merima Turbić i Senka Hukić - iz Tuzle, Mihajlo Đurović - iz Kisača, Stefanija Petrovski - iz Kavadaraca, Marijela Ivajlova i Emila Mladenova - iz Bugarske, Edin Kaplanij - iz Ulcinja i Nataša Prtinac - iz Novog Pazara. „Boraveći u našem okruženju, ovi su umjetnici stvorili značajna likovna djela, inspirisana podnebljem i kulturno-historijskim naslijede sandžačkog kraja“, ovako doc. Džengis Redžepagić, likovni umjetnik iz Novog Pazara, komentariše djela nastala u posljednoj likovnoj koloniji „Sandžak – inspiracija

umjetnika“. Doc. Redžepagić je ujedno i selektor pomenute likovne kolonije.

Još jedna izložba realizovana je u martu, ali ovaj put u prodajnoj galeriji u Beogradu. Radi se o izložbi slika nastalih u koloniji „Sopoćanska viđenja“, također realizovanoj u 2007. godini. Beogradskoj publici ovom izložbom predstavilo se devet umjetnika, učesnika kolonije. „Za ovu priliku je štampan i adekvatan katalog koji je reprezentativnog oblika i koji će također predstaviti likovno stvaralštvo umjetnika koji su ove godine gostovali u Novom Pazaru“, rekao je povodom organizovanja ove izložbe Džengis Redžepagić, likovni umjetnik.

Na tridesetdrugoj redu likovnoj koloniji „Sopoćanska viđenja“, realizovanoj u julu mjesecu 2007. godine, po izboru selektora kolonije, Ljiljane Sli-

jepčević, kustosa Muzeja savremenih umjetnosti iz Beograda, učestvovali su likovni stvaralaci iz Beograda i Sarajeva: Kosta Bogdanović, Čedomir Vlašić, Rada Selaković, Rajko Popović, Nevenka Stojsavljević, Branka Kuzmanović, Vladimir Perić, Miodrag Protić i Edin Numankadić. Svi oni su imali obavezu da u toku trajanja kolonije urade po jednu sliku inspirisanu tradicijom i kulturom novopazarskog prostora u konflikciji sa kulturno-historijskim naslijedjem, pri čemu se misli prije svega na Manastir Sopoćani i na njegovo konkretno okruženje.

Pomenute kolonije su održane u Sopoćanima, nadomak Novog Pazara, u organizaciji Doma kulture „Oslobodenje“, a pod pokroviteljstvom opštine Novi Pazar i Ministarstva za kulturu Srbije.

Izložba slika kolonije „Sandžak - inspiracija umjetnika“

DOGĀĐAJI

Milomir Nedeljković

ODBRANA SOKRATOVA I SMRT

"Onaj koji ne zna, misli da zna. A ja koji ne znam i ne mislim da znam - pa ja sam, ipak, mudriji od njega. Jer ono što ne znam ja i ne mislim da znam..."

U Multimedijalnom centru Doma kulture u Novom Pazaru, 16.02.2008. god., izvedena je monodrama pod nazivom: "Odbojana Sokratova i smrt". Pošto o životu i učenju Sokratovom najviše doznajemo od Platona, i ova monodrama je zasnovana na njegovom kazivanju. Tekst je prilagodio Milomir Nedeljković, dramski umjetnik iz Kraljeva, a on je ujedno i izvođač monodrame.

Multimedijalni centar: Izvedba monodrame "Odbojana sokratova i smrt"

Nedeljković je pune tri godine rada utrošio na pripremu i dramaturško prilagođavanje. "Izvorni tekst je sasvim drukčiji. Pored toga što je veoma filozofski, dakle sa tezama, antitezama i sintezama koje uopšte nisu luke za govorenje i razumijevanje, on ima jezik i konstrukciju koji su posebno teški za razumijevanje scen-skog tipa. Zato sam nastojao da to svedem na konkretnu rečenicu, govoriti riječi kojima se svakodnevno u životu služim", kaže Nedeljković. Inspiraciju za monodramu Nedeljković je pronašao u suočavanju izvornih i

savremenih tema, odnosno upoređujući ono što je ostalo kao civilizacijska vrijednost od Platona, sa vremenom u kojem živimo. "Takve stvari treba govoriti svaki dan na svakom mjestu i u svakom trenutku, načito mladima", ističe Nedeljković.

Kako od Platona doznajemo, Sokrat je bio optužen i izведен pred atinski sud zato što nije prihvatio onu istu teologiju koju je prihvatile atinska država. Optužba je glasila da Sokrat ne poštuje bogove koje poštaje država i da kvari atinsku omladinu, učeći je da ne poštaje starije. Međutim, sam Sokrat je ustvari kritikovao homerske i poetsko-mitske predstave bogova, jer su se njima u tim djelima pripisivala razna sramotna djela, svojstvena ljudima a ne bogovima. Smatrao je da upravo takav prikaz božanstava kvari omladinu. Drugi dio optužbe je, po svoj prilici, također imao osnova.

Naime, Sokrat je vodio mnogo brojne razgovore sa sofistima i sa atinskim mladićima, na koje je ostavljao jak utisak. Na tu optužbu, Sokrat se pojavljuje pred Atinskim sudom od 500 ljudi (što je samo po sebi zanimljivo, jer se tada često dešavalo da ljudi pobegnu prije nego dođu). O ovom događaju piše Platon u djelu "Apologija Sokratova" ("Odbojana Sokratova"). Tu se nalazi govor koji Sokrat daje Atinjanima.

On pobija klevetu da je sofista, jer nije uzimao pare za učenje. Da bi to objasnio, Sokrat govoriti kako je pro-

ročiše u Delfima objavilo da je on najmudriji među ljudima. Budući da je bio iznenađen takvim komentrom, krenuo je da ispituje one koji su na glasu po mudrosti, ne bi li ustanovio istinitost ove tvrdnje. Ispitivao je političare, pjesnike, zanatlije... Oni izgledaju mnogima mudri, a naročito sebi. Međutim, tokom razgovora je shvatio da niko od njih nije zaista mudar. Sokrat je shvatio zašto je proročiše njega proglašilo za najmudrijeg: „on je jedini koji zna da ništa ne zna“. Samo on razumije da jedino Bog može da ima istinsku mudrost, a da ljudi mogu tome samo težiti.

Sokrat je odbio prijedlog suda da ga osloboodi, a da se zauzvrat ne bavi svojim poslom. Zbog toga, a pogotovo zbog svog držanja pred Atinjanima (ne moli za milost, dostojanstven je, vedar, spokojan, odbija da se pozove na sopstvene zasluge), osuđuju ga na smrt. Sokrat okončava svoj život tako što ispija otrov u atinskoj tamnici.

Milomir Nedeljković, glumac

Jasna Ramčić dobitnica nagrade na

SMOTRI BESJEDNIŠTVA MULTIMEDIJALNOG CENTRA 2008.

Na smotri besjedništva Multimedijalnog centra, održane 21. i 22. marta 2008. godine, na kojoj su pravo učešća imali učenici srednjih škola i studenti, učesnici su svoju sposobnost i talenat pokazali izgovaranjem dva teksta: jedan koji je obavezan i drugi po slobodnom izboru učesnika. O najboljim oratorima odlučivao je žiri u sastavu: doc. Džengis Redžepagić i Hasna Ziličić (Dom kulture „Oslobodenje“), Emira Kardović ispred Narodne biblioteke „Dositej Obradović“ i novinar Senada Mušović – ispred Regionalne televizije Novi Pazar. U konku-

renciji velikog broja učesnika, koja je odisala kvalitetom i ubjedljivošću, i izrazitim talentom za besjedništvo, komisija je odabrala četiri učesnika. Za najboljeg oratora proglašena je Jasna Ramčić, studentica Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Pazaru „za ubjedljiv scenski nastup, izuzetnu nadarenost za oratorstvo i supertilno prepoznavanje

teksta“. Priznanja su uručena Seadi Bođućanin - studentici Pravnog fakulteta i učenicama Gimnazije u Novom Pazaru - Katarini Belić i Emini Krkušić.

Sa smotre besjedništva MMC-a

Održan V međunarodni sajam mode i opreme u Novom Pazaru

Peti međunarodni sajam mode i opreme održan je u Novom Pazaru. Na trodnevnoj manifestaciji u Hali sportova, štandove je otvorilo više od 60 domaćih i inostranih kompanija tekstila, odjeće i opreme, a među njima su bila i preduzeća iz Srbije, BiH, Hrvatske, Slovenije, Njemačke i Turske, zatim banke, Nacionalna služba zapošljavanje, Udruženje tekstilaca iz Prijepolja i šest učeničkih kompanija iz novopazarskih i prijepolskih srednjih škola, koje su dio programa Dostignuća mladih. Organizator sajma je Agencija za ekonomski razvoj Sandžaka SEDA. Finansijsku pomoć su obezbijedili USAID i PRO program, dok je generalni pokrovitelj grad Novi Pazar. Ovu tradicionalnu manifestaciju otvorio je direktor Agencije za ekonomski razvoj Sandžaka Šefkija Halilović, a Majkl Pilsberi, direktor Eko-

nomskog programa USAID, istakao je da taj fond podržava razvoj malih i srednjih preduzeća, kako bi bilo obezbjeđeno više novih radnih mesta. Prema njegovim riječima, do sada je programe vrijedne ukupno 78.000 dolara, koristilo

projekti koji će rješiti probleme sa kojima se preduzeća susreću. Oni će organizovati razgovore sa predstvincima Agencije za ekonomski razvoj Sandžaka i regionalnim institucijama u Kraljevu, Čačku i Užicu o načinima pomoći me-

Na trodnevnoj manifestaciji u Hali sportova, štandove je otvorilo više od 60 domaćih i inostranih kompanija tekstila, odjeće i opreme, a među njima su bila i preduzeća iz Srbije, BiH, Hrvatske, Slovenije, Njemačke i Turske, zatim banke, Nacionalna služba zapošljavanje, Udruženje tekstilaca iz Prijepolja i šest učeničkih kompanija iz novopazarskih i prijepolskih srednjih škola, koje su dio programa Dostignuća mladih.

47 malih i srednjih preduzeća, a jedan od načina pomoći je i organizovanje Međunarodnog sajma mode i opreme za koji je ove godine izdvojeno 20.300

V međunarodni sajam mode i opreme u Novom Pazaru

dolara. Prema riječima menadžera Pro programa, gđu Grejem Tindal, sajam je prilika da se razviju međuregionalni

đuregionalnim institucijama.

“Opština Novi Pazar će uraditi sve da pomogne razvoj malih i srednjih preduzeća, a Međunarodni sajam je generator ekonomskog razvoja i prilika da se stvara povoljan poslovni ambijent. Za realizaciju takvih planova veoma je značajno prisustvo međunarodnih donatorskih organizacija u ovom gradu - USAID i UNDP kroz PRO program” - ocjenio je gradonačelnik Novog Pazar a Sulejman Ugljanin, koji je najavio i izgradnju sajamskog prostora, ali i izgradnju infrastrukture za mala i srednja preduzeća, za šta je sredstva u iznosu od četiri miliona evra obezbjedila vlada Luksemburga.

AKTUELNOSTI

U Narodnoj biblioteci "Dositej Obradović" promovisana knjiga Muhameda Filipovića:

KO SMO MI BOŠNJACI

Uprijatnom ambijentu čitaonice narodne biblioteke „Dositej Obradović“ u Novom Pazaru, 14. marta 2008. godine, promovisana je knjiga *Ko smo mi Bošnjaci* akademika Muhameda Filipovića. Suorganizator promocije, pored biblioteke, je i Muslimansko dobrotvorno društvo „Merhamet“ Sandžaka. O knjizi su na promociji govorili historičar Esad Rahić i dr. Senadin Lavić profesor na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu, kao i sam autor.

Autor u knjizi koja predstavlja svojevrsno zaokruživanje koncepta o Bošnjacima, ukazuje na prвobitno narodno jedinstvo u uslovima postojanja države Bosne i njene osobene kulturno-historijske, duhovne i političke strukture. On veoma precizno obrazlaže osnove prвobitnog historijskog i kulturnog identiteta Bošnjaka, historijske okolnosti njegovog raslojavanja i izrastanja u moderan nacionalni identitet, u zajedničkoj etničkoj i historijskoj, ali različitoj religijskoj i političkoj osnovi. „Mi Bošnjaci muslimanske vjere imamo identitet posebnog tipa, koji se temelji na cijelokupnoj historiji naše zemlje i njenih žitelja. Osnova našeg

historijskog, moralnog i društvenog identiteta je otvoreni prijateljski karakter, nedjeljivost u bitnim stvarima od drugih i poštovanje recipročnosti na život svih drugih ljudi“, istakao je Filipović.

Govoreći o ovom jedinstvenom djelu u našoj sveukupnoj literaturi i

Muhamed Filipović je rođen 3. avgusta 1929. godine u Banjoj Luci. Diplomirao je na Filozofskom fakultetu, a doktorirao 1960. godine, te je kasnije postao član Akademije nauka BiH. Do penzionisanja je radio kao profesor na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Objavio je 14 knjiga, od kojih su neke i prevedene. Njegova djela su prevodena na danski, švedski, francuski, bugarski, slovački, italijanski i kineski. I danas aktivno radi i piše, a često objavljuje i članke u dnevnim novinama.

nauci, profesor dr. Senadin Lavić je konstatovao da je došlo vrijeme da se ne vraćamo u prošlost, da se ne pravdamo ko smo i šta smo, nego da razvijemo strategiju za naredni period, da postavimo ciljeve i planove ka budućnosti i da na njihovoj realizaciji svi zajedno radimo.

Osvrnuvši se na kontinuitet razvoja bošnjaštva u Bosni i Sandžaku, od srednjeg vijeka do savremenog doba, mr. Esad Rahić je na promociji istakao važnu činjenicu da Bošnjaci imaju historijski dobro utemeljen identitet koji se bitno razlikuje od nacionalnih iden-

titeta kakvi su nastajali u evropskoj historiji zadnja dva vijeka. Izlažući svoj emotivni, ali i objektivno-stručni doživljaj Filipovićeve studije, Rahić je rekao: „U svojoj knjizi Filipović nas vodi kroz poglavљa koja govore o etnogenези našeg naroda, kontinuiranom analizom etničkog, socijalnog, kulturnog i političkog identiteta naroda Bosne, a prije svega današnjih Bošnjaka, objašnjavajući sadržinu njihovog historijskog identiteta.“

U recenziji ove knjige, koja će sigurno naći put do čitalačke publike u Sandžaku, navodi se da je najbolja preporuka to što se u knjizi mogu naći odgovori na sva ona bitna pitanja koja se tiču Bošnjaka, a koje akademik naziva Bošnjaci muslimanske vjere. On time ostavlja prostor za tvrdnju da je bošnjački identitet otvorena historijska mogućnost za sve one građane Bosne i Hercegovine koji Bosnu smatraju izvorom i osnovom historijskog identiteta i sa njom se identificiraju i smatraju je svojom jedinom domovinom. A. Aličković.

Sa promocije u biblioteci

Promovisana prva knjiga poezije Rebronja Nadije

PLES MORIMA

Veliki pjesnik se ogleda u tome što uspijeva da spoji osjećanje sa duhovnošću; ono što je lično - što je iz duše - sa onim što je misaono

UNarodnoj biblioteci „Dositej Obradović“ u Novom Pazaru, 28. marta 2008. godine, promovisana je knjiga poezije *Ples morima* mlade autorkе Nadije Rebronje. Novopazarska biblioteka je ujedno i njen izdavač, a o knjizi su na promociji govorili književni kritičari Isidora Gordić i dr. Jovan Ljuštanović.

Isidora se sa Nadijinom poezijom susrela sasvim slučajno, kada je na sajtu otkrila nekoliko njenih pjesama, što je za nju bilo krajnje inspirativno iskustvo. „Rijetko danas čovjek ima zadovoljstvo da govori o stvarima koje mu se istinski dopadaju. Ovo je tako jedno vrlo rijetko i veliko zadovoljstvo za mene. To je poezija koja osvaja na prvo čitanje. Nadijina poezija jeste dopadljiva na više načina, ali u njoj nema ničeg estradnog, ničeg vulgarnog. Ona je vrlo misaona, vrlo duboka, i - za jednu tako mladu autorku - krajnje neočekivano promišljajuća, bogata i bremenita značenjima, vrlo svedena u izrazu, ali polivalentna na mnogo načina“ - kazala je Isidora.

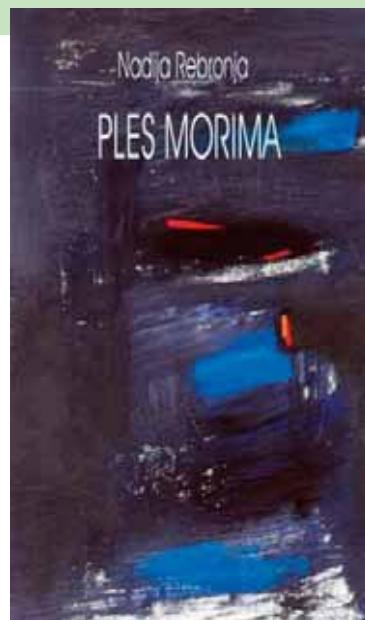
Nadija Rebronja je rođena 7. aprila 1982. godine u Novom Pazaru. Diplomirala je Turski jezik i književnost na Katedri za orijentalistiku Filološkog fakulteta u Beogradu. Student je magisterskih studija na Odsjeku za srpsku književnost Filozofskog fakulteta u Novom Sadu. "Ples morima" je njena prva knjiga poezije.

Dr. Jovan Ljuštanović je ocijenio da se kroz Nadijine stihove nagoještava veliki pjesnik, a što se

ogleda u tome što on uspijeva da spoji osjećanje sa duhovnošću; ono što je lično, što je iz duše, sa onim što je misaono. „Nadija to uspijeva. Ona uspijeva da u svojoj poeziji prepozna ono što je djevojačko, ali i ono što je zrelo, ozbiljno, intelektualno. Ima u toj poeziji potrage za identitetom, opštim, kulturnim, ali i potrage za ličnim identitetom. U ovoj poeziji razaznaje se cijela jedna književna i književno-historijska mapa tradicije, koja se uređuje upravo kroz stih, kroz ritam, kroz misao Nadije Rebronje. Ako bismo tražili neki mogući nacionalni identitet, onda ga moramo tražiti u toj finoj, diskretno ispleteanoj mreži odnosa od istočnih pjesnika do savremenih džez muzičara“ – rekao je dr. Ljuštanović.

Nadijini stihovi govore o prošlosti, isto koliko i o novijim zivanjima, opisujući jedno strašno vrijeme koje je potreslo ovaj prostor i sve nas, i sve to uspijeva da kaže vrlo sugestivno, jezički inventivno, a poetski izražajno, konkretizovano u samo nekoliko stihova.

Simbolično, u duhu Nadijine poezije, na početku večeri prisutni su imali prilike da čuju zvuke naja – isti-

čnjačkog instrumenta veoma složene simbolike. Uz naj su stvarali svi turski pjesnici koji su bili Nadijina direktna inspiracija za pjesme iz prvog, uvodnog ciklusa knjige *Ples morima*, koji nosi naziv „Kapi“. Stihovi iz ovog ciklusa „niču“ na Istoku, a pošto je naj instrument za kojeg kažu da „ne svira“ nego „čezne“, poezija u ciklusu „Kapi“ čezne za onim duhom praiskonskim.

Objašnjavajući zašto se drugi dio knjige naziva „Krugovi“, gđica Nadija je na promociji svoje knjige kazala da su „Krugovi“ ono što nastaje iz „Kapi“. „Ovaj ciklus preispituje kruženje prostora, kruženje vremena, preispituje ljubav kao apsolut i simboličku vezanost ljubavi za krug. Ljubav je ono od čega svi potičemo i čemu se vraćamo“ – kazala je ona. Ovaj ciklus, zapravo, proističe iz klasične muzike i zbog toga je, kao uvod u čitanje pjesama iz ovog ciklusa, mr. Naka Nikšić odsvirala numeru „Gnossienne, No. 1“, kompozitora Erika Satija.

Posljednji ciklus knjige *Ples morima* je ciklus „Obale“. „Krugovi“, koji ističu iz „Kapi“, dotiču „Obale“. Obale su smiraj i pomirenje Istoka i

AKTUELNOSTI

Zapada, pomirenje tradicionalnog i savremenog. Ovaj ciklus je inspirisan džez i rock muzikom, što je na promociji sugerisano numerom Erika Kleptona „Tears in Heaven“, koju je na gitari izveo Enver Džanefendić.

Ovo veče je, dakle pored, promocija knjige, imalo zadatku da obradi jednu temu: preplitanje različitih umjetnosti i njihovo nadopunjavanje, kao i prepoznavanje Nadijinog izvora inspiracije za pisanje poezije.

Nadija Rebronja na promociji svoje prve knjige

Rekonstrukcija Doma kulture u Novom Pazaru**MULTIMEDIJALNI CENTAR
budući kulturni habitat**

Sa otvaranja multimedijalnog centra u Novom Pazaru

(Foto: A. Gorčević)

NAPORI ljudi da afirmišu kulturu na ovim prostorima, u posljednje vrijeme dolaze do izražaja i, već su urodili plodom na skoro svim nivoima, kako tradicionalne, tako i savremene kulture. Međutim, kako postojeći prostori, namijenjeni realizaciji kulturnih programa, nisu više adekvatni za njihovu kvalitetnu realizaciju, tako se nedostatak savremeno opremljenog prostora nameće kao jedan od problema. Zato je izgradnja novih, kao i rekonstrukcija već postojećih objekata, i njihovo opremanje savremenom tehnikom, jedan od prioritetnih ciljeva u Novom Pazaru.

Da se u gradu ozbiljno pristupilo

rješavanju ovog problema, dokazuje nedavno otvaranje Multimedijalnog centra Doma kulture "Oslobođenje" u Novom Pazaru.

Centar je svečano počeo sa radom 6. februara 2008. godine otvaranjem izložbe slika Udruženja likovnih umjetnika Sandžaka, na kojoj su predstavljena djela tridesetjednog autora.

Ovom, za Novi Pazar veoma značajnom događaju, prisustvovale su brojne ličnosti iz javnog života Novog Pazara i okolnih gradova, kao i inozemstva. Centar je svečano otvorio gradonačelnik Novog Pazara Sulejman Ugljanin, konstatujući da je ovaj prostor najljepši prostor u gradu, te

da je to i najljepše uređen kulturni centar u čitavoj regiji. „Ali“ - upozorio je gradonačelnik - "ovaj objekat i ovako realizovan projekat, također, treba da predstavlja uzor i standard ispod kojeg grad Novi Pazar ne smijeći u budućnosti."

Ugodne trenutke u novootvorenom prostoru poželio je i Džon Vajt, portparol Evropske agencije za rekonstrukciju, ističući da je ovaj projekat itekako važan za kulturni život ne samo Novog Pazara i Sandžaka, već i za cijelu Srbiju. "Ovo je, kako vidim, pravi evropski prostor" - istakao je gospodin Vajt.

Multimedijalni centar Doma kulture je izgrađen zahvaljujući partnerskoj saradnji Novog Pazara i donatora PRO-programa Evropske unije i Vlade Švajcarske, a u organizaciji UNDP-a. Za realizaciju projekta utrošeno je ukupno 96.000 eura, a grad Novi Pazar učestvovao je sa 33% potrebnih sredstava.

Ovaj prostor će u budućnosti predstavljati matično mjesto i stožer kulturnih dešavanja na ovim prostorima - „naš budući kulturni habitat“, kako ga je na svečanosti otvaranja nazvao likovni umjetnik Džengis Redžepagić, doskorašnji direktor Doma kulture, zahvaljujući njegovoj inicijativi i nesobičnom ulaganju truda ovaj objekat danas i postoji.

Veče ilahija i kasida u Novom Pazaru

“SVJETLOST UMMETA”

Tradicija obilježavanja 12. rebiu-l-evvela se nastavlja

Dvanaesti rebiu-l-evvel, tj. rođendan poslanika Muhammeda, 1429. godine po hidžri, u Novom Pazaru obilježen je koncertom ilahija i kasida pod nazivom „Svjetlost ummeta”.

Po gregorijanskom kalendaru, radi se o 20. marta 2008., mjesto održavanja manifestacije bila je Hala sportova.

Na repertoaru se našlo dvadesetak ilahija, u izvedbi Gradskog hora i ansambla Ašik Junuza. Organizatori ove manifestacije bili su Rijaset Islamske zajednice Srbije, Dom kulture „Oslobođenje”, uz podršku Bošnjačkog nacionalnog vijeća

Manifestacijom „Svjetlost ummeta”, ove 2008 godine, u Novom Pazaru obilježen je rođendan posljednjeg Božijeg poslanika Muhammeda. Pred nekoliko hiljada posjetilaca, za ovu priliku, po prvi put, specijalnim programom publici se predstavio Gradski hor ilahija i kasida, koji djeluje pri novopazarskom Domu kulture, i ansambl Ašik Junuz. Početnom scenom, sa prigušenim svjetlima, na kojoj se jedino naziralo zvjezdano nebo kojom je bila ukrašena, i sa voditeljskim parom koji je govorio stihove iz Mevluda, propraćenim horskim učenjem salavata, tj. stihovima u kojima je sadržana molba upućena Gospodaru za milost Njegovog Miljenika – trebalo je prisutne u novopazarskoj Hali sportova podsjetiti na 571. godinu, 12. rebiu-l-evvel, noć kada se rodio posljednji Božiji poslanik Muhammed:

Što je divna ova noć, nekoga čeka neko
će joj doći.

Sva pustinja srebrom blista, sve k'o san,
jata zv'ezda – roj dragulja, noć k'o dan.
Zlatan mjesec iznad Mekke zastao,
grad utihnuo, smirio se zaspao.

Kad bi znale Mekkelije što će bit',
kog će majka ove noći zadojiti.

Kakav dar će ljudskom rodu Allah dat'
kakva svjetlost iz Mekke će počet sjat',
sve bi živo zemlji palo, kliknulo:

»Allah, Allah – sunce nam se rodilo«.

Tek Amina, draga mati, budna je, oči
vlažne, ruke digla, mirna je.

O, majčinske drage muke, svete ste,
nagradi ih, blagi Bože, majke sve...

»Šta je bilo, šta se zbilo u taj čas, je l' to
pjesma il' radosni blagi glas?

Stan'te srca, ne kucajte, mirujte, stan'te
zv'jezde, ne trepcite, čekajte.«

Podiže se rajska ptica, kliknu glas: »Bog
je jedan, Bog je vječan, on je spas«.

(Odlomak iz Mevluda od Rešada Kadića)

Nakon uvodnog dijela, uslijedilo je horsko učenje tekbira: „Allahu ekber“..., što u prijevodu znači: Bog je najveći..., a što predstavlja svojevrsno priznanje čovjeka da je nemoćan spram Božije veličine. Nakon „priznanja“ Njegove veličine, izgovaranjem tekbira do kraja izriče Mu se „hvala“ koje je samo On dostojan. U duhu tradicije, na svečanosti upriličene povodom 12. rebiul-evvela u Hali sportova, Nezir ef. Salihović iz Novog Pazara proučio je na mekam (mekam - radiofoničnost glasa, dobar izgovor) odlomak iz mevluda od Arifa Sarajlije kojim se iskazuje radost zbog rođenja Božijeg poslanika.

Rodi se on dođe rahmet na svijet
Svjetu je veseloć on i cvijet
Po svijetu sve se čujaše avaz
Sve mu hošgeldiju viču Merhaba.
Merhaba ej veliki sultan Merhaba
Merhaba ej ilmu hazna Merhaba
Merhaba čistoga roda sin si ti
Merhaba ej Božiji has rob si ti
Merhaba dobri ti dobro sve želi
Merhaba ej što te Allah najvoli
Merhaba ej rob milosni Merhaba
Merhaba mukama derman Merhaba
Merhaba svoga umeta pomoć
Merhaba ti brigama si veseloć
Merhaba ej Rahmete za svijeta
Merhaba ti car si od Šefa'ata
Ti si sunce a mjesec obraz ti je
Blago onom u tvoj umet ko ti je
Mučenika ti si dobro podizač
Svako dobro u tebi se može naći
Ti si derman svakijem dertovima
Pejgamber si džinima insanima.

فَادْسَهْ بِيْحَمْبَرْ رُوْدِبِيرْ أَفْنِ فَنِجْ	أَفْنِ قُوْ كَبْنَهْ شَطْلُوسْوَبِلْ هَنْ دَابِرْجْ
وُبِنْ قَارْذُوكَبْنَا نَا سِجْنَدَهْ بَتَادَهْ	پَاسَهْ دِيزْمَهْ فِنْ قَهْ مَنْيُونِيْهِ نَهْ سِبَادَهْ
شَوَّهَسَهْ أَوْكَعْبِيْهِ تَازِيْهِ وَاسَهَهْ سَكَلَمْ	قَاقُورْسَهْ أُونِيْرُوْدِبِيرْ فَرْتَسَامَهْ
يَا يَهْ إِيزْكَبْهَهْ أَوْهَهْ بِإِيزْشُوْغَلَاسْهْ	قَافَرْهَهْ بِيْغَسْهَهْ بَرْسَهْ رُوْدِبِيرْ بُوْجَاهَهْ
فَادْهَهْ غَلَادُويْ بُوْهَهْ مَوْنَيْهِيْهِ صَفْ بُوْصَفْ	كَنْوَهْ أَمَتْ جَيْنِيْهِهْ مَهْ هَهْ حَلَوْهَهْ
هَهْ هَهْ بَخَهْ أَوْهَهْ كَفَرْهَهْ أَفْنِيْهِهْ مَهْ بِرْيَقَاهَهْ	أَعَادَهْ دَفَلَاحَاهَهْ أَوْهَهْ جَهْ مَهْ بِرْيَقَاهَهْ
فَادْهَهْ أَوْهَهْ تَسْتَوْيَهْ شَتِيْغَهْ غَوْبِيْهِهْ	پَيْتَمَبَرْ أَيْسَانَهْ أَفْنِيْهِهْ إِيْ جِينُوْ
يَا مَوْقَنْهَهْ دَهْ شَهْرُهْ مَالَهْ بَوْهَهْ مَالَهْ	يُوْشِنْ يَهْ مَلُونْهُهْ ذَاهِبَهْ دَاهِمَاهَهْ مَالَهْ
يَدَنْهَهْ كَحُودَهْ لَهْ وَاتْ مَرَادَهْ وَهْ بِلَاهَهْ	نِسْنَعَهْ مَوْنَاهَهْ مَلُونْهُهْ بَادَالَاهَهْ يَهْ
وَاسَهْ يَهْ أَفْنِيْهِهْ دَزْرَاهَهْ أَيْهِهْ بِهِشِيْهِهْ	شَطْلُوكَهْ كَسِيْنَهْ بُهُونِيْهِهْ وَهْ بِهِشِيْهِهْ
وَيَدِشْ مَهَارَلَهْ غَلَادَهْ وَهْ أَوْهَلَاهَهْ قَوْمَادَهْ	شَوَّاهَهْ دَاهَدَهْ سُوْنَجَهْ بِيْبِيْهِهْ بِهِشِيْهِهْ
شَوَّهَهْ قَوْدَابِيْهِهْ أَفْنِيْهِهْ إِيْهُونِيْهِهْ	شَوَّهَهْ بَيْهْ أَوْهَلَاهَهْ وَهْ هُونِيْهِهْ
فَادِهِهْ سَهْ أَللَّهُهْ أَفْنِيْهِهْ ذَاهِبَهْ بَيْهِهْ	إِيمَاهَهْ سَجَّهْ بِهِشِيْهِهْ ذَاهِبَهْ بَيْهِهْ
قَوْنِهِهْ مَهْ زَوْبِيْهِهْ مَهَارَلَهْ صَيْتَاهَهْ يَاهَهْ	إِيْفَلَاهَهْ يَوْنَقَهْ جَيْهَهْ سَهْ تَاهِيْهِهْ غَاهَهْ
وَلَقْوَهِهْ قَوْسَهْ بَاهِرِيْهِهْ دَاهَهْ	هَاهَوَابِيْهِهْ مَهِنْكُورْهْ أَوْزِبِيرْ كَالَّا
هَادِهِهْ مَهَارَلَهْ سَهْ أَفْنِيْهِهْ ذَاهِبَهْ بَيْهِهْ	رُوْزِبِيْهِهْ جَانِسِيْهِهْ مَهِنْكُورْهْ ذَاهِبَهْ بَيْهِهْ
وَلَقْوَهِهْ بِهِشِيْهِهْ مَهَارَلَهْ سَهْ	إِيْسَتَارَهْ بِهِشِيْهِهْ مَهَارَلَهْ سَهْ
لَاهَدِهِهْ دَاهَهْ مَهَارَلَهْ حَشَفَهْ	لَاهَدِهِهْ دَاهَهْ مَهَارَلَهْ حَشَفَهْ

Odlomak iz mevluda Arifa Sarajlije,
napisan arebicom na bosanskom jeziku

12. rebiu-l-evvel Bošnjaci u Sandžaku su u prošlosti obilježavali u svojim kućama ili džamijama. S obzirom da je u prošlom vijeku, posebno u vrijeme vladavine socijalizma, islamski, i uopšte vjerski život, najblaže rečeno, stagnirao, to su muslimani na ovim prostorima na ovakvim i sličnim svečanostima i crpili osnovna znanja u vjeri; jasna poruka koja bi se slala učenjem Mevluda bila je da je Allah (Bog) jedan i da je stvoritelj svega, da postoje meleki - duhovna bića koja navode insana da čini dobro, i džini i šejtani – također duhovna Allahova stvorenja koja čovjeka mogu navesti na ružno djelo, zatim da postoji Džennet i Džehennem (raj i pakao), te da je Muhammed Allahov poslanik kojeg mi trebamo poštovati i slijediti ono što nam je on prenio od Gospodara. Također, puno toga iz života Muhammedovog smo doznali upravo putem samog Mevluda. Tako, naprimjer, Mevlud nam kazuje da su se, kad se Muhammed rodio, desila određena čuda (da Amina nije osjetila porođajne bolove i sl.), Mevlud nam govori i o Isra i Miradžu (duhovnom i tjelesnom uzdignuću Muhammedovom na nebo). Međutim, kad su se vremena promijenila i pismenost povećavala kod našeg naroda, te se i na naš jezik počela prevoditi islamska literatura sa arapskog, koja je otvorila put ka mnogim tajnama vjere, onda je organizovanje mevludske svečanosti marginizirano. Danas Mevlud predstavlja kulturnu baštinu Bošnjaka na ovim prostorima. Ono što je nastavilo da „živi“ i da se i dan-danas posebno njeguje iz tih vremena jesu ilahije i kaside. One su se, inače, učile na tim mevludskim svečanostima i uglavnom su ih učile djevojke.

„Sejretil-Muhammed“, „Ben Alarm“, „Hannane“, „Kad procvatu behari“, „Kad ti dođoh do mezara“, „Dragi, brate, tuguješ“, „U vjeri jedinoj“ ... - nazivi su nekih ilahija koje su izvedene to veče, a u pauzama citirani su tekstovi koji se odnose na život Allahovog Poslanika. Jedan od njih jeste dio govora kojeg je Poslanik održao na tzv. Oprosnom hadžu na Arefatu.

Počujte, ljudi, da vam sve lijepo objasnim, jer ne znam da li će više moći dolaziti ovamo! "O, vjernici! Bojte se Allaha, budećte humani i pravedni između sebe i prema drugima.

Ljudi, vaši životi, vaša imanja i vaše časti neka vam budu sveti i nepričekani kao što je za sve nas uzvišen i svet ovaj mjesec, današnji dan, i mjesto - Arefat na kome se nalazimo sve dok se ne sastanete sa Gospodarom vašim. Čovjek je djelo Božje i neka je proklet onaj koji to ruši. Mi ćemo svi doći pred Boga i On će nas pitati za naša djela i naš rad. Eto, prenio sam vam!

Stvari koje su vam date u amanet, čuvajte kao svoje vlastite i vratite ih vjerno i na vrijeme onome čije su."

Sada sam vam vjeru vašu usavršio i blagodat Svoju prema vama upotpunio i zadovoljan sam da vam Islam bude vjera.

A bilo je i onih citata ispunjenih ljubavlju prema Poslaniku.

*Snene mi noći ne daju da vidim te,
a tako te željna postadoh;
a tako te željna ostadoh,
Miljeniče Božiji!*

*I svak' hvalospjev ljubavi svojoj sklada,
a meni se, pak, ti iz misli otregnuti ne daš.*

*Ne znam ja, kad spomene se Milost Božija,
a da na te ne pomislim.*

*Ne znam ja, kad poselamim te,
a da suzu ne pustim.*

*Ne znam ja, kuda bih,
da od Ummeta tvoga nisam...*

Na kraju programa, simbolično dovi koja se uči na kraju mevludske svečansotи, upućena je molba Uzvišenom:

*"O, Milostivi, tako ti sve Tvoje milosti,
Tako ti sve Tvoje neizmjerne dobrote,
Ne daj mi da zaspim na početku puta ne dovršivši ga.
Gospodaru moj,
Tako ti sve Tvoje veličine,
Ne daj da jednog dana vidim sedžde na koje nikad ne padoh,
Da čujem svoje korake koji nikad ne stigoše
I molitve koje ne izgovorih.
Amin!"*

Prvi javni nastup Gradskog hora

HOR OPRAVDAO OČEKIVANJA OSNIVAČA

Za uspješnu realizaciju manifestacije „Svjetlost ummeta”, svakako treba istaći ulogu Gradskog hora koji djeluje pri Domu kulture „Oslobođenje”. Iako je ovo bio prvi njegov javni nastup, to se u večeri 20. marta nije moglo naslutiti. „Kvalitetan program, dobar izbor ilahija i izuzetna uvježbanost hora je ono što je krasilo manifestaciju Svjetlost ummeta, našto posebno treba zahvaliti koordinatorima Gradskog hora: Elviru-Eku Bogućaninu, Imranu Birđozliću i Seadu-Seju Muriću – kad se radi o samom horu, kao i koordinatorima za muziku, marketing i organizaciju: Adnanu Ahmetoviću, Ifanu Dugopoljcu i Faruku Juharu” – kaže Ahmedin Škrijelj, predsjednik Savjeta za pitanja mladih opštine Novi Pazar, dodavši i to da je hor okupio članove koji se, po kvalitetu izvođenja, nalaze u samom vrhu na ovim prostorima, te da će se lično založiti da se obezbijede svi potrebni uslovi za što uspješniji rad hora u budućnosti.

Savjet za pitanja mladih je, nakon odluke Upravnog odbora Doma kulture o formiranju Gradskog hora, organizovao audiciju za prijem članova u „Gradski hor za izvođenje ilahija i kasida i staraogradske pjesama“. Nakon formiranja, članovi hora, njih 120, su se radi uvježbavanja nastupa sastajali najmanje tri puta sedmično. „Radili smo naporno i uspjeli smo da se za relativno kratko vrijeme organizujemo. Iza sebe imamo prvu, ali prelijepu manifestaciju, slobodno mogu reći veoma uspješnu“, kaže Elvir Bogućanin, koordinator hora.

Tradicija organizovanja svečanosti ilahija i kasida će se, sudeći po obećanjima ovih mladih ljudi, nastaviti. I ne samo to, njihova želja je i da sve ono što identificira nas kao Bošnjake i afirmiše naša kulturna dostignuća sa velikim zadovoljstvom prihvate i izgrade jedan kontinuitet.

U Zagrebu održan IV međunarodni BAL-TAM (BALkan Türkoloji Araşturma Merkezi) simpozijum jugoistočne Evrope

TRAGOVIMA OSMANLIJSKOG KULTURNOG NASLIJEĐA NA BALKANU

Simpozijum je počeo 03. decembra 2007. svečanim ceremonijalom otvaranja u muzeju lijepih umjetnosti „Mimara“, a nastavio sa radom u konferencijskoj sali hotela Palas. Uvodnu besedu, prilikom otvaranja ovog značajnog međunarodnog znanstvenog skupa održali su osnivači ove manifestacije, prof. dr. Tadžida Zupčević-Hafiz i generalni direktor „Balkanskog centra za turkološka istraživanja“ (BAL-TAM) iz Prizrena, prof. dr. Nimetulah Hafiz. Oni su istakli značaj postojanja Centra i njegovu ulogu u jačanju i povezivanju balkanskih kulturno-znanstvenih tokova. Na ovom značajnom skupu učestvovali su, u znanstvenom svijetu istaknute i priznate ličnosti, turkolozi, historičari, filolozi i etnolozi, profesori: dr. Reşad Genç, dr. Talat Halman i dr. Irfan Unver Nasretinoglu (R. Turska), dr. Dimitrij Vasiljev (Rusija), dr. Džengiz Hakov (Bugarska), dr. Miljenko Jurković, dr. Izet Aganović, dr. Ekrem Čaušević (Hrvatska), dr. Marija Pandevska, dr. Hamdi Hasan, dr. Todor Čepraganov - direktor Instituta za nacionalnu historiju - Skoplje, dr. Sevim Pilićkova - direktor Instituta za Folklor iz Skoplja i mnogi drugi. Značajnu ulogu i zapažena izlaganja na simpoziju imali su i istaknuti znanstvenici iz Bosne i Hercegovine, profesori: dr. Lejla Gazić, mr. Alena Ramić, dr. Salih Jaimam - dekan Filozofskog fakulteta iz Zenice i dr. Fehim Nametak.

Posebno obilježje Simpozijumu dalo je učešće istaknutih znanstvenih radnika iz Srbije. Zapaženi su bili referati profesorce Beogradskog Uni-

Sa Simpozijuma u Zagrebu:
lijevo: dr. Enes Pelidić i dr. Hasnija Muratagić-Tuna, desno: dr Fehim Nametak i mr. Alena Ramić

verziteta, poznatog turkologa i publiciste, dr. Mirjane Teodosijević, zatim istoričara Vladana Virijevića iz Raške - profesora Univerziteta u Prištini, kao i prof. dr. Fetija Mehdiua iz Prištine.

Skup su svojim učešćem i znanstvenim doprinosom obilježili istražitelji iz Sandžaka: prof. dr. Hasnija Muratagić-Tuna, prof. dr. Enes Pelidić,

mr. Redžep Škrijelj, Almira Cikotić-Suljević i Adnan Pepić iz Rožaja.

Skup je završen zajedničkom posjetom zamku Trakošćan i šetnjom prelijepim Varaždinom. Na kraju su učesnici jednoglasno prihvatali prijedlog rukovodstva BALTAM-a da se jubilarni Peti simpozijum održi naredne godine u turskoj prijestonici Ankari.

"U Zagrebu, pod pokroviteljstvom hrvatskog predsjednika Stjepana Mesića, od 3. do 7. decembra 2007. godine održan je „IV međunarodni naučni simpozijum za balkansku turkologiju jugoistočne Evrope“, na kome je učestvovalo više od osamdeset najpoznatijih stručnjaka i znanstvenika iz Hrvatske, Turske, Rusije, Engleske, Ukrajine, Kazahstana, Azerbejdžana, Bugarske, Kipra, Makedonije, Albanije, Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Srbije.

Detalj sa završne sjednice Simpozijuma - prof. dr. Nimetulah Hafiz, predsjednik BAL-TAM-a prilikom svečanosti zatvaranja (stoji)

Vjera

Hasna Ziljkic

MEVLUD U TRADICIJI BOŠNJAKA

Mevlud kao spjev i kao vjerski, porodični, ali i javni obred

Teško je naći oblik književnog stvaralaštva u kojem su osobenost i izražajnost bošnjačkog duhovnog bića tako prepoznatljive kao što su to u *mevludu*. I ne samo to, mevlud je zadržao vrlo značajno mjesto i ulogu u procesu uobličavanja i snaženja bošnjačkog narodnog bića upečatljivije od mnogih drugih književnih oblika. Međutim, u nizu svekolikih naših nesuglasica, koje su uglavnom bile posljedica različitih političkih prilika u kojima je egzistirao naš kulturno-civilizacijski milje, nije se valjano, dakle: znanstveno i stručno, prilazio mevludu kao relevantnom obliku književnog stvaralaštva. Ono što je kod nas do skora bilo aktuelno po pitanju mevluda svodi se uglavnom na protivanje opravdanosti njegovog pisanja i izvođenja sa stanovišta vjere i vjerske tradicije, čime je tretiran kao isključivo pobožno pjesništvo. Stoga su samo rijetki istraživači i tumači mevluda u njemu tražili one naprijed nabrojane značajke, a bilo je i onih koji su smatrali da je kao novotarija štetan za vjeru i da kao takav skrnavi vjersko osjećanje istinskih vjernika.

Kad je već riječ o tome, treba imati u vidu dvije stvari: prvo, mevlud kao pisanu riječ, odnosno spjev, i drugo, mevlud kao praznik i manifestaciju.

Riječ *mevlud* (arapski *mawlid*) u arapskoj upotrebi označava vrijeme, mjesto, ali i proslavu nečijeg rođenja, a posebno mjesto, odnosno kuću i

datum rođenja našeg poslanika Muhammeda. To nije jedini mevlud u arapskoj praksi, jer postoje poznati mevludi u čast drugih poznatih ličnosti, naročito onih za koje se smatralo da imaju znake svetosti. Kod nas je opstao i udomaćio se samo onaj posvećen Poslaniku Muhammedu. Sama proslava mevluda, a time i običaji koji će oko toga nastati, javiće se tek kasnije. Kao datum rođenja Poslanika utvrđen je 12. rebiu-l-evvel (po lunarnom kalendaru računanja vremena) i u tome nije bilo neslaganja među prenosiocima tradicije (suneta) i svjedocima.

O zastupljenosti riječi „mevlud“ u prvom islamskom izvoru - Kur'anu, Enes Karić navodi podatak da se u Kur'anu riječ mevlud čije je osnovno značenje „dijete“, spominje na dva mesta u sintagmi „mevlud (u n) leh u“ (oba

puta u poglavju El-Bekara, ajet 233), što znači „onaj kojemu novorođenče pripada“, tj. otac, ili roditelj. Također, riječ mevlud spominje se i u suri Lukman (ajet 33), u značenju dijete, ali u Kur'anu mi ne nalazimo ovu riječ u smislu označavanja „rođenja Posla-

nikova“, niti u smislu Poslanika kao novorođenčeta, a pogotovo ne u smislu označavanja proslavljanja njegova rođendana. Dakle, mi tu riječ uopšte ne nalazimo u Kur'anu u značenjima kakva mevlud ima među muslimanima tokom njihove povijesti. Također, ostala je nepoznata i u temeljnim hadiskim zbirkama. Pa, ipak, povijest islama krcata je ranim primjerima uvođenja ceremonijala obilježavanja Poslanikova rođenja.

Vremenom je u cilju prihvatanja mevluda kao svečanosti u čast rođenja Muhammeda stvarana posebna atmosfera. Enes Karić ističe da

razloge za nastanak mevluda (podesno vrijeme duhovnog raspoloženja) treba prvenstveno tražiti u postojanju velikih islamskih imperija, sa dvorovima i strogo uređenom hijerarhijom vlasti. Razloge pojave i samoga sufizma (premda postanak sufijksih učenja ne

treba, u prvom redu, pravdati niti tumačiti socijalnim ili društvenim razlozima), treba tražiti barem malim dijelom i u sjeti i čežnji za izvornim i pravim dobom islama, dobom, kako se govorilo, jednostavnije vjere. Osim toga, krvavi građanski ratovi u ranom islamskom društvu i državi doprinijeli su prilikama i pos-

Bošnjačka riječ

pješili uvjete da pojedine strane veličaju svoje junake. Zato su šiije vrlo rano počele obilježavati ubojstvo Alije, četvrtog po redu pravovjernog halife islama i samog Poslanikova zeta, potom su nastali ceremonijali obilježavanja tragedije na Kerbeli, gdje je ubijen Poslanikov unuk Husejn (Alijin sin) i gotovo cijela njegova porodica. U takvom kontekstu, po Karićevom mišljenju, treba tražiti i postepeno blagonaklono gledanje tradicionalnih islamskih središta na mevludske ceremonijale. Naime, tim se ceremonijalima, kao i svakim blagdanskim svečansotima, podsjećalo na prvo doba, na nepomućeno vrijeme, na vrijeme koje nije bilo zahvaćeno fesadom.

Naročito je šiitska dinastija Fatimida (Fatimija) doprinijela uvođenju mevludskih svečanosti. Prve vijesti o proslavi mjesta Poslanikova rođenja i samog čina rođenja nalazimo u vrijeme Harun el-Rešida. Poznato je da je njegova majka prva obnovila kuću Poslanikovog rođenja i pretvo-

slavljenja, koji se mogu kvalificirati kao molitve i kao citiranje posebnih spisa koji slave taj događaj, a koji su se održavali u posebnoj prostoriji ili haniku. Ta forma proslave se proširila na Mekku, a odatle po gotovo cijelom islamskom svijetu, da bi dobila neka opšta, a i neka posebna i lokalna obilježja. Smatra se da

je prvi pisani mevlud bio *Kitab et-Tanwir fi Mawlid es-Sirag*.

Tako su uspostavljeni i običaji i njihov sadržaj. Oni se razlikuju od jednog do drugog dijela islamskog svijeta, shodno tradiciji i vladajućim idejama (npr. uticaj šiizma i sl), ali je u svim tim proslavama u centru bio Poslanik, čin i svetost njegovog rođenja, ukazivanje na znakove njegove misije prije Objave, sam čin Objave i njen osnovni sadržaj, te konačno smrt Poslanika. To će u biti ostati kanonizirana forma svih kasnijih mevluda kao pisanih, odnosno pjesničkih djela.

Na mevlud se, međutim, u puritanističkim islamskim pokretima ne gleda i nije gledalo blagonaklono. Oni su to smatrali za novotariju, koje nije bilo u vrijeme Poslanika, i kao takvu su je ocijenili za bid'a običaj. Kasnije je ona legalizirana, kao forma šerijatski dopuštene stvari na teme-

Najpopularniji mevlud u svijetu u kome dominira turski jezik, a i kod nas, u prijevodu na bosanski, je spjev Sulejmmana Čelebije (Bursa, 1351-1421). Postoji engleski prijevod ovoga mevluda dvojice autora (F. Lyman i Mac Callum): The Mevlidi Sharif, London, 1943.

Slični mevludi napisani su i na perzijskom, bengali, urdu i drugim svjetskim i lokalnim jezicima.

*Sulejman Čelebi je važio za osobu širokog obrazovanja i temeljit vjerski odgoj. Bio je imam carskog divana na dvoru sultana Bajezida I., po preporuci Emir-i Buharija, postavljen za imama tek dovršene Ulu-džamije. Titulu „Čelebi“ stekao je kao veliki znalac vjerskih disciplina i vrstan pjesnik, a ta se titula u to vrijeme davala osmanskim prinčevima, učenim ljudima i mevlevijskim starješinama. Svoje znamenito djelo *Sredstvo spasa* (*Vesilet un-Nedžat*), kod nas poznatije pod naslovom *Mevlud*, napisao je potaknut jednim događajem koji se zbio u Ulu-džamiji dok je bio imam. Događaj je tekao ovako: neki je perzijski vaiz (propovjednik) za vrijeme vaza, tumačeći 285. ajet sure (poglavlja) El-Bekare, tvrdio da nema razlike među Božjim poslanicima i da ih sve treba podjednako uvažavati. Na to je reagovao neki Arap, koji je pobio mišljenje Perzijanca citirajući ajet 253, gdje stoji da je Allah odlikovao neke poslanike u odnosu na druge. Narod je stao na stranu Perzijanca, a Arap je za potkrepu svoga mišljenja obilazio sve islamske autoritete u arapskom svijetu i, najzad, isposlovao osudu za Perzijanca. Potaknut, dakle, ovim slučajem i ljubavlju prema Posljednjem Božjem poslaniku, Sulejman Čelebi je spjevao pet distiha, od kojih je prvi:*

„Isa nije umro, našao je put ka nebu.

On je to učinio da bi pripadao Tvojemu ummetu“.

Zatim je ovo djelo, stih po stih, nastavio i završio 1409. godine. Vesilet un-Nedžat je spjevan u formi mesnevije. Prvi i drugi stih svakog distiha se međusobno rimuju. Spjevan je u jedanaestercu, pa se lahko pjeva prema ritmu jedne popularne stare turske melodije, koja je i kod nas, prevođenjem ovog mevluda od strane Hafiza Salih Gaševića, također, u jedanaestercu prihvaćena. Mevlud Sulejmanna Čelebije je u Turskoj i danas u upotrebi.

rila je u mjesto ibadeta. A kao opšta javna svečanost, mevlud se započeo slaviti u Erbeli 1207. godine. Ibn Hašlikan daje detaljan opis te svečanosti, kao neke vrste opšteg sajma, prilikom kojeg je bilo svečanih povorki, narodnih veselja sa igrama i nastupima artista i posebnih oblika

Zanimljivo viđenje mevluda sa početka dvadesetog stoljeća sačuvano je u djelu Antuna Hangija (Život i običaji Muslimana u Bosni i Hercegovini), učitelja koji je radio u bošnjačkim sredinama:

"Uoči Mevluda upale se kandilji na munarama kao i za Ramazan i obaju bajrama i pale se sve vrijeme dok Mevlud traje. Kada se Mevlud u džamiji uči, donose ljudi, koji Mevlud daju, Šerbe u ibricima i mašrafama, čašama, obično plave, crvenkaste ili zelenkaste boje i idu od jednoga vjernika, pa i inovjerca, ako je u džamiji, do drugoga, te im daju da piju ovo šerbe. Neki ga piju iz maštrafe, a neki iz ibrika, kako već na koga red dođe, ali će skoro svak prije nego će piti metnuti svoju vrlo tanku mahramu od beza na grljak od ibrika ili na čašu, pa pije preko one mahrame. To čine iz dva razloga: prvo radi čistoće i zdravlja, a drugo jer im je to Muhammed preporučio. Šerbe piju vjernici na uspomenu kako je mati Muhammed Pejgambera, koga ga je rodila, zatražila i ispila čašu šerbeta."

Ilu idžme, tj. kao novina koja je nastala putem opšte saglasnosti zajednice muslimana, te je postala bid'a hasena. Neki se islamski učenjaci i danas protive mevludu - ne samo islamski puristi, kao što su vehabitci, nego čak i takvi reformatori, kao što je bio Muhamed Abduhu.

Zagovornici i branitelji mevluda su svojim protivnicima, puritanističkim učenjacima, spremno odgovarali stavom da mevlud nije obožavanje Muhammeda, a.s., već bogougodno djelo obilježavanja datuma rođenja poštovanog Božijeg Poslanika. Štoviše, mevlud nije bid'at, tj. novotarija koja je loša! Mevludska svečanost je ispunjena pobožnošću, ona njoj služi. K tome, nije li i sam pjesnik Hasan ibn Sabit spjeval divnu kasidu u slavu i počast Muhammedu, a.s., i to još za vrijeme njegova života. Poslanik ga u tome nije sprječio, štoviše, ogrnuo ga je, kako kaže predanje, svojim džubetom!

Iz naučnog djela Es-Sujutija, koje je posvećeno mevludu (*Husn el-maksid fi' amal el-mewlid*), Lijepa namjera u činu mevluda, zaključujemo da je riječ **el-mevlid** postala sasvim konvencionalna, jer označava proslavu mevluda i ukazuje na dozvolu ceremonijala kojim se pobuđuju sjećanja na rođenje Božijeg poslanika Muhammeda.

Bošnjaci su mevlud, kao uostalom i islam, naslijedili od Osmanlija. Tradicija mevluda nastaje od trenutka kada je sultan Murat III 1588. go-

dine svečansot mevluda uveo u Carstvo. Mevlud je u Osmanlijskom carstvu, pa i kod nas (koji smo bili njegov sastavni dio) postao velika narodna svečanost. S tim u vezi je nastajala tradicija, u prvo vrijeme, prevođenja osmanlijskih, a zatim i pi-

O ulozi mevluda, Muhamed Filipović ističe da je: "mevlud tradicionalna i legitima pjesnička forma u kojoj se slavi rođenje, život i djelo Poslanika Muhammeda i da je ono, kao takvo, dio njegove baštine i dio njegovog duhovnog svijeta. Filipović aludira na činjenicu da nema ritualnih tekstova koje je čovjek napisao; u okviru vjerskih rituala se citira samo Božija riječ – pa, prema tome, mevlud nije ritualni čin. Istovremeno naglašava da Bošnjaci imaju razloga da od mevluda načine svoju narodnu proslavu.

„Imamo sve razloge da njegujemo mevlud kao pjesničku formu, čak i da organiziramo natjecanja u pisanju i u recitiranju, pa i u predstavljanju događanja iz mevluda za naš narod. Mi imamo pravo i dužnost da tu tradiciju, koja osnažuje naše povjerenje u sebe i u opravdanje našeg postojanja, smatramo bitnom za naš duhovni život. Nas ne treba da zbunjuje činjenica da smo mi prihvatali zapadni pjesnički kodeks. On nije u suprotnosti sa našim tradicionalnim pjesničkim prosedeom, inspirisanim na arapskoj i perzijskoj književnosti. Kad su mogli Dante i Goethe da se inspiriraju arapskom i perzijskom književnošću, kada su mogli minstreli i trubaduri da se inspiriraju i uče na muallakama, zašto ne bi i naša suvremena književnost imala taj smisao i ulogu, tj. smisao mosta između dvije velike tradicije koje uostalom potječu iz istog duhovnog ljudskog izvora?“

sanja novih (sopstvenih) mevluda, kao originalnih pjesničkih djela. O historijatu mevluda na ovim prostorima, naročito u smislu pisane riječi, možemo posebno govoriti od 1878. godine. Tada je štampan prvi mevlud na bosanskom jeziku (u Skoplju). Njegov autor je Hafiz Salih ef. Gašević. Ustvari, to je mevludski spjev Sulejmana Čelebije, kojega je na bosanski preveo i prepjevao kolašinski prvak i kajmekam hafiz Salih ef. Gašević. Smatra se da je upravo od tog trenutka, tj. od pojave mevluda na bosanskom jeziku, njegovo učenje (posebno kada je u pitanju džemaatski i porodični krug) postalo praksa kako u Bosni i Hercegovini, tako i u Sandžaku. Mevludi, koji su do tada učeni, bili su isključivo na arapskom i turskom jeziku. Oni u narodu nisu bili prihvaćeni niti su bili popularni kao oni na bosanskom jeziku. Poslije Gaševića, kod nas se pojavilo još nekoliko mevluda. Najpoznatiji, sa literarnog i umjetničkog stanovišta, su: mevlud Safvetbega Bašagića, Arifa ef. Sarajlije, hafiz Seid ef. Zenuovića iz Koraja i veoma zapaženi mevlud profesora Rešada Kadića.

U duhovnoj kulturi Bošnjaka mevlud ima posebno mjesto. Iako se ne nalazi među šest temeljnih postulata islamskog vjerovanja niti spada u pet

zadatih islamskih dužnosti (šartove), postao je dio bošnjačke duhovne tradicije više snagom narodne prakse nego imperativom unutarnjeg vjerskog poticaja.

Mevlud kao potvrda pripadnosti islamu nalazi svoje uporište u na-

sulullah (12. dan rebiu-l-evvela) - Mevlud,
- Ramazanski bajram (prvi, drugi i treći dan ševvala) i
- Kurban-bajram (deseti, jedanaesti, dvanaesti i trinaesti dan zul-l-hidže).

Postoje i odabранe noći: Lejletu-l-regaib, Lejletu-l-mi'radž, Lejletu-l-berat i Lejletu-l-kadr.

Za razliku od većine zemalja islamskog svijeta, gdje se mevlud uči i proslavlja isključivo na dan rođenja poslanika Muhammeda, kod nas je, pod uticajem tradicije iz Turke, učenje mevluda praktikovano povodom raznih prigoda u toku godine. Ta praksa se zadržala i do danas.

Sudeći po tragovima slavljenja mevluda, koje smo neki od nas još upoznali, a može se prepostavljati da je njihov intenzitet samo slabio

Bošnjaka svodi na tri značenja:

- Mevlud u značenju spjeva, pjesme o Muhammedu, a.s. (naj-češće o njegovom rođenju i najvažnijim detaljima njegova poslaničkog života);

- Mevlud u značenju svečanosti kojom se obilježava rođendan Muhammeda, a.s.;

- Mevlud u značenju svečanosti kojom se obilježava bilo koji značajan događaj u životu muslimana ili njegove obitelji (mevludi u povodu useljenja u kuću ili stan, mevludi u povodu ženidbe, mevludi u znak sretnog ispraćaja sina u vojsku, mevludi kao suptilni znak /društvenog, vjerskog itd./ prestiža onih domaćina i domova koji mevludske svečanosti priređuju, itd.)

U slučaju Bošnjaka, sve ovo pokazuje i potvrđuje da riječ mevlud označav raznolike društvene institucije, književne žanrove, folklorne izraze.

Muhamed Filipović kaže da mevlud kao pjesnička forma ima svoj kanon - kako u sadržajnom, tako i u formalnom smislu. Svakako da on potiče iz bogate arapsko-turske tradicije, ali se na njegovoj formi i sadržini (osobito u onom obliku u kojem se, preko osmanlijskih uticaja etablirao kod nas), vide i jaki uticaji perzijske i osmanske literature, koja je i sama bila pod snažnim perzijskim uticajem. Kao takav, mevlud je dobio strogu formu i unaprijed zadani sadržaj, u kojem je pjesnička imaginacija bila ograničena, jedino, na način izražavanja, metafore, bogatstva jezika i fraze, ali nije smjela odstupati od onoga što je već bilo kanonizirano kako u smislu same interpretacije zbivanja prije, u vrijeme i poslije rođenja, tako i u pogledu značenja svih tih događanja u kozmičkom i ljudskom smislu riječi.

Govoreći o mevludu kao simbolu bošnjačkog identiteta, Enes Kujundžić ističe: „Neki vjerozakonski obredi nose sa sobom sasvim odredene poruke i prate ih odgovarajući znakovi prepoznavanja, pa se mogu smatrati simbolima vjere. Ozbilnjom analizom veze koja postoji između islama i bošnjačke nacije dolazi se do zaključka da religijski obredi, kakvi su mevludi, pored dva bajrama i hidžretske nove godine, u sebi nose elemente simbola etničkog identiteta. Znaci nacionalnog prepoznavanja u ovim simbolima nastali su kao odgovor na potrebe pojedinaca da se identifikuju sa zajednicom kojoj pripadaju.“

S druge strane, mevlud kao javni, ali i porodični obred dobiva na značaju u razumijevanju bošnjačkog etničkog identiteta ako se zna da porodica ima jednu od najvažnijih uloga u životu pojedinca u njegovoj emotivnoj i psihičkoj strukturi. Ona se kroz povijest pokazala i danas se pokazuje kao dragocjen nosilac socijalnih vrijednosti, nezamjenjiv konstitutivni elemenat šire društvene zajednice.

Ako prošetamo po sjećanjima na vlastito djetinjstvo, barem jedan dio nas otkriće značenje koje su stihovi i napjevi mevluda sačuvali u nama na doba kada smo im prisustvovali.“

rodnom poštivanju odabranih dana u kojima su muslimani zaduženi posebnim obavezama. Ti dani su u vezi sa krupnim (za islam značajnim) događajima, od njih su najvažniji:

- Prvi dan muharrema (Nova hidžretska godina),

- Dan rođenja Muhammeda Re-

od velikih promjena koje su u životu našeg društva nastale krajem prošlog stoljeća, bile su to svečanosti koje su se održavale u zatvorenim prostorima, džamijama, mدرسama, tekijama (kombinirane sa zikrom), te u mektebima.

Enes Karić riječ mevlud kod

Napomjena: U radu je korišćen „Zbornik radova“ sa znanstvenog skupa posvećenog mevludu u formi okruglog stola upriličenog u Mostaru 1998. godine povodom tradicionalnih mevludske svečanosti čiji su učesnici bili poznati i priznati bosanski znanstvenici, književnici, politički i kulturni djelatnici, vjerski učenjaci, muzikolozi, pedagozi. Vidjeti: Mevlud u životu i kulturi Bošnjaka /Zbornik radova/, urednik: Džafer Obradović

Bošnjački jubileji

Mr. Mensur Zukorlić

STO HIDŽRETSKIH GODINA JEDNOG BOŠNJAČKOGL MEVLUDA (1329-1429)

Mevlud Arifa Brkanića-Sarajlije

Navršava se sto godina (prema hidžretskom računu) od kako je naš proslavljeni alim i pjesnik, Arif Brkanić-Sarajlija (1861-1916) objavio mevlud na bosanskom jeziku.

Mevlud je objavljen 1329. hidžretske godine, koja odgovara 1911. godini. Njegov autor je poznati alim, pedagog i pjesnik, Arif ef. Brkanić, koji je u narodu poznatiji kao Arif ef. Sarajlija. Ovaj zanimljivi nadimak nosi zahvaljujući svom muhadžirskom porijeklu, jer se, negdje, početkom osamdesetih godina XIX vijeka obreo sa svojom porodicom u Novom Pazaru. Brkanićev Mevlud je napisan na 21 stranici. Prva stranica mevluda sadrži osnovne podatke o autoru, godini izdavanja, dok na drugoj strani Arif-efendija izlaže upute o načinu čitanja – učenja mevluda.

Članovi ove ugledne porodice u Novi Pazar su došli kao muhadžiri, nakon burnih promjena, koje je Bošnjacima, svojom diskriminatorskom odlukom (čl. 25) donio Berlinski

kongres. Ostalo je nepoznato da li se porodica Brkanić u Novi Pazar nastanila zbog porodičnih ili nekih drugih veza. Sigurno je jedno, riječ je o izuzetno učenoj osobi koja se vrlo brzo uključila u sveukupne tokove, posebno u odgojno-obrazovni proces grada. Kao osoba visokog referencijskog kruga, Arif ef. je vrlo brzo bio imenovan za jednog od predavača u Novopazar-

je umro u Novom Pazaru u 65. godini, što nas navodi na pretpostavku da je rođen 1855, a ne 1861. godine, no, to je tema za dužu raspravu.

U Sandžaku, a naročito u Novom Pazaru, objavlјivanje ovog mevluda je izazvalo veliko interesovanje, jer je došlo iz pera bošnjačkog hafiza, muderrisa (profesora), vaiza (predavača) šahira (pjesnika), koji je u javnosti i među ulemom uživao duboko poštovanje i bio vrlo cijenjen. Jedan od njegovih najpoznatijih učenika bio je Ahmed ef. Brunčević, dugogodišnji imam Arap Džamije u Novom Pazaru.

Brkanićev mevlud zaslužuje sve pohvale kao vrlo kvalitetan mevlud, odnosno spjev o životu i

djelu najodabranijeg Božijeg poslanika - Muhammeda. Brkanić su kao uzor poslužila dva ranije objavljeni mevluda: prvi čuvenog Sulejman Čelebije i drugi, kod nas uvažavani, Salih ef. Gaševića.

Činjenica da se u Pazaru i danas uči ovaj mevlud, dovoljan je razlog da se ove jubilarne hidžretske 1429/2008. godine prisjetimo lika i djela Arifa Brkanića Sarajlije.

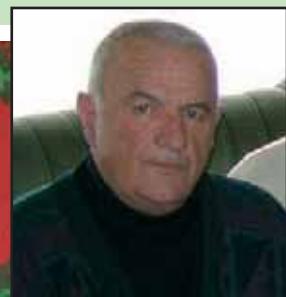

s k o j medresi. U njoj je radio sa poznatim novopazarskim alimima, među kojima ističemo Tahira ef. Popovića iz Vučitrna i Nazifa ef. Šuševića.

O Arifovom životu pisao je i poznati bošnjački učenjak Mehmed ef. Handžić, koji je u njegovoj biografiji napisao „Arif, sin Mustafe, unuk Mehmeda i praunuk Salihija“. Prema nepotpunim podacima, Arif Brkanić

Sulejman Heman Muftarević

ĆILIMARSTVO U SJENIČKOM KRAJU

Ćilimarstvo ima dugu tradiciju u sjeničkom kraju, naslijedeno je i održano do današnjeg dana.

Tkanje ćilima došlo je u naše krajeve iz Perzije preko Turaka, koji su dugo bili prisutni u ovim krajevima. Ćilime su tkale žene, od dobre vune, primitivnim drvenim nožnim i visećim razbojima.

Razboji za tkanje pravljeni su od drveta na tradicionalan način. Najznačajniji dijelovi nožnog razboja su: okvir za razboj, podnoške, daska za sjedenje, niti, skačke, brdo, brdilo, čunjak sa kalemom, vratilo za osnovu, motavilo za izatkanu tkaninu i zatezaljka.

Ćilimi su se pravili iz tri ili četiri tzv. "pole" - 1,5 aršina širine. Ti dijelovi su se sastavljali i prošrivali do željene veličine. Ovako su tkane i **ćilimače**, koje su sastavljane pod ćilim u zebrastim linijama žuto-crno-crveno-bijele boje.

Kasnije se prešlo na moderniji i brži način tkanja na zidne razboje. Na ovim razbojima su se tkali ćilimi željene veličine, bez proširivanja, i znatno su boljeg kvaliteta. Ovakve razboje u sjeničko-pešterskom kraju i cijelom Sandžaku imala je gotovo svaka kuća. Sjenički kraj, je osim stačarskih proizvoda bio decenijama

poznat po izvanrednim ćilimima, stazicama, se'džadama (ukrasni ćilim), haljini u havli, dupliranoim tkanju sa zavejsicama, padmetačima za stolice i pragove, torbicama i slično.

U Sjenici je još prije Drugog svjetskog rata postojala *Ćilimarska škola*. Novinu u radu Zemaljske ovčarske

farme "Pešter" (koja je osnovana 19. decembra 1946. godine, a preteča je bila **Državna ovčarska stanica**) predstavljalo je uvođenje ćilimarske

na svoje proizvode, koji su prodavani širom zemlje. Ćilimi su imali svoje prepoznatljive šare, kao naprimjer: "Rašićeva šara", "Grožđe", "Polo" "Perunike" "Kruščice", "Beogradsko kolo", "Bombice", itd.

Formiranjem PK "Pešter" nastavljena je tradicija ćilimarstva. Radna jedinica "Domaća radinost" bila je povezarca sa seoskim domaćinstvima. U selu Karajukića Bunari na Gornjoj Pešteri bila je prodavnica, a u isto vrijeme i otkupna stanica za proizvode iz domaće radinosti. Objekat sa istom namjenom se, također, nalazio i u Dugoj Poljani.

Postojale su otkupne stanice u svim većim sjeničkim i pešterskim selima. Trgovalo se preko "Bosna folklor" iz Sarajeva, koji je proizvode domaće radinosti iz Sjenice prodavao u Njemačkoj, Austriji, Švicarskoj i drugim zapadnoevropskim zemljama.

Kombinat je kupovao goišnje po 60.000 m² ćilima. Pored plasmana na

Nekada, a i danas, je proizvodnja domaćih ćilima u Sandžaku, prema ljepoti, količini i kvalitetu premašivala Pirotsku. Međutim slaba reklama i favoriziranje pirotske oblasti, bacilo je u sjenku tradicionalnu školu ćilimarstva u čitavom Sandžaku

radionice. Trebalo je na što bolji način iskoristiti veliku količinu kvalitetne vune koja se proizvodila na isposta-vama. Ćilimarska radionica je u početku imala 40-50 primitivnih razboja, a na svakom od njih bile su zaposlene po dvije radnice. Motivi na njihovim radovima bili su korišćeni iz bogate narodne tradicije tkanja. Šarenilo cvetnih pešterskih livada vješte ruke tkalja uspješno su prenosile

zapadnoevropsko tržište, prodavao ih je u Dubro vniku, Mostaru i Sarajevu.

U cilju kompletnog privrednog razvoja ovog kraja, ćilimarstvo je uz sjenički sir, sjeničku pršutu i razvoj tekstilne industrije (fabrika "Vesna"), bio glavni oslonac privrednog i ekonomskog razvoja. Sada je neopravdano zapostavljena i želja lokalnog stano-vništva je da vrati Sjenici tradicionalne vrijednosti domaće radinosti.

GLOBALIZACIJA i njen uticaj na socio-kulturoški aspekt malih nacija (VII)

Karta Evrope

Glava VI

PITANJE JEZIKA U EVROPSKOJ UNIJI

1. Multilingvizam ili marginalizacija manjinskih jezika?

Francuski filozof i pisac XIX i XX stoljeća, Julien Benda problem jezika unutar Europe objašnjava u dva značajna teksta: "Diskurs evropskoj naciji" iz 1933. te "Evropski duh" iz 1946. godine. U oba teksta, napisana i izložena između dva svjetska rata, Benda osjeća potrebu za "kreiranjem duhovnog jedinstva Evrope", te prihvatanjem "jednog zajedničkog jezika", tj. jednog evropskog jezika koji bi bio iznad nacionalnih jezika. Po

Bendi bi taj supranacionalni jezik trebao biti francuski¹⁷⁸. Završetkom Drugog svjetskog rata perspektive se, ipak, mijenjaju. Pokušaj režima Nazi da uspostavi hegemoniju Reich ukida svu volju da se započne na realizaciji projekta o lingvističkoj jedinstvenosti nove Evrope.

Ova činjenica je bila od velikog uticaja na radikalnu promjenu rasprave o rješavanju problema heterogenosti nacionalnih jezika u Evropi.

Apstrakt: Proces formiranja nacionalnih jezika u Evropi počeo je tokom 15. i 16. vijeka i još uvijek nije okončan. Neki od njih su, kao što smo mogli primjetiti, nastali relativno rano, krajem XVI i početkom XVII vijeka, dok su drugi morali pričekati XX vijek da bi se formirali.

Jezik nije samo sredstvo za uspostavljanje komunikacije već značajan dio nacionalnog identiteta i kulture

Elite, intelektualci i supranacionalne institucije radile su i dalje na rješavanju tog problema, tako da je donijet konsenzus o davanju prioriteta lingvističkoj raznolikosti kao značajnom konstituentu nove koncepcije Evrope. Tako, Evropska kulturna konvencija (1954) u članu 2. predviđa da svaka država treba da podstakne "učenje jezika, istorije i civilizacije drugih država članica".¹⁷⁹ Aprila 1961. godine, druga konferencija Evropskih ministara precizira da je "za svakog Evropljanina i Evropu u cjelini neophodno poznавanje jezika kako bi se omogućila internacionalna saradnja, te razvoj i očuvanje zajedničkog evropskog naslijeđa. Od tada je i Savjet Evrope preuzeo akcije i povećao broj rezolucija kako bi se podstaklo učenje živih jezika. Projekat "Učenje evropskih jezika i građanstva" prihvatio je Komitet ministara Savjeta

178. Benda Julien, Discours à la nation Européenne, Paris: Gallimard, 1993, str. 239.

179. Preuzeto sa <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/018.htm>

Bošnjačka riječ

Evrope u martu 1998. godine. Projekt svim članicama EU predlaže smjernice o razvoju i implemetiranju lingvističkih politika za XXI vijek. Učenje stranih jezika impozira politiku globalnog razumijevanja drugog i poštivanja drugih kultura. Odnosno, radi se o razvoju i očuvanju lingvističke baštine i kulturne raznolikosti Evrope, kao i o izvoru uzajamnog obogaćivanja koji svakom građaninu omogućava da razumije, poštiva i prihvati drugog u njegovom načinu razmišljanja, vrednovanju, vjerovanju i tradiciji.

Međutim, ukoliko učenje jezika šire komunikacije ostaje s razlogom privilegovano, filozofija dijaloga kultura, koje inspirišu tu politiku, implicira da i manjinski i regionalni jezici budu uzeti u obzir. Kao posljedica tome, naložen je novi konsenzus koji glasi: "Lingvističke politike ne trebaju se konstruirati na osnovu ekonomskih ili utilitarnih parametara, već trebaju uzeti u obzir potrebe lingvističkog i međukulturnog pojmanja među zajednicama unutar i izvan granica".¹⁸⁰ Savjet Evrope je, od svog nastanka, doprinio rješavanju lingvističkih politika, dok je interes Zajednice, tj. Evropske unije, bio slabog odjeka. U članu 151 (ex. 128), Evropska unija pitanje lingvističke politike tumači na sljedeći način: "Zajednica pomaže širenju kultura država članica s poštovanjem njihove nacionalne i regionalne raznolikosti, koje su od značaja za zajedničko kulturno naslijede".¹⁸¹ Međutim, u citatu se nigdje ne spominje lingvistička raznolikost!

Sve do Maastrichtskog ugovora, lingvistički problem Zajednice bio je

neriješen. Član 126. (ex.149) Evropske unije navodi da "Zajednica ima za cilj da razvije evropsku dimenziju u educiranju, prije svega učenjem i širenjem jezika država članica".¹⁸² Ovaj član, naime, precizira da Zajednica poštiva "odgovornost država članica za sadržaj učenja i organiziranja edukativnog sistema, kao i promoviranja kulturne i lingvističke raznolikosti". Međutim, ovdje, kao ni u Povelji fundamentalnih prava Evropske unije koja je 7. decembra 2000. godine potpisana u Nici, nigdje nije spomenuto lingvističko pitanje regionalnih ili malih jezika. "Zelena knjiga", naslovljena: "Edukacija, formiranje i istraživanje: prepreke transnacionalnoj mobilnosti" (1996) zaključuje da je "učenje barem dva jezika Zajednice neophodan uvjet koji građanima EU omogućava da beneficiraju profesionalne i lične mogu-

nansirana sa 8 miliona eura, ima za cilj da promovira učenje stranih jezika. Prema službenim dokumentima, ova se kampanja smješta u "kontekst pripreme širenja Unije i principa da svi evropski jezici, moderni i klasični, čine intergrirani dio kulturnog nasljedstva i budućnosti Evrope".¹⁸³

Međutim, lingvistička politika Evropske unije se smješta u ekonomskoj logici velikog tržišta i ograničava se na nacionalne jezike država članica, ostavljajući samo simbolično mjesto regionalnim ili jezicima manjina. Denominacija "jezika slabe rasprostranjenosti" (Lesser-Used Languages) daje prednost kvantitativu i igra manju kartu u kulturnim i socijalnim dimenzijama. Budžet EU (ukinut 2001) za zaštitu regionalnih i malih jezika ne iznosi više od tri miliona eura godišnje.

Budući da EU promovira diversi-

Denominacija "jezika slabe rasprostranjenosti" (Lesser-Used Languages) daje prednost kvantitativu i igra manju kartu u kulturnim i socijalnim dimenzijama. EU budžet (ukinut 2001) za zaštitu regionalnih i malih jezika ne iznosi više od tri miliona eura godišnje.

Lingvistička politika Evropske unije je ograničena, nedostaje joj edukativna strategija koja bi precizirala efikasnost ovih poduhvata. Jedini pozitivan aspekt ove inicijative ogleda se u podsticanju građana da se ne zadovolje učenju samo nacionalnog, maternjeg jezika.

ćnosti unutar jedinstvenog tržišta". Naime, Evropska unija teži da svaki građanin poznaje barem tri jezika Zajednice, tj. dva jezika Zajednice i maternji jezik, međutim ona ne precizira koji bi to bili jezici.

U nastavku ovih strategija, Evropski parlament i Savjet ministara Unije odlučili su da 2001. godine sa Savjetom Evrope organiziraju Evropsku godinu jezika. Ova inicijativa, fi-

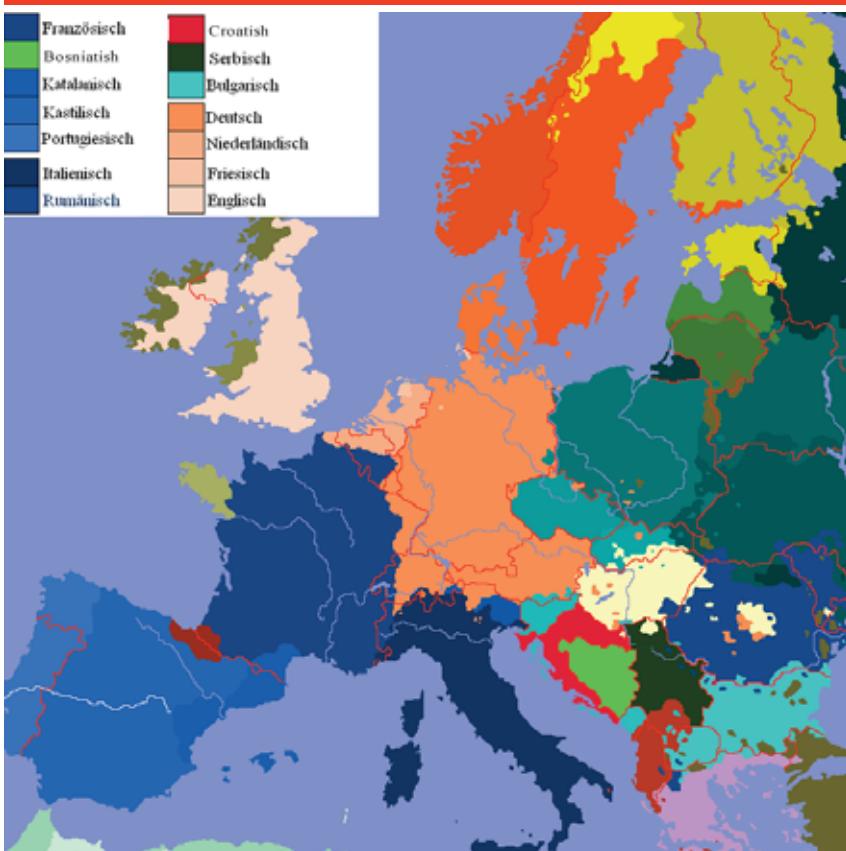
fikaciju, te da svaki evropski građanin treba da voda nad trima jezicima zemalja članica, efektivan izbor među jezicima još uvek nije dovršen. Komisija nije uspjela da definira preciznu strategiju o lingvističkoj edukaciji, što Claude Truchot definira na sljedeći način: "Izgleda da se Komisija želi angažirati u dva smjera; s jedne strane ona promovira prijevremeno učenje i bilingv-

180. Goullier Francis, "Politiques linguistiques pour une Europe multilingue et multiculturelle", Conference des 23-24-25 septembre 1999, Holandija, Noordwijkerhout.

181. Preuzeto sa http://europa.eu.int/eur-lex/lex/en/treaties/dat/12002E/htm/C_2002325EN.003301.html#anArt152

182. Preuzeto sa <http://www.eurotreaties.com/maastrichtec.pdf>

183. Council of Europe, preuzeto sa <http://www.ecml.at/edl/details.asp?e=1661>

Mapa korišćenja jezika u Evropi

izma, dok s druge strane podstiče na poznавање multilingvизма. У актуелном стању прва смјерница води ка predominaciji engleskog jezika, а друга још увјек има krhke pedagoške osnove i nailazi на jake otpore u edukativnim sistemima".¹⁸⁴

Lingvistička politika Evropske unije je ograničena, nedostaje joj edukativna strategija koja bi precizirala efikasnost ovih poduhvata. Jedini pozitivan aspekt ove inicijative ogleda se u podsticanju građana da se ne zadovolje učenjem samo nacionalnog, maternjeg jezika. Preduzeti korak Evropske unije ostaje zatvoren u "multilingvizmu jezika države", s tim da svaka država-članica ima slobodu i pravo da štiti nacionalni jezik, bitan element nacionalnog i kulturnog identiteta.

2. Evropljani i privrženost nacionalnom jeziku

Istraživanje Eurobarometra 2001. godine¹⁸⁵ pokazuje da interes Evropljana prema multilingvizmu nije veliki: 47% Evropljana se izjasnilo da ne poznaje drugi jezik osim maternjeg. Procenti su posebno bili visoki u Portugalu (100%), Italiji i Grčkoj (99%), a kod onih građana koji poznaju drugi strani jezik primjećena je preferiranost prema engleskom jeziku. U Švedskoj 70% stanovništva

govori engleskim, u Danskoj 66% i u Finskoj 47%, dok francuskim se služi 19% populacije u Italiji, 17% u Velikoj Britaniji, 14% u Portugalu i 10% u Španiji i Irskoj. Na trećem mjestu je njemački, kojim 28% stanovništva govori u Holandiji i 18% u Danskoj. Analiza sociodemografskih varijabli naglašava supremaciju engleskog jezika, čime potvrđuje i rezultat anketiranja ispitanika o dva najzajčajnija jezika Evropske unije, među kojima, dakle, 75% populacije smatra da je engleski najkorisniji strani jezik, francuski zauzima drugo mjesto (40%) i njemački (23%).

Naime, prijelaz u novi vijek otkriva lice jedne nove Evrope koja završava sa monolingvizmom i koja teži savladavanju jednog zajedničkog jezika-engleskog. Istraživanja Eurobarometra 54¹⁸⁶ o privrženosti Evropljana za nacionalni jezik pokazala su da većina populacije (63%) EU smatra da je za svaku državu bitno da očuva nacionalni jezik, a među njima je 90% Finaca i Grka, 78% Luksemburžana i 74% Španjolaca. U Irskoj 14% populacije se izjašnjava da im je irski maternji, a u Luxembourgu 62% populacije. Privrženost nacionalnim manjinskim jezicima u zemljama zapadne Evrope artikulirana je stalnim revandikacijama lingvističkih manjina. Takav slučaj očigledan je u Španjolskoj, kada je Ustavom iz 1978. ova

Evropska unija, kao supranacionalna institucija, generalno predstavlja multilingvalni prostor. Multilingvizam je zagarantiran još kada su se zemlje potpisnice Rimskog ugovora 1957. godine izjasnile da priznaju jednaku vrijednost svih službenih jezika država članica.

Godine 1992. donijeta je i "Evropska Povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima" koja ima za cilj da promovira historijsko-regionalne i manjinske jezike u Evropi.

184. Truchot Claude, La gestion du plurilinguisme et des langues nationales dans un contexte de mondialisation: Actes du Séminaire de Québec, Montréal, 1999.

185. Eurobaromètre 2001. Les Européens et les langues, rapport (EU je tada imala 15 država-članica).

186. Eurobaromètre 54 spécial, février 2001. Sondage d'opinion effectué dans les quinze Etats membres,

Bošnjačka riječ

zemlja prešla iz centralizirane strukture na državu "autonomija" koja je katalonskom i baskijskom jeziku omogućila da od 1982. pristupe statutu kooficijalnosti. Uspjeh ispunjavanja revandikacija varira od države do države, a na supranacionalnom nivou počinje u Savjetu Europe, 1975, sa Deklaracijom Galway, kojom se od evropskih institucija traži "da poduzmu potrebne mјere kako bi se zaštitiли i očuvali jezici i kulture etničkih perifernih zajednica".¹⁸⁷ Godine 1992. donijeta je u "Evropska Povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima" koja ima za cilj da promovira historijsko, regionalne i manjinske jezike u Evropi.¹⁸⁸ Od 90-tih godina (padom Sovjetskog Saveza) napori za zaštitu nacionalnih manjinskih jezika su udvostručeni. Na kraju XX stoljeća demokratske evropske instance su dobile u slučaju manjina. Zakonitost lingvističke diversifikacije ne tiče se samo nacionalnih ili službenih jezika. Ona se širi na sve jezike, bilo da su regionalni: baskijski, sardiniski ili neteritorijalni kao romski ili zajednički jezici imigranata (arapski, turski, kurdska).

3. Jezici evropskih institucija

Evropska unija, kao supranacionalna institucija, generalno predstavlja multilingvni prostor. Multilingvizam je zagratiran još kada su se zemlje potpisnice Rimskog ugovora 1957. godine izjasnile da priznaju jednaku vrijednost svih službenih jezika država članica. Jednost je kasnije bila prihvaćena i u drugim ugovorima kao što su: Jedinstven Evropski akt, Maastrichtski ugovor, Am-

sterdamski ugovor. Lingvistički režim evropskih institucija unijet je u član 217. Rimskog ugovora, a ističe da pravila koja upravljaju jezicima institucija Zajednice trebaju biti detreminirana jednoglasno.¹⁸⁹

Regulativa broj 1. Savjeta iz 1958.

Regulativa broj 1. Savjeta iz 1958. određuje da četiri službena i radna jezika Zajednice trebaju biti ona koja su korištena u prvi šest država: njemački, francuski, italijanski, holandski. Ulaskom novih članica u Uniju, Regulativa je proširila broj službenih jezika na engleski, danski, zatim na španjolski, portugalski i grčki, te na finski i švedski. Maja 2004. Regulativa je dalje proširena na češki, estonski, mađarski, litvanijski, latvijski, malteški, poljski, slovački, slovenački, odnosno na gaelski (irska), od 13. juna 2005. godine.

određuje da četiri službena i radna jezika Zajednice trebaju biti ona koja su korišćena u prvi šest država: njemački, francuski, italijanski, holandski. Ulaskom novih članica u Uniju, Regulativa je proširila broj službenih jezika na engleski, danski, zatim na španjolski, portugalski i grčki, te na finski i švedski. Maja 2004. godine. Regulativa je dalje proširena na češki, estonski, mađarski, litvanijski, latvijski, malteški, poljski, slovački, slovenački, odnosno na gaelski (irska), od 13. juna 2005. godine.¹⁹⁰ Ugovor je dozvolio predstavnicima država članica da odluče o upotrebi jezika unutar institucija, poštivajući princip jednakosti. Uvedeni lingvistički režim unutar institucija uključuje sve službene jezike država članica, dok Regulativa dozvoljava da svi dokumenti koji se šalju institucijama Evropske unije mogu biti dostavljeni na bilo koji od službenih jezika Evropske unije.

3.1 Korištenje jezika u institucijama

Kao što je navedeno u članu 217, navedeni lingvistički režim bi se tre-

bao primjenjivati u svim mehanizmima Evropske unije, te u svim razmjenama između partnera, bilo da su oni građani ili države. Međutim, stvarnost je daleko od idealne. Svaka institucija unutar EU (Evrop-

ska komisija, Evropski savjet, Evropski parlament, Evropski sud pravde) funkcioniра na svoj način, što je djelomično definirano internim regulativama, zasnovanim na članu 6. o službenom lingvističkom režimu koji navodi da "institucije Zajednice mogu određivati pravila procedure o korištenju jezika u posebnim slučajevima". Ta posebna pravila favoriziraju dva glavna jezika francas: engleski i francuski. Njemački je generalno izabran kao treći jezik, ali njegovo korišćenje ostaje ograničeno.¹⁹¹

U odnosima između država članica, građana i partnera, jedino polje unutar kojeg se primjenjuje lingvistički režim je polje službenih dokumenta: autoritativne vlasti primaju dokumente i prevode ih na dvadeset službenih jezika Unije. Također, korišćenje svih službenih jezika se odvija na najvećem stupnju Evropskog savjeta, tj. simultano prevođenje te prevodenje svih dokumenata na dvadeset službenih jezika Unije. Međutim, ukoliko se radi o manje formalnim sastancima, multilingvizam je manje garantiran.

<http://europa.eu.int/comm/education/policies/lang/languages/baroexe.pdf>

187. Giordan Henri, La question des langues en Europe, preuzeto sa

http://www.gdm.ras.eu.org/fr/forum/langues_europe.pdf

188. European Charter for Regional or Minority languages

<http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/148.htm>

189. Trifunovska Sneažana, European minorities and languages, Hague: Asser Press, 2001, str. 37.

190. Vidjeti na http://europa.eu.int/comm/education/policies/lang/languages/index_en.html

Sastanci ministara i diplomatičke pre-konferencije se na tri jezika: engleski, francuski i njemački, dok se sastanci eksperata obično održavaju na samo jednom jeziku: engleskom.

Službeni lingvistički režim trebao bi biti primjenjen i u relaciji sa građanima kao način priznavanja Evropskog građanstva. Amsterdamski ugovor (1997) je uveo princip da svaki građanin Unije može pisati bilo kojoj instituciji na jednom od jedanaest (tj. dvadeset i jedan s novim članicama) jezika ugovora (svih dvadeset jezika, plus Irski) (član 21). Ali implementacija ovog prava ovisi, naročito, o volji građana i želji da ih koriste. Većina građana koja kontaktira Evropske institucije koristi samo jedan "lingua franca"-engleski jezik.¹⁹²

Lingvistička relacija između EU i svih institucija i građana unutar geopolitičkog područja još uvijek nije kodificirana. Pored ograničenog broja slučajeva unutar kojih je lingvistički režim prihvaćen i implementiran, korištenje jezika je rezultat raznih uticaja i faktora, što se može vidjeti i iz narednog teksta.

3.2 Dinamika korištenja lingua francas

Francuski jezik je prevladavao u Evropskim institucijama od početka osnivanja Evropske Zajednice pa sve do sredine 1970., kada se engleski uvodi kao "lingua franca". Međutim, francuski će se koristiti učestalo sve do kraja 90-tih, kada engleski dobiva dominantnu ulogu i značaj u Evropskim institucijama. Predominacija francuskog jezika jedinstven je fenomen u savremenoj internacionalnoj komunikaciji, a razlozi tom dugo-godišnjem (više od 35 godina) usponu su sljedeći:

-Francuski je bio zajednički jezik šest prvih zemalja zajednice (službeni jezik u tri države i strani jezik u drugim zemljama);

znajčajnijih jezika unutar evropskih institucija, posebno pisanih tekstova (Tabela 2). Faktori koji su uticali na širenje engleskog jezika bili su sljedeći:

Godine 1992. donijeta je i "Evropska Povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima" koja je imala cilj da promovira istorijske regionalne i manjinske jezike u Evropi

-Velika Britanija nije spadala u ovu grupu zemalja-osnivača Zajednice;

Glavne institucije EU smještene su u Bruxellesu i Luxembourgu.

Pristupanjem Velike Britanije i Irske

- generaliziranje predavanja i učenja engleskog jezika,

- podučavanje novih diplomata i službenika na američkim i britanskim univerzitetima u Evropi s programom

godina	francuski	engelski	njemački	drugi
1986.	58	26	11	5
1989.	49	30	9	12
1991.	48	35	6	11
1996.	39	45	5	12
1997.	40	45	5	49
1998.	37	48	5	10
1999.	35	52	5	8

Tabela 2. Jezici koji su se koristili u Evropskoj komisiji, 1986-99. (procenzualno %)

Izvor: Truchot Claude, *Languages and supranationality in Europe: The Lingvistic Influence of the European Union (Jezici i supranacionalnost u Evropi: lingvistički uticaj Evropske Unije)*

Evropskoj Uniji 1973. godine, engleski jezik počinje da se koristi u institucijama i u internacionalnim komunikacijama. Odnosno, engleski jezik se najprije koristio u sektorima ekonomije, nauke i tehnologije, da bi krajem 80-tih godina postao jedan od naj-

na engleskom jeziku,

- proširivanje EU 1995. godine na petnaest zemalja članica unutar kojih je engleski drugi strani jezik,

- globalizacija utiče na korištenje engleskog jezika u mnogim poljima unutar Evropske unije.

191. Maurais Jaques and Morris A. Michael, *Languages in a Globalised world*, Cambridge: University Press, 2003, str.101.

192. DGLF, *Rapport au Parlament sur la langue française dans les institutions internationales*, Paris, Ministarstvo kulture,

Mr. Fatima Muminović-Pelesić

JEZIČKE NEDOUMICE

Upotreba priloga: kamo, kuda i prijedloga: oko

Neko je rekao da se zavičaj najduže čuva u jeziku, da se riječ ukotvljena u pamćenju iz djetinjstva ne da lahko mijenjati. To je jezik koji smo posisali sa majčinim mlijekom (maternji jezik), ali ubrzo se uvjerimo da neke izraze moramo korigirati, jer odudaraju od norme, standarda uspostavljenog na važećim pravilima koja valja poštovati, kao što vozač uvažava saobraćajne znake. Znamo šta se dešava kad u sistemu saobraćaja otkaže semafor, ili kad neki vozač ne poštuje „crveno“ ili postojeći saobraćajni znak. „Nesreće“ u jeziku i ne vidimo, ali njihove posljedice su daleko kosežne. Dobre učiteljice podstiču djecu da pravilno govore, ali vremenom djeca prihvataju govor sredine (idiom) i usvajaju ga sa svim natruhama, nepreciznostima. A dobro znamo da jezik predstavlja važnu kariku državnosti i identiteta jednog naroda.

Otkrijmo na primjeru dijaloga između dječaka Omera i djevojčice Mejre u čemu najviše griješimo u govoru:

Omer: Ko zna GDJE idemo? Oni u vlasti stalno OKO nečega razgovaraju, a nikako da se dogovore.

Mejra: Treba reći: Oni O NEČEMU razgovaraju. I ko zna KAMO, ili KUDA idemo? To su prilozi za cilj.

Omer: Prilozi za cilj, kažeš? Jasno mi je zašto ljudi griješi. Ne vide svi isti cilj. Svako vuče na svoju stranu.

Mejra: Zato mi ne idemo, nego se guramo, laktamo, štelimo, podapijemo...

Omer: Ko zna GDJE će nas to odvesti?

Mejra: Opet ti, a treba reći: KAMO će nas to odvesti?

Omer: Šta se ti držiš tih priloga KAMO i KUDA. Ja ih vrlo rijetko čujem.

Mejra: Jednom me neki stranac upita KAMO da krene sa raskršća...? KAMO? – ponovih ja zbuljeno kao da sam ja stranac. Mislim u sebi: KAMO ti volja, KUDA te srce vodi na sve četiri strane. Vidim pravilno naučio naš bosanski/ hrvatski/ srpski jezik.

Omer: Kažem ti, takve priloge ja vrlo rijetko čujem. Čini mi se da su oni zastarjeli.

Nije ispravno reći:
Ko zna GDJE idemo, već: Ko zna KAMO, ili KUDA idemo.

Također, nepravilno je: *Oni stalno OKO NEČEGA razgovaraju, već: Oni O NEČEMU razgovaraju.*

Mejra: Čuješ ti, bezbeli: „DE Idemo, đe nas vode?“

Omer: Jest, jest! Svi govore da idemo u Evropu, da nas tamo s hajrom vode, a mi ni crtua da pomaknemo. Zato ljudi koriste prilog GDJE za pravac jer znaju da mi ovdje tapkamo u jednom mjestu.

Mejra: Kad bi bilo pravilno postavljeno pitanje slijedio bi i pravilan odgovor:

- Kamo ideš? Odgovor: *u grad, u sobu, u školu, u kino, u baštu, na more, na planinu, na posao, na čas matematike, na predstavu u pozorište... /Akuzativ/*

- Gdje si sada? *Nalazim se u gradu, u sobi, u školi, u kinu, u bašti, na moru, na poslu, na planini, na času*

matematike, na predstavi u pozorištu... /Lokativ/

- Gdje o tome piše? Piše u knjizi, u svesci, na plakatu, u novinama...

Mejra: GDJE je prilog za mjesto, lokaciju. Gdje se nalazimo? U Novom Pazaru, u Sandžaku, Srbiji, u Bosni, u Hrvatskoj, na planini, na Zlataru, na Balkanu u Evropi...

Omer: Pa, šta se OKO Evrope priča, kad smo tamo stigli!

Mejra: Ne može se reći: OKO Evrope, nego O Evropi.

Omer: Čini se da si ti čistunica u jeziku, a ja nisam tako precizan, ali se mi dobro razumijemo.

Mejra: To je isto kao da kažeš dogovaramo se OKO ŠKOLE za ekskurziju.

Omer: Oko škole? Mi se dogovaramo na času, a ne krijemo se iza čoškova. Nisi ti mene dobro razumjela.

*Mejra: Jesam, jesam. Učenici pogrešno kažu da se dogovaraju: *oko velikog odmora, oko užine, oko časova matematike, oko pomoći slabijim učenicima, oko bježanja sa časova.**

Omer: Stvarno na to nisam obraćao pažnju. Svaka riječ ima svoje značenje i funkciju u datom kontekstu, isto kao i ljudi. Kad ozbiljno razmišliš, sve ima svoje mjesto, pravo značenje i važnu funkciju. Odsad ću više razmišljati o svom jeziku, o tome da li pravilno govorim.

Mejra: Nema nevažnih riječi, niti nevažnih ljudi.

Omer: Nego KUDA i KAMO idemo poslije časova?

Mejra: Tako je. O tome ćemo se dogovoriti na velikom odmoru.

Vidimo da pogrešno postavljeno pitanje često izazove pogrešan odgovor. Nekad smo sa čuđenjem čuli imperativ: "Uđite u autobusu!" Vozači odlično voze, ali ponekad u želji da pravilno govore, kažu nešto što nije u duhu njihova jezika. Dakle, pra-

nešto nalazi. S obzirom da imaju isti prijedlog - **u**, - **na**, lahko se vrše zamjene, kao u spomenutom obraćanju putnicima.

-Pacijenti **sjede u čekaonici** i čekaju pregled.

-Đaci su **u učionicama**.

Pogrešno postavljeno pitanje često izazove pogrešan odgovor. Nekad smo sa čuđenjem čuli imperativ: "Uđite u autobusu!" Vozači odlično voze, ali ponekad u želji da pravilno govore, kažu nešto što nije u duhu njihova jezika. Dakle, pravilno je: "Putnici, izvolite u autobus!"

vilno je: "Putnici, izvolite u autobus!" To upućuje na cilj kretanja putnika; direktni cilj izražen akuzativom.

- Stavite knjige **na sto** (u torbu)!
- Krećemo rano **na izlet** (na planinu)!
- Pošao sam **u samoposlugu** po hljeb.
- Putujem subotom **u Beograd** (Novi Pazar, Sarajevo).
- Pošao sam **u čaršiju na kahvu**.
- Iđi **na ulicu** i čekaj da autobus naiđe.

Za razliku od akuzativa direktnog cilja, lokativ pokazuje mjesto gdje se

-**U spavaćoj sobi** je bračni krevet, a **u kuhinji** veliki sto za ručavanje.

-**U knjizi** (ladici, tašni) je garancija s računom.

-**Na ulici** je gužva.

-**U sobi** su stvari na svom mjestu.

-**U mojoj glavi** su misli sabrane.

Lokativ je padež koji pokazuje o kome/ o čemu se govori. Zato ne možemo upotrebljavati konstrukciju prijedloga OKO da izrazimo lokativ.

-**Oko kuće /gen./** je voćnjak. Pričamo **o voćnjaku /lok./** punom zrelih jabuka i šljiva.

-**Oko nas /gen./** su se skupila

djeca. Raspitivala su se **o nekoj djevojci** duge kose.

Očito je da prilozi: Kuda? i Kamo?, u službi adverbijalne oznake cilja, zamjenjeni sa prilogom Gdje? dovode do zabune u tolikoj mjeri da ljudi umjesto akuzativa upotrebljavaju *lokativ* tj. na pitanje: "Gdje ideš?" (pogre[no] pitanje), odgovorit će: "Idem u čaršiji!" (pogrešan odgovor, što se nebi desilo da je pitanje postavljeno sa prilogom Kuda? i Kamo? (Kuda ideš? - u čaršiju! i Gdje si? - u čaršiji!)

Upotreba priloga Gdje za cilj je vrlo rasprostranjena, ali su posljedice različite. Negdje se uz glagole kretanja podrazumijeva akuzativ, a u drugim sredinama se više obraća pažnja na sam prilog Gdje i daje pogrešan odgovor: Gdje/Đe ideš? - U čaršiji, jer je Gdje prilog mesta, lokacije (*lokativ*).

Usuđujem se reći da je sve više sredina u kojima se potiskuje upotreba ovih priloga u pravom značenju, što dodatno otežava padežni sistem i komunikaciju bosanskog/srpskog jezika, i onima kojima je maternji jezik, a ne strani.

Dr. Zlatan Čolaković, homeroolog

PJEVAČ IZNAD PRIČA

HOMER - MEĐEDOVIĆ
I TRADICIJSKA EPIKA

Sokrat (Ionu): Niko ne može ne primijetiti da ti govorиш o Homeru bez ikakvog umijeća ili znanja. Kad bi mogao govoriti o njemu po zakonima umijeća, mogao bi govoriti o svim drugim pjesnicima, jer pjesništvo jest cjelina.

PLATON, Ion

Djesetog avgusta 1935. godine, Milman Parry i Nikola Vujnović snimali su epsku pjesmu *Bećiragić Meho*, koju je rekreirao Avdo Međedović. Ranije ujutro, istoga dana, Mumin Vlahovljak iz Pljevalja, izvanredni 72-godišnji pjevač-priča, dovršio je za njih pjevanje svoje vlastite verzije te pjesme. On ju je naučio preko pedeset godina ranije od Čor-Husa, koji je bio nadaleko priznat kao najbolji od svih usmenih tradicijskih pjevača među muslimanima Bosne (nadalje: Bošnjacima). Vlahovljakova pjesma sadržavala je 2,294 stiha.

Parry je unaprijed isplanirao snimanja. Njegov se eksperiment sastojao u tome da Avdo Međedović bude prisutan i sasluša Vlahovljakovu izvedbu pjesme koju dotad nije poznavao, a da zatim snimi Međedovićevu rekreaciju te iste pjesme. Snimka bi predstavljala dokaz da sposobni usmeni pjevač-priča može naučiti dugu epsku pjesmu tokom samo jednog slušanja te pjesme.

Međedović je samo jednom čuo tu pjesmu, od Vlahovljaka, nesumnjivo po prvi put. Parry i Vujnović pažljivo su pratili njegov "proces učenja". Međedovićeva verzija bila

Apstrakt:

Ovaj esej, objavljen pod naslovom "The Singer above Tales; Homer, Međedović, and Traditional Epics" u *Seminari Romani di cultura greca IX*, 2 (Edizioni Quasar, Roma, 2006), pisao sam na engleskom istodobno kad sam na hrvatskom pripremao uvodno poglavlje u kritičko izdanje Mededovićeve epike. Taj tekst objavila je *Latina et Graeca* 10, 2006, 19-57 ("Post-tradicionalna epika Avda Međedovića").

U esisu koji slijedi ponavljaju se mnoge teze, uključujući definicije tradicijske i post-tradicijnske epske tvorbe. Ipak, tekstovi se bitno razlikuju, jer sam ovaj esej posvetio profesionalnim homerozizmu i onima koji se posebno zanimaju za Homera.

Najveću podršku i dragocjene savjete i ideje nesebično mi je dao glasoviti homeroolog Robert L. Fowler sa sveučilišta Bris-

tol. Georg Danek, homeroolog sa sveučilišta u Beču, kao i Thérèse de Vet, antropologinja sa sveučilišta Arizona, također su pružili pomoć. Legendarni profesor i urednik Luigi Enrico Rossi iz Rima prihvatio je esej za tisak. Sir Hugh Lloyd-Jones i Sir Martin L. West sa Oxforda, najveći znaci starogrčke epike, Homera i Hesioda, blagonaklono su komentirali tekst, kao i Mary R. Lefkowitz sa Wellesley College-a, koja je prihvatala moje poimanje Homerove post-tradicionalnosti. Posebnu zahvalnost dugujem pokojnom uredniku *Antibarbarusa* Alberta Goldsteina, pokojnom predsjedniku *Almanaha* Huseinu Bašiću, kao i Rusmiru Mahmutčehajiću, predsjedniku *Internationalnog Foruma Bosne*, te urednicima *Almanaha*, *Forumi Bosnae i Latinae et Graecae*, na prihvatanju mojih eseja za tisak u Bosni, Crnoj Gori i Hrvatskoj.

je, pak, gotovo triput dulja nego Vlahovljakova (6,311 stihova). Albert Bates Lord pisao je o ovom Parryjevom eksperimentu u svojoj knjizi *Pjevač-priča*, u originalu *The Singer of Tales* (1960). A. B. Lord je najavio svoju namjeru da u posebnoj knjizi serije *Serbo-Croatian Heroic Songs* (nadalje: SPCS) objavi obje epske pjesme. Nažalost, Lord nije pronašao vrijeme da ispunji taj zadatak.

No, Parryjev eksperiment nije se sastojao samo u snimanju Međedovićeve verzije, kao što je to Lord nama predstavio. Naime, Parry je zahtio Vlahovljaka da prisustvuje Međedovićevu izvedbi i iskaže svoju kritiku Međedovićeve tvorbe.

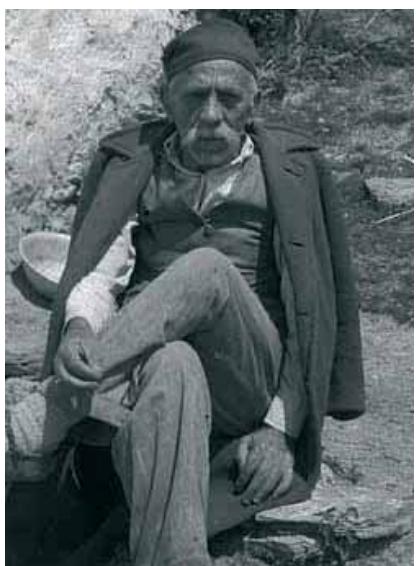
Tako su, toga istoga dana, Parry i Vujnović, također, snimili svoj razgovor s Vlahovljakom o razlikama između

tehnike epske tvorbe Čor-Husa i Međedovića, jer je Vlahovljak nekada davno poznavao Čor-Husa (Parryjev tekst 12472, Mumin Vlahovljak, *Pričanje*, ploče 7109-7124, avgust 10, 1935). U tekstu koji slijedi ukratko ćemo prikazati najvažnije dijelove ovog razgovora, te pokušati objasniti uzrok razlike u duljini i sadržaju između Vlahovljakove i Međedovićeve verzije "iste" individualne pjesme.

Što je tradicijsko, a što post-tradicijnsko

Na početku razgovora, Vlahovljak je pričao o Čor-Husu. Prema Vlahovljaku, tokom druge polovice devetnaestog stoljeća Husove izvedbe epike utjecale su na dvije generacije epskih pjevača sandžačke regije, pa i šire. Čor-Huso je

bio "pjevač profesionalac" (*mabsuz pjevač*, što znači "ništa drugo nego pjevač"), koji je izvodio svoju epiku diljem Bosne. On je bio najbolji "historičar" i savršeni "pjevač-priča". Čor-Huso je bio utjelovljenje bošnjačke tradicije, jer je znao "najbolje pjesme". Svaka je od njih bila superiornija bilo kojoj pjesmi koju je Vlahovljak ikad čuo od drugih pjevača. Vlahovljak i njegov otac naučili su najviše svojih pjesama od Čor-Husa. Vlahovljak je znao "preko stotinu pjesama", ali nije diktirao njihove "naslove"

Avdo Međedović (1875-1955), Obrov, Bijelo Polje

(sadržaj zapleta u par riječi) Vujnoviću i Parryju kada su oni bilježili njegov repertoare. On im je dao listu "samo Čor-Husovih pjesama", koje je naučio od Čor-Husa i od svog oca.

Vlahovljaci su pripadali lokalnoj aristokraciji u Bijelom Polju, a Mumonov otac bio je zapovjednik naoružanog odreda zaduženog za čuvanje bosanske granice. Kako su oni bili *age*, naime bogati zemljoposjednici, oni su pjevali junačke pjesme drugim begovima i agama isključivo za zabavu, a nikada za novčanu nagradu. Uistinu, oni su plaćali drugim pjevačima, ako su ti pjevači živjeli u oskudici. Tako su Vlahovljaci "držali" Čor-Husa u svome vlastitom *hanu* (prenoćište za putnike i *kridžije*), kako bi slušali i naučili njegove pjesme. Oni su Husa bogato na-

građivali, kao i drugi *age* i begovi među slušateljima.

Vlahovljak opisuje Čor-Husa kao nevjerljivo talentiranog čovjeka, "samoukog filozofa" kog je "nadahnuo sam Bog". Njegove su pjesme bile "prirodne" i "istinite". Bilo je nešto "čudesno" u njemu: takva je bila njegova mudrost, njegovo znanje povijesti i njegova osobnost. Vlahovljak je pokušao opisati Husovu izvedbu, ali je iskreno priznao da to ne može. Savršenstvo Čor-Husove izvedbene tehnike i njegovih pjesama bilo je - "neizrecivo".

Vlahovljak: Kad bi počeo da gudi, to bi rek'o k'o da se šali, k'o dijete jedno. Razveo bi. Kad bi počeo da pjeva, najprije polako, ne čuje se do vrata, pa ha-ha, pa ha-ha, pa sve bolje, pa sve bolje, pa nek ima ova cijela ćelija neka je, svak bi čuo. Ama polako. On sve, lakrdiju po lakrdiju (riječ po riječ, op.ZČ)... U njega nemaše da naveže za jednu lakrdiju po stotinu.

Vujnović: Jesu li mu dobre pjesme bile?

Vlahovljak: "Dobre pjesme bile"? To je pjevač bijo u ovu stranu – sto godina nije imao sa šnjim nikakav pjesne da ti kaže, da čo'jeka zagrje! I koje malo on bi zapjev'o, pa bi bilo po pedeset, po še'set ljudi bi, pet lica ostalo ne bi što zaplak'o ne bi.

Vujnović: A zašto tako?

Vlahovljak: E, tako žalosno. Ako je poginuti neđe, tako on žalostljivo kaže, kol'ko da je sad ono uonđe da vidiš.

Vujnović: A je li dobro okić'o pjesme?

Vlahovljak: Nije... To istina nije, sem samo hoću (pjevači, op.ZČ) da ima više priče.

Vujnović: A zašto nije on pjev'o više kite tako, kada su bolje koje su više okićene?

Vlahovljak: E one jesu sad za ovoga vremena bolje, za ovje današnje i'strumenti, za ovje danas što hode.

Vlahovljak je nastavio svoje objašnjavanje tvrdeći da "kititi" pjesmu ne znači samo "proširiti" obujam pjesme nego i "unijeti laži" u pjesmu. Štoviše, pjevači koji kite ne poznaju "historiju" - oni ne znaju da je sultan Selim živio prije pet stotina godina, a Mujo Hrnjica prije samo dvjesto i osamdeset godina (ovo je točna i ključna značajna zamjera, analogno primjenjiva i na Homera, op. ZČ). Vlahovljak, kao ponosni tradicijski pjevač, koji prezire novonastalu post-tradicionalnost, uzvikuje: "Neću da lažem, neću da lažem nizašto!" Vujnović i Parry željeli su dozнати kako Vlahovljak ocjenjuje Međedovićevu tehniku u usporedbi sa svojom vlastitom tehnikom i tehnikom tvorbe Čor-Husa.

Vujnović: A vidiš, Avdo (Međedović, op.ZČ) ima dobre pjesme, a on nije naučio od Čor-Husejinu ništa.

Vlahovljak: "Ima Avdo dobre pjesme". Dobre Avdo ima pjesme? Avdo kiti, i sad ovu koju ja znam, moju, on je još more okiti, još dvoje prinijeti i ona bit' okićenja.

Vujnović: Je li to dobro?

Vlahovljak: Nekome jes', a nekome nije.

Vujnović: Ja bi rek'o da dobar pjevač nije koji dobro okiti, (nego, op.ZČ) koji dobro ne okiti. Kad, na primjer, ti kažeš kao Husejin da je bijo dobar pjevač.

Vlahovljak: Dobar pjevač, što ga na kugli nije bilo!

Vujnović: A zašto on nije okić'o pjesme?

Vlahovljak: E, on nije okić'o pjesme, što nije ono što je bilo, on više tur'o nije.

Vujnović: Samo bi pjev'o onu istinu, a?

Vlahovljak: Ha! Samo istinu.

Vujnović: Onda, kita nikakva nije is-

Na slici:Amir Škrijelj (1942), jedan od nastavljača bošnjačke guslarske tradicije

Bošnjačka riječ

tinita u pjesmi?

Vlahovljak: E, bogme tako!

Vujnović: Što se smiješ sada? Reci!

Vlahovljak: Kako se neću smijat', kad sam ti vidiš.

Vujnović: Kako "vidim"?

Vlahovljak: Sam znaš.

Vujnović: Po čemu?

Vlahovljak: Lijepo.

Vujnović: Bogami, kako će znati', kad niješem vidjio ništa?

Vlahovljak: Bogami, znaš, priliku svaku, taman k'o ja! Svaku. I on, taj bogami zna, gospodin šef (odnosi se na Parryja, koji je u blizini, i snima, op.ZČ). Ehee!

Vujnović: Razumiješ li ti šta je to kita, pjesme junačke temelj?

Vlahovljak: Junak, čo'ek jedan, koji je junak čo'ek, to je temelj pjesamski, a pjesma je, kita je zinet (ukras, op. ZČ), obućenje pjesme jedne. "Obući je", na primjer, kao ono kad obuće jednoga lijepa momka, pa on lijep samo. Istina: evo momka Nikole, fin momak i čus, i doš'o, ama nema za sebe haljina dobrije.

Vujnović: To je istina, bogami, da nemam haljinu!

Vujnović je primjetio da je neposredno prije snimanja ovog razgovora Parry nešto živo diskutirao s Vlahovljakom, pa o tome nastavlja ispitivanje.

Vujnović: Što si ono prič'o gosparu (Parryju, op.ZČ) kad si drž'o tamu onu kutiju od cigara? Ovako si nekako drž'o u ruci. Šta si ono prič'o?

Vlahovljak: A, za ono kićenje. Kaže meni (Parry): Kako pjeva Avdo? Reko': Pjeva fino, kiti. Kaže: Kako kiti? - Evo ova kutija cigara. U njojzi Drava. On kaže: "i Drava i Zeta i Varadar i Drina". I kutija jedna, i piše "Drava". Pa ako čemo da turimo Drave sve u to, miješaj! Hajd'!

Vujnović: I, onda, veliš da je tako Avdo (ispjevao, op. ZČ) pjesmu?

Vlahovljak: Isturi ploču de su ljudi koji znaju što su pjesme, pa će čuti!

Vujnović zatim pita je li Mededović, uz svoje "nedopustivo" kićenje, unio i neke "pogreške" unutar zapleta pjesme. Vlahovljak nije htio odgovoriti na ovo pitanje. Ovaj dio razgovora završava sa Vlahovljakovom izjavom da on pjeva točno onako kako je naučio od Čor-Husa.

Vujnović: Onda, ti pjevaš isto k'o što je pjev'o Čor-Husejin?

Vlahovljak: Ja drugčije ne!

Vujnović: Sve baš riječ za riječ?

Vlahovljak: Sve riječ za riječ, ja više ni ostavljam ni pritoram.

Vujnović: A što je reč' ono "riječ za riječ"?

Vlahovljak: Tako čuo, tako i pjevam.

Napokon, Vujnović pita Vlahovljaka "što je lakrdija", to jest "što je riječ"?

Vlahovljak: Lakrdija – čuo ja: "Vino pilo trides' Krajišnika".

Vujnović: Ja.

Vlahovljak: Ne mogu da kažem "trides" i "četiri".

Vujnović: Da.

Vlahovljak: Nego "trides". I vazdi pjevam "trides' Krajišnika..." Ne mogu da kažem, sem koliko sam čuo. Eto, brate!

Vujnović: Je li to "riječ za riječ"?

Vlahovljak: E, to je "riječ za riječ".

Vujnović: Tako treba.

Vlahovljak: E, eto, ako kažeš te me pitaš.

Milman Parry poznavao je teoriju epizacije, naime o tome da se bošnjačka tradicija razvila iz kraćih kršćanskih epskih oblika putem "epizacije" (*episierung, epicizing*). Takozvana epizacija nastala je iz "stila kićenja". Ovaj termin zasnovali su prethodni skupljači i znanstvenici (L. Marjanović, M. Murko, G. Gesemann i A. Schmaus). Prema njihovim točnim opažanjima, stil kićenja omogućio je bošnjačkim pjevačima iz Bihaćke Krajine u sjevernom dijelu Bosne da sklapaju vrlo vješto konstruirane i razvijene zaplete unutar svojih dugih epskih pjesama. Poznavajući njihov rad, Parry

je predmijevao da su kićenjem tradicijske usmene pjesme zadobile duljinu, a svojom duljinom zadobile svoju bit. (C. M. Bowra će nakon Parryja zastupati slične poglede na razvoj epike). Parry je smatrao da je "kićenje" sam temelj bošnjačke duge epske pjesme; "kićenje" je najvjerojatnije razumijevao, u svojoj vlastitoj terminologiji, kao "tematsko proširenje" (thematic extension) unutar "tematske kompozicije" (composition-by-theme). Kako se meni činilo da je Parry došao do pojma "teme" sljedeći Gesemannov pojam "shemata", pitao sam o tome A. B. Lorda. On je tvrdio, u razgovoru sa mnom, da je Parryjevo otkriće "teme" utemeljeno na Parryjevim vlastitim sagledavanjima epske tvorbe na terenu.

Parry je tražio pjevače najduljih pjesama, i u Bijelom Polju je napokon pronašao svog "Homera".

Parryjev "Homer" bio je Avdo Međedović, pjevač pjesme koju se snimalo toga dana u avgustu 1935. godine, fenomenalni pjevač iz sela Obrov, blizu Bijelog Polja. On jest mogao pjevati i diktirati pjesme duljine *Iljade* i *Odiseje*. Nakon što je naručio i punih mjesec dana snimao Avdove pjesme homerske duljine i visoke pjesničke kakvoće, kako putem diktiranja tako i putem pjevanja u izvedbi (ukupno oko 80,000 stihova), Parry je saznao od Vlahovljaka da je Međedović umro u 1941. godini, a da je

Poznati kolekcionari bošnjačke epike dr. Zlatan Čolaković i Zaim Azemović (Rožaje, mart 2008)

jaka da njegov pjevač najduljih pjesama nije *bona fide* usmeni tradicijski pjevač. Međedovićeve pjesme i njegova tehnika epske tvorbe bili su bitno različiti od pjesama i tehnike drugih Parryjevih pjevača, koji jesu bili *bona fide* "usmeni tradicijski" pjevači. Jedan od najsposobnijih među njima bio je Mumin Vlahovljak, Čor-Husov učenik, čije poglede smo maločas iznijeli. Slijedećeg dana, Parry i Vučić su naprasno napustili Bijelo Polje, premda nisu dovršili bilježenje Međedovićeve "najdulje" pjesme.

Vlahovljak je u svojoj kritici tvrdio da je Međedović korištenjem tehnike "kićenja":

1. nepotrebno produljio Vlahovljakovu pjesmu,

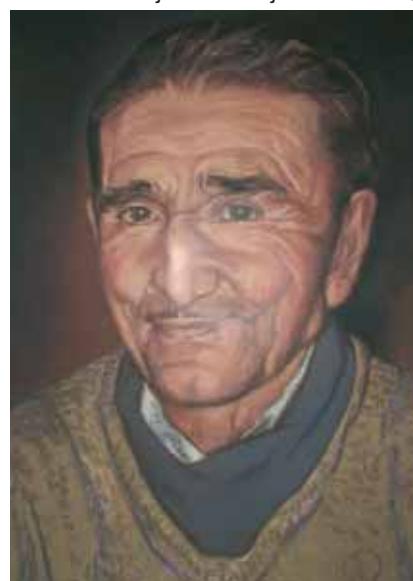
2. unio laži u njegovu pjesmu, a nije slijedio istinitost Vlahovljakove tradicijske pjesme,

3. "umiješao" u ovu pjesmu mnoge dijelove drugih pjesama, te tako stvorio hibridnu pjesmu, što nije dozvoljeno u tradicijskoj usmenoj epskoj tvorbi.

Vlahovljak je nesumnjivo bio izvanredni tradicijski usmeni pjesnik, pa njegovu kritiku treba pomno razmotriti. Pisac ovih redova smatra da su Vlahovljakove opaske primjenjive ne samo na Međedovićevu, nego i na Homerovu tehniku epske tvorbe. U tekstu koji slijedi, dokazivat ćemo da su i Međedović (u velikoj mjeri) i Homer (u najvećoj mjeri) bili *post-tradiciji pjesnici*. Pružit ćemo sugestiju da postoje dvije bitno različite tehnike epske tvorbe, koje su proizvele jedinstvene oblike epskih pjesama kako u korpusu bošnjačke, tako i u korpusu starogrčke usmene epike: tradicijska i post-tradicija tehnika.

Post-tradiciju epsku tvorbu definiram kao **usmeno epsko pjesništvo koje bitno nadilazi, idejno i u tvorbenoj tehnici, okvire i norme tradi-**

cijskog stvaralaštva. Njeni proizvodi ne mogu se naučiti slušanjem izvedbe, to jest prenositi usmenim putem i rekreirati pomoću konzervativne tradicijske epske tvorbe. Post-tradiciji epovi jesu proizvodi umjetnosti i hibridi tradicije i inovacije. Dok njihova diktacija, stil i cjelokupni dizajn nadilaze tradicijsku tvorbu usmenog pjesništva, njima nedostaje tradicijsko značenje, jer se u njima uništava mitsko-historijska komponenta naslijedene tradicijske priče. Da bi nadomjestile ovaj nedostatak,

Čolakovićev neponovljivi epski pjevač Murataga Kurtagić (1905-1999), iz Rožaja (rad akademskog slikara Mersada Đurđevca)

post-tradiciji poeme sadrže mnoge dijelove drugih tradicijskih epskih pjesama i usmenih tradicijskih oblika (sadržaji pripovijedaka, legendi, balada i lirske pjesme). Post-tradiciji pjesnici, koji nalikuju pjesnicima-umjetnicima, trude se da unutar jedne pjesme, daleko dulje od tradicijskih pjesama, obuhvate cjelokupnu tradiciju. Oni razvijaju nove načine izvedbe i tvorbe, koji se temelje na razvijenoj improvizaciji, a deklamacija zamjenjuje pjevanje; oni mogu tvoriti dramatsko predstavljanje (mimesis) govora i djelovanja svojih likova (sa pretežnim dijelom pjesme u upravnom govoru); oni razvijaju nov način tvorbe zapleta i sadržaja. Zaplet i diktacija u poemama post-tradiciji

jskih pjevača nisu stabilni, i bitno se mijenjaju u svakoj slijedećoj izvedbi.

Tradicijsko usmeno epsko pjesništvo definiram kao **korporus mitsko-historijskih pjesama koje su čvrsto međusobno povezane; njih tvore tradicijski pjevači u određenoj regiji u skladu sa konzervativnim tradicijskim obrascima mitsko-historijske epske tvorbe** (koristeći diktaciju, etičke i estetičke karakteristike u oblicima u kojima su razvijene unutar te regije). Pjevači ih tvore usmeno i prenose usmenim putem. Ti pjevači nisu slični pjesnicima-umjetnicima, nego onima koji su naučili umijeće re-kreiranja. Tradicijski pjevači slični su rekreativnim muzičarima i oni ne improviziraju. Oni do u tančina poznaju mnoge pjesme i posjeduju "znanje prošlosti". Oni mogu "oživjeti" istinite događaje, kako ih opisuje tradicijska pjesma, tako da pažljivo slijede zaplet pjesme i njen cjelokupni sadržaj onako kako su ga naučili od starijih pjevača. Njihovo umijeće sastoji se u tvorbi "mitskih sklopova" kroz tvorbu pjevačima svojstvenih "kompozicijskih shema". Svaki individualni pjevač predstavlja "utjelovljenje tradicije" unutar okvira svog poznavanja tradicijskih pjesama i svojih osobnih rekreativnih sposobnosti. Zapleti i diktacija u tradicijskih pjevača ostaju stabilni tokom njihove cje-lokupne pjevačke karijere. Temeljno obilježje tradicije je njena konzervativnost.

Tradicijski epski pjevači pjevaju uz instrument, koji često virtuozno sviraju; oni ugodno pjevaju i uvjerljivom mimikom "glume", dok post-tradiciji pjesnici razvijaju deklamiranje i recitaciju u ubrzanoj izvedbi, a zapuštaju muzički dio izvedbe. Time njihov pjesnički jezik postaje "muzikalniji" i "književniji", a tvorba stihova daleko slobodnija i lakša; diktacija se obogaćuje neologizmima, te se razvija ukrašavanje teksta opisima, govorima i usporedbama.

Ćatovića kuća u Sjenici

Apstrakt: Ovo je studija o jednom od posljednjih tragova bošnjačke gradske arhitekture XIX vijeka u Sjenici. Nada da će ova kuća biti sačuvana od rušenja leži u kontinuitetu života u njoj, što je s jedne strane dobro, jer se može pratiti razvoj jednog načina razmišljanja, ali s druge strane loše, jer zajednica nije upućena u vrijednosti koje ova kuća sadrži a koje nemovno bivaju mijenjane, i koje nestaju zbog nebrige o njoj.

Ćatovića kuća je neočekivano postala postmoderni eksperiment dekonstrukcije simbola i ponovne konstrukcije identiteta, koja se ogleda u permanentnom upisivanju novih značenja u iste predmete.

Ćatovića kuća zavrijeđuje posebnu zaštitu od strane zajednice za čiji je identitet bitna. U cilju njene revitalizacije, najhitnije je potrebna obnova krovne konstrukcije, jer postoji realna opasnost od urušavanja, čime bi bila uništena tavanica i vjerovatno čitav gornji nivo kuće. Sljedeći koraci moraju biti usmjereni na restauraciju zidova (duvara), prozora (pendžera sa kanatima) i divanhane (dnevne sobe) i konzervaciju hamama i dolapa. Za nju nisu potrebna velika finansijska

sredstva. Ukoliko se ne preduzme realna zaštita ove kuće, očekuje je sudbina "zakonom" zaštićene Rušid-agine kuće u "Sandžačkoj ulici".

Ključne riječi: Ćatovića kuća, Ćatovića mahala, Sjenica, Sandžak, restauracija...

Posljednji trag luksuzne gradske stambene arhitekture Sjenice predstavlja "Ćatovića kuća", koja se nalazi daleko od gradskog jezgra, u sjeverozapadnom dijelu Sjenice, poznatom pod imenom Ćatovića ili Ćatovska mahala, iza istoimene džamije. Raskoš njenih ukrasa, velika starost i autentičnost enterijera, historijske pojedinosti koje se vezuju za nju, ali prije svega njenja jedinstvenost, čine je jako interesantnom za istraživanje.

Karakteristična arhitektura Sjenice uništavana je sukcesivno nakon II svjetskog rata na dva načina. Prvo, uništavana je planski, kako se mijenjao urbanistički plan grada, razaranjem gradskog jezgra, smještenog u podnožju tvrđave, koja je, također, uništena (devastirana u savezničkom bombardovanju 1944. god, zatim izbrisani tragovi njenog postojanja nakon 1946. kada se na njenom mjestu

gradi škola). Grad je ovim rušenjem u potpunosti izgubio prvobitni izgled i promijenio tip, u skladu sa vladajućom socrealističkom idejom o urbanizmu. Jedini materijalni ostatak prave čaršije je džamija Sultan Valida. Pojedinačne stambene zgrade karakteristične za neki period od prije II svjetskog rata, a koje su se nalazile na periferiji grada ili u krajnje zatvorenim i manje vidljivim dijelovima grada, nestajale su postepeno, jer se o njima nije starala ni zajednica niti vlasnici. Na taj način, krajnje izolovan objekat, koji u svakom slučaju ne predstavlja tipsku građevinu arhitekture Sjenice, dobija na značaju samim tim što je jedini, koliko toliko, očuvan.

Ono što je karakterisalo opštu arhitekturu Sjenice jeste da ona nije niti čisto orijentalna, jer po urbanizmu ne odgovara, niti planinska, jer se zgrade nalaze na relativno ravnoj površini, već predstavlja jedan kom-

pleksan spoj ekofunkcionalne potrebe otjelotvorene u dinarskom tipu dvodelne zgrade, sa jedne strane, i ideološke matrice u kojoj je zajednica funkcionalna, koja se opet ogleda u orijentalnoj urbanizaciji, načinu ukrašavanja i, prije svega, internoj prostornoj organizaciji.

Tako se kao prototip male gradske kuće u Sjenici uzima i najstarija građevina u njoj, koja, nažalost, više ne postoji, a to je kuća Hafiza Ramoševića, porušena 1952. a može se dатovati u 1809. godinu. To je dvodelna brvnara dinarskog tipa, sa aneksom sa zadnje strane. Druga krajnost sjeničke arhitekture je kuća hadži Abdullah-age Spahovića, ili Tišagina kuća, porušena krajem 50-tih, a koja predstavlja vrhunac gradske arhitekture, tj. begovskog sloja (Krunić, 1980: 83, 99). Ona kako arhitektonski, tako ideološki, jasno oslikava vrijeme u kojem je građena i u kojem se u njoj aktivno

živjelo. Ćatovića kuća pripada ovoj grupi građevina. Snimljena je 1977. godine od strane stručnjaka iz Zavoda za zaštitu spomenika kulture Kraljevo i stavljena pod zaštitu zakona, iako je njen autentičnost dosta kompromitovana izvođenjem radova na spoljašnjosti, krovnoj konstrukciji, fasadi i njenom podjelom.

HISTORIJSKE POJEDINOSTI

Ćatovića kuću, prema šturm podacima i usmenim kazivanjima potomaka, izgradio je Mustaj-paša Ćatović (nesigurna je titula), zajedno sa džamijom, vjerovatno 1868. godine. Građena je godinu dana paralelno sa pomenutom džamijom. Ona je zasigurno bila nastanjena 1876. godine, na početku srpsko-turskih ratova, kada je propao pokušaj dvojice zaverenika, Tubića i Vranića (imena nepoznata), da izvrše atentat na graditelja kuće. Kako on nije imao potomaka, kuću su naslijedili njegovi rođaci, čiji potomci i danas žive u njoj. Interesantno je da se do današnjih generacija ime graditelja, Mustafa, ponavlja u porodici, da bi se, kako kazuju vlasnici kuće, sačuvala uspomena na njega.

Tokom II svjetskog rata u podrumu kuće je bio smješten zatvor, dok su u kući boravili vojnici - prvo italijanski i njemački, a kasnije i parti-zani. Kuća je po-dije-

ljenja nakon II svjetskog rata, da bi zatim više puta vršeni građevinski radovi na obnovi. Prvobitni izgled ne-stao je rušenjem divanhane, malte-rišanjem i postavljanjem crijeva umjesto šindre.

ARHITEKTURA

Ćatovića kuća smještena je u istoimenoj mahali u sjeverozapadnom dijelu grada. U trenutku gradnje bila je na samom rubu grada, što nije neuobičajeno za orijentalnu ur-banu strukturu. Možda se razvila iz prvobitnog selamluka begovske porodice, vjerovatno na onoj strani koja je najблиža čitluku.

Kuća je činila, a to je i danas, svojevrsnu arhitektonsku cjelinu sa Ćatovića džamijom, sa kojom je građena istovremeno. Ukoliko su podaci o trostrukom zidu oko velikog dvo-rišta iz 1876. tačni, a imajući u vidu da su se u njemu morale nalaziti po-moćne zgrade, koje su vjerovatno bile trošnije građe, cio kompleks morao je biti u strukturalnoj vezi sa džamijom, što potvrđuju i vrata koja gledaju pravo na džamijska. To čitav kompleks čini grandioznim za jednu kasabu kakva je Sjenica tada bila.

Kuća je skoro kvadratne osnove, orijentisana dužom osom u pravcu sjeverozapad-jugoistok, dakle ka Mekki, što je uobičajno za muslimanske kuće do II svjetskog rata. Spoljašnje dimenzije kuće su $12,5 \times 13,6$ m, što je čini najvećom, do sada poznatom, u Sjenici iz tog perioda.

Građena je od kamena i drveta. Podrum i I nivo građeni su od ka-mena. Čošnici, odnosno kamen koji je zaklapao uglove kuće bio je obrađen, tesanac, i "zaliven" olovom, dok je ostatak bio neobrađen kamen po-vezan malterom.

Drugi nivo je građen od borovih

brvana, a visoki krov je bio prekriven šindrom do 70-tih godina XX vijeka. Oba nivoa bila su omalterisana, krečnim malterom i bojena u bijelo, dok su uglovi ostavljeni neomalterisani jer su izgrađeni od tzv. tesanca.

Objekat ima prizemlje i sprat. Pored toga postoji i veliki podrum, te je ukupna površina stambenog pro-stora 340 m^2 . Razvijena je oko jedin-stvenog otvorenog jezgra u vidu stepeništa, koje je bilo centralna osa kuće. Otvoren prostor oko stepeništa u prizemlju vjerovatno je korišćen kao pomoćni, gdje se možda u jednom dijelu nalazila ozidana peć, za šta nema dokaza, osim analogija u Tišaginoj kući, a središte je divan-hana na spratu, koja se, sasvim tipično, nalazi iznad ulaza. Vjerovatno je kuća bila organizovana kroz muški, ili reprezentativni, i ženski, odnosno pri-vatni dio, za što postoje dokazi u enterijeru. Postojale su ozidane peći i pet manjih kupatila, odnosno ha-mama. Današnja unutrašnja organi-zacija dobrim dijelom nije autentična, jer je podjela na dva dijela uništila jezgrovitost objekta. Sobe su uglav-nom netaknute, tako da oba dijela imaju po 4 sobe, od kojih su obe re-prezentativne u prednjem dijelu.

Raskošni trem i polukružno ste-pe nište predstavljaju poseban rari-tet za sjeničku arhitekturu, a karakteristični su samo za ovu kuću.

KAMENA PLASTIKA

Davidova zvijezda

Jedinstven ukras koji se nalazi na najekspresivnijem mjestu kuće, na sredini masivnog kamenog luka iznad ulaznih vrata, dovodi u sumnju cjelokupnu priču o kući. Ako se izuzmu svi poznati historijski podaci, orijentacija i unutrašnja organizacija kuće, na prvi pogled se može zaključiti da se radi o jevrejskoj kući, jer se na pomenutom mjestu, isklesana u kamenu, nalazi Davidova (bošnj. Davudova) zvijezda. Posebno je zanimljivo to što se na ulazima kuća ostalih begovskih porodica (npr. Ljumića, Abdagića, Spahovića) nalazi mjesec i zvijezda. Ne postoji jasno objašnjenje za ovu pojavu. Jedna od pretpostavki je da su majstori ostavili to kao lični pečat, što je malo vjerovatno. Iznad ovog znaka stoji nečitak natpisa na tursko-osmanlijskom jeziku.

Rozete

Rozeta se kao dekorativni element pojavljuje na svim značajnijim objektima u staroj arhitekturi Sjenice - tako se nalazi u kamenoj plastici Sultan Valida džamije, nekim od pomenutih nestalih stambenih objekata, ali vrlo često kao ukras na nadgrobnim spomenicima. Rozete se na ovoj kući nalaze kao dio dekoracije isklesane u kamenu na sjevernom uglu kuće i kao dio dekoracije ispod jednog od prozora kuće. Osim toga, na luku iznad ulaza nalazi se cvijet izведен u kamenom reljefu.

Prozorska dekoracija

Ispod prozora sa prednje strane kuće, na njenom jugoistočnom dijelu, nalaze se ukrasi u kamenu koji se završavaju stilskom predstavom heraldičkog ljljana.

ENTERIJER

Unutrašnja dekoracija kuće Ćatovića na najbolji način govori o stilu življenja njenih prvobitnih ukućana, te nas na taj način može uputiti na našu sopstvenu tradiciju i duh koji je iščezao. Drvenarija u kući je djelo majstora – umjetnika, koji je svakom djeliću posvetio posebnu pažnju. Kvalitet materijala i tehnike izrade omogućile su da svojevrsni

Vrata i stepenište

Objekat je zatvoren masivnim izrezbarenima vratima, sa neizostavnim elementima kao što su mandala iza vrata i zvekir na njima. Pored glavnog ulaza, koji i danas postoji, vjerojatno je postojao još jedan, prema kojima je kuća podijeljena na dva dijela. Jednostavan mehanizam drvenog mandala iza vrata, za dodatno zaključavanje, koji je ugrađen u zid kuće, potvrđuje ovu pretpostavku.

Vrata unutrašnjih prostorija djelično su autentična, jer vjerojatno potiču iz prvog renoviranja, sredinom 30-tih godina XX vijeka, što ne umanjuje njuhovu estetsku i kulturnu vrijednost, jer se nesumnjivo nadovezuju na stil iz perioda izgradnje

kuće. Obavezan je zvekir i sitna ornamentika, osim u jednom slučaju gdje je na vratima prikazana rozeta u duborezu.

Originalno stepenište, koje je bilo neka vrsta ose oko koje se razvijala, kuća, nalazi se u manje očuvanom i nereprezentativnom dijelu. Klasični polumjesečasti izrezi definiraju jednostavnost u gradnji, bez posebnih ukrasa.

Hamami i dolapi

Kuća je prvobitno imala pet hamama, što je u uslovima kada u gradu, do sredine XX vijeka, rijetko koja kuća ima kupatilo izraz najvećeg luksusa i blagostanja. Danas su očuvana samo tri hamama, dva kompozitna, sa dolapima u reprezentativnom dijelu, i jedan usamljeni, izdvojen iz zida. Najčešće su bez ukrasa, a jedan je ukrašen jednostavnim duborezima sa motivom rozete.

Svaka soba posjeduje dolape, od onih koji se prostiru cijelom dužinom zida, kompozitnih, dijelom povezanih sa hamama, raskošno ukrašenih duborezima, pa do sasvim jednostavnih i malih, bez ikakvih ukrasa. Raskošni dolapi nalaze se u dvijema najvećim prostorijama, u kojima se nalaze i tzv. "ba-klave".

Tavanice

Vrhunac estetskog doživljaja pružaju posebno ukrašene tavanice. I ovdje su, kao i u ostalim kućama tradicionalne bošnjačke arhitekture, u pitanju tzv. šašovci - svaki zasebno ručno obrađen, ali poseban je značaj tzv. baklave. Ukrasni element, koji se nalazi na sredini tavanice i o koji je bila okačena lampa, građen je samo u reprezentativnim dijelovima objekta. Tavanica, police na zidu, dolapi i hamami čine jedinstvenu funkcionalnu i strukturalnu cjelinu u prostorijama. Izuzetno dobro očuvane baklave u ovoj kući nalaze se u dvjema prostorijama u jugoistočnom dijelu kuće.

SIMBOLIČKE PORUKE ĆATOVIĆA KUĆE

Materijalna kultura je odraz načina razmišljanja, ideološke matrice u kojoj pojedinac i čitava zajednica funkcionišu. Ona oslikava habitus u kom živimo. Materijalna kultura je značajnska. Ona nije plod nasumičnog djelovanja zajednice, funkcionalnih adaptacija na okruženje u cilju preživljavanja, ona prije svega šalje poruke onoga koji je stvara, kako samom sebi, tako i ostatku zajednice, o kosmologiji, načinu

života, doživljaju stvari koje ih okružuju u uređenju istih (Hodder, 1982).

To se, posebno, odnosi na stambenu arhitekturu, koja je specifičan medijum ili, bolje reći, arena u kojoj se odigravaju svi društveni procesi i u kojoj se manifestuje društvena organizacija. Uređenje staništa oslikava ideologiju koja usmjerava naše socijalno djelovanje, naše pozicije i društvene uloge, i djeluje tako da predstavi relacije moći. Pojedinac u jednom takvom simboličkom sistemu stiče znanja o društveno prihvatljivom ponašanju, habitusu (Bourdieu, 1977).

Jasno je da objekat koji ovdje proučavamo daje šansu za razumevanje načina života elitnog sloja sjeničke gradske populacije, konkretno oslikava život pripadnika bosanskog begovata. Može se zaključiti da je kuća, odišući prostranošću, davala svu mogućnost za maksimalni odmor, a bila je zaštićena od spoljsnjeg svijeta, zatvorena, što je ipak morao biti danak klimatskim faktorima. Sa druge strane, svaki detalj bio je jasno definisan islamskim načinom života - kroz podjelu na dvije sfere: jednu koja je bila rezervisana samo za ukućane i drugu koja je bila otvorena strancima. Mnogobrojni hamami idu u prilog ovakvom tumačenju, zbog ogromnog značaja ri-

tualne higijene u islamu. Njena unutrašnjost, reklo bi se, ni po čemu se tipski ne razlikuje od bilo koje begovske bošnjačke kuće.

Značenje simbola zavisi od sistema u kojem operiraju. Veoma je teško dokučiti kako su sve predmete i prostor doživljavali prvi stanari kuće i šta je ona mogla značiti za okolinu u to vrijeme. Njena uloga danas je izmijenjena, materijalna kultura dobila je novo značenje, a u skladu sa simboličkim sistemom naše savremene zajednice. Dolapi i hamami, "baklave", zvezkiri i mandali, mangali i sl. nekad su možda imali jedno značenje, višefunkcionalni i upotrebni karakter. Ovim se ne želi umanjiti značaj simbolike predmeta svakodnevnic; upravo svi oni najbitniji u transmisiji ideoloških poruka. Želi se samo naglasiti da danas ti predmeti nemaju funkcionalnu komponentu u definiciji, oni su jedinstveni i naglašeni simboli bošnjačke kulture, i kao takvi se doživljavaju i unutar bošnjačke zajednice a i izvan nje. Upravo je to onaj simbolički kapital koji Ćatovića kuća sadrži u sebi i zbog čega je značajna.

Bibliografija:

- Bourdieu, P., *Outline of a Theory of Practice*, Cambridge, 1977;
- Hodder, I., *The meaning of things*, London, 1989;
- Krunić, J., Sjenica – Nasleđena arhitektura i struktura plana varoši, Novopazar-

- ski zbornik, br. 4, Novi Pazar, 1980., 65-110;
- Nešković, J., Đorđević, S., Kurtović Folić, N., Radović, R., *Stara čaršija u Novom Pazaru, zaštita i revitalizacija*, Beograd – Kraljevo, 1988.;
- Rowlands, M. *The Role of Memory in the Transmission of Culture*, Conceptions of

Time and Ancient Society, World Archaeology, vol. 25, No. 2, 1993., 141-151;

Vujović, S., Vrcić, V., Čubrić, R., *Spahovića kuća u Sjenici*, Zbornik Sjenice, Sjenica 1999., 9-10, 59-71;

Wolf, E. *Envisioning power: ideologies of dominance and crisis*, London, 1999.

Prof. Ramiz Šaćirović

Hajrat u Melaju

Tuhav bunar kraj džamije⁽¹⁾

Selo Melaje je jedno od najstarijih naselja na Pešteru. Pripada planinsko-ravnicaškim selima razbijenog karaktera. Nalazi se sa lijeve i desne strane regionalnog puta Novi Pazar–Rasno (preko Delimeđa). Prema našim saznanjima, naziv sela je, najvjerovaljnije, ilirsko-keltskog porijekla. Korijen riječi *mel /mal/* asocira na samu konfiguraciju terena i prema svom osnovnom značenju ukazuje na blato ili mulj, što je adekvatno današnjem nazivu.

Melajski hajrat sa abdesthanom

krampom i lopatom „obja tucu i bjebicu“ u potrazi za vodom. „...Te sušne godine, prije no što će balkanski ratovi, po ljetnem danu i prašini... izašao u Pešter da traži vodu, u sušnu polju gdje niko pametan nije držao do vode. Radnici su kopali cijelo ljeto, i cijelo ljeto Džimšir im plaćao, nimalo tužan što pare troši i što od toga koristi nema, jer još ima i polja i para, i jer se još u snu pojavljuju vode i oko njih guste travuljine i nad njima – cvijet – bijel. Melajsko se polje obrete u džombe. Sve jednu rupu iskopaju – duboku, široku, crnu - pa je opet zagrnu zemljom, i počnu drugu tamo gdje Džimšira odsiječe pamet da bi voda morala biti...“⁽²⁾

Koštanpolje je blago nagnuta ravnica koja se prostire između planina Jarut i Ninaja. Dugačko je oko desetak kilometara, a njegova širina započinje od 200 m i prelazi udaljenost od jednog kilometra. Ima nekoliko rukavaca koji zalaze ka planini Jarut i tiču u njegove šume. Kroz Koštanpolje teče nekoliko rečica/ potoka koji tamo u Jarutu izviru i nestaju u pjeskuši Koštanpolja. Nekada, slično adžo Ćamilovoj priči, putnik namjernik nije mogao da utoli žeđ od Glogovika do Baćice. Nigdje, osim na potocima koji su uvršlji do na po Polja. Bezvodna je i njegova strana koju predstavljaju obronci planine Ninaje. Odatle je, možda, u davnjoj prošlosti postojao nekakav izvor. Ali nije bilo izvora koji bi tekli ka Koštanpolju.

Međutim, početkom XIX vijeka - ako je suditi prema natpisu na ulazu, to je bilo nešto prije 1806. godine,

otpočela je izgradnja džamije i bunara u selu Melaje (Melaj) koji mještani danas nazivaju „Hajrat“.

O kakvom je bunaru, ili o kakvom hajratu je riječ?

Rekli bismo, Božijem! Jer, mimo adeta i vjerske tradicije da hajrate (zadužbine) podižu vjernici, ovaj „vakuf“ postoji od pamтивјека. Još je čudnije i zanimljivije pitanje „neizgrađenog“ bunara!

Naime, negdje tokom druge polovine XVIII vijeka u Melaje se

U blizini hajrata je stara džamija (1806)

doselila porodica Turković iz Krne Jele na Pešteru. Da bi ga spasili krvne osvete, koju je trebao izvršiti jer su mu Bogućani iz Tuzinja ubili sestru, Ali-hodži Turkoviću su daidže kupile imanje. Tamo kod daidža je i primio njihovo prezime Caković.

Kad je bio stariji, Ali-hodža je na seoskom lokalitetu Kodrapeljiti i haliluku Melaja često čuvao stado ovaca. Imao je običaj da, oko podne (lok.bošnj. - popasak), prispi kraj ovaca i odmori se dok one planduju. Počele su mu u snu navirati misli da se treba pomiriti sa krvnicima i, kako

to islamska vjera nalaže, pokušati da se „krv” oprosti. Treći put mu je nešto govorilo da se mora pomiriti sa njima i da muslihuni ne smiju „presijecati krv” (odrediti štetu), nego da od novca koji Bogućani ostave na tabiju ¹⁰, a ne kvarnine, napravi bunar na tom mjestu gdje spava, a pedesetak metara prema kibli da sagradi džamiju. Tako i bude.

Abdesthana se nalazi ispod hajrata

Bogućani su „na tablu” ostavili trinaest kesa dukata, a u svakoj kesi bilo je po jedanaest zlatnika. Ispostavilo se da je to dovoljno da bi se pristupilo izgradnji džamije.

Istovremeno su otpočeli kopanje bunara na određenom mjestu. Melajci su kopali bunar, i na dubini od oko četiri-pet metara našli vodu. Međutim, bunar se nije nikako punio - vode je bilo samo na njegovom dnu. S obzirom da nije mogao poslužiti za užimanja abdesta, odlučili su proširiti ga, ne bi li na taj način lakše mogli doći do željene vode.

Hajrat je danas dubok oko pet metara. Naokolo je ozidan kružnim kamenim potpornim duvarom, širine 3,50 m x 2,0 m, osim na mjestu gdje su napravljeni basamaci (stepenice)

na visini oko 3,50 m. U nastavku je sazidan u obliku kvadrata širine oko četiri metra. Pokriven je kućicom od čatme („čatmarom”), koja dugo godina nije bila potpođena. Na dnu ovog čudesnog bunara napravljena je cisterna i drveni santrač (poklopac) u kome se akumulira voda. Napravljena je i česma, koja da se voda mogla koristiti i za uzimanje abdesta i za piće. Voda je bila dobrodošla onim stanarima koji su je koristili ljeti, kada bi se „ispratili na stanove”.

Mnogo godina kasnije Hajrat je renoviran, a drvena konstrukcija, koja je korišćena ranije, zamijenjena čvrstim materijalom. Hajrat je danas u fazi propadanja, i postoji bojazan da se uruši. Ukoliko bi se to dogodilo, bila bi pičnjena neprocjeniva šteta, a objekat, kao vrlo značajan dio bosnjačke kulturne baštine koji svjedoči o jednom davnom vremenu, nestao sa kulturne mape Sandžaka.

Na mjestu na kome je usnio san, Ali-hodža udara temelje za džamiju. Temelj je poslužio za gradnju džamije brvnare, slične puškarnici. Tri puta su je rušile rožajske, pazarske i sjeničke age, vjerovatno sa namjerom da je naprave ljepljom. Negdje oko 1817. godine sagrađena je od čvrstog materijala. Sredinom osamdesetih godina prošlog vijeka džamija je, zbog dotrajalosti materijala od kojeg je sagrađena, porušena, a na njenim temeljima napravljena je nova. Od stare džamije je zadržana konstrukcija namijenjena za hutbu, kao i natpis iznad ulaznih vrata sa godinom njene izgradnje (1806).

Gradnja Hajrata i džamije su vremenski usko povezani. Hajrat je godinama izazivao posebnu pažnju i divljenje. Na toj dubini pronađena je vodena nit (žica) koja je bila presječena. Danas tu Hajrat izvire i u uvire. Ovaj prirodn fenomen oduvijek izaziva čuđenje posjetilaca. Ne kaže narod bez razloga: „Božje darvanje! Ode izvire, ode i uvire!“

Hajrat je umornom putniku namjerniku, kiradžiji, pomeljaru uvijek bio odmaralište. Radi ovog čudesnog vrela zaustavljeni su se trgovački kavani da bi se osježili i odmorili. Neko od dovitljivih i preduzimljivih Melajaca sagradio je han u blizini Hajrata, u kome su kiradžije i putnici odmarali i konačili, i u cik sabaha svoj put nastavljali dalje - prema Marovini i Novom Pazaru, ili u suprotnom smjeru - prema Pešteru i Bihoru.

Potomci Ali-hodže Turkovića su nekoliko puta mijenjali porodično prezime. Najprije su se prezivali po daidžama iz Melaja - Caković, zatim po djedu Muratu - Muratović. Danas njihovi potomci koriste prezime Hodžić. Muratovići su imanje u Melaju zamjenili sa Baltićima iz obližnjeg sela Čukota. Danas u selu Čukote ima još Hodžića, potomaka Ali-hodže Turkovića /Cakovića/ - neimara, graditelja i kitora Hajrata i džamije u Melaju.¹⁴

Među predstavnicima čuvene pešterske porodice Muratović ističemo čuvenog imama i muslimuna Mula Selmana-Mana Muratovića (...-1951) i njegovog sina Vehbiju (1916-1977) - poznatog alima i književnika.¹⁵

Bilješke

1. Historijska i jezička adaptacija teksta i podaci o Hodžićima - Redžep Škrijelj.

2. (Ć. Sijarić, Bunar u Izabrana djela Čamila Sijarića, knj. 7 /Ram-Bulja/, IRO „Veselin Masleša“, Sarajevo 1981, 89-102).

3. U tom slučaju bi, prema običajnom a ne serijatskom pravu, strana kojoj je krvnina oproštena, nastojeći da se ne obruka, samo-

stalno određivala iznos odštete. Glava porodice je najčešće konsultovala „šutke-prečutno“ jednog od muslihuna, koji bi sugerisao pristojan iznos koji je trebalo „baciti na tablu“.

4. Podaci dobijeni u razgovoru sa ef. Hasimom Bilalovićem iz Delimedra, imamom džamije u Melaju potomkom Ali-hodže (rođenskoj liniji ili lozi). Dragocjeni su, posebno, dobijeni podaci o utemeljivačima džamije i Hajrata, na šta se autori zahvaljuju.

5. Vehbijija Hodžić je ostavio brojne rukopise. Vehbijini sinovi Teufik i Tarik su poznati sportisti i slikari-portretisti. Žive u Novom Pazaru. O Vehbijinom životnom putu vidjeti: Kasim Hadžić, Životni put i djelo Vehbijije Hodžića, Glasnik VIS-a, br. XI, Sarajevo 1977, 217-222; Esad Rahić, Vehbijija Hodžić - najistaknutiji sandžački pisac o islamskim temama, Tutinski zbornik, br. 2, Tutin 2001, 39-54.

Legende o Ali-paši

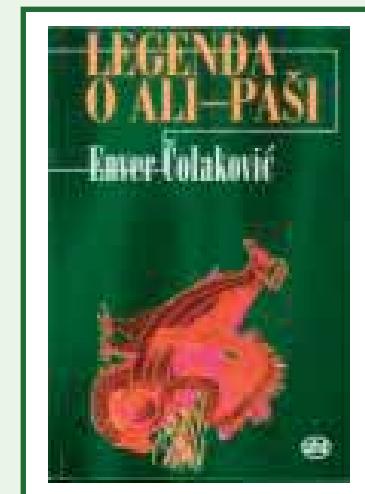
Envera Čolakovića (I)

O djelu Envera Čolakovića književna historija, kritika i nauka o književnosti još uvijek nisu izrekle svoj estetski i kritički sud.⁽¹⁾ Ipak, jedan naslov objavljen u Rreronoru 1990. godine (15. II 1990, 4/468/, 12-13⁽²⁾) nadomješta neizrečeno. Iz naslova se vidi da se Legenda o Ali-paši smatra najljepšim romanom muslimanske književnosti. Bio je to glavni razlog što smo se odlučili za lingvostilističku interpretaciju baš ovog djela Envera Čolakovića. Pored ovog romana, Enver Čolaković je napisao i druge romane, kao i druge oblike književnog stvaralaštva: poeziju, novelistiku, drame, eseje, ali i stručnu literaturu. Bavio se i prevodilaštvom. Prevadio je s mađarskog, njemačkog, a - zajedno s profesorom Mirom Šunjić - i s engleskog jezika, uglavnom poeziju.⁽³⁾ Trideset godina bio je saradnik gotovo u svim književnim revijama.

Posmatrano iz perspektive semantike ili teorije značenja, imamo pred sobom djelo sastavljeno od različitih semantičkih jedinica, ali kontakt s književnim djelom omogućava samo pažljiva analiza oblika - kako ističe Hartman, jedan od značajnijih predstavnika dekonstruktivističke kritike.

Mi ćemo u lingvostilističku analizu krenuti od činjenice da je višeslojan ekspresivno-emocionalni utisak koji na čitaoca ostavlja umjetnički tekst. On zavisi od mnogo faktora, ali najviše od piščevog individualnog modela svijeta koji izrasta iz njegove

Apstrakt: Pod perom talentiranog Envera Čolakovića prirodni jezik pretvoren je u umjetnost. Čolaković je napisao roman osebujnog stila, specifičnih jezičkih svojstava, snažnog izraza. Stil ovog romana je bogat, raznovrstan, estetski dotjeran, ali, moramo priznati, nije uvijek i uzoran. Čolaković jes dosta vodio računa o jezičkom izrazu, ali ima

stvaralačke igre riječima i njihove pozicije koju zauzimaju u tekstu.

Najprije treba nešto reći o samom naslovu djela, kao značajnom idejnoestetskom čvorишtu, jer je naslov kao jaka pozicija teksta nosilac značenja, tj. činilac koji s ostalim tekstom stvara cjelovit smisao djela. Djelo je, kako smatraju češki strukturalisti, veoma složen znak u kojem svaka komponenta ima parcijalno značenje, ali parcijalna značenja se skupljaju u cjelovit smisao djela.

Uspostavljanje odnosa između teksta i naslova zapravo je problem kojim bi se trebala baviti komunikativno usmjerena teorija rodova, jer

i primjera koji svjedoče o tome da su Čolakoviću neke pojave izmicale kontroli. Mislimo, prije svega, na one jezičke pojave kojima je nastojao da karakterizira govor svojih junaka. Ali, unatoč svim manjkavostima, Čolaković pruža čitaocu zadovoljstvo, radost, oduševljenje. Roman je lijep i harmoničan. Roman je vrijedan u prvom redu zbog toga što je u njemu prisutna težnja za humaniziranjem svijeta, odnosno za stvaranjem jedne nove realnosti, kojom on osmišljava najprije sebe, a potom i ambijent u kojem živi. U njemu se sve preobražava za račun humanog.

Na pravednost i grijeh ljudi treba stalno podsjećati, zato riječ legendu, prisutnu u naslovu, treba razumjeti u prvo bitnom značenju – tekst što se svakodnevno čita na službi božijoj. Legendu o Ali-paši treba često čitati - ne bi li na svijetu bilo više poštenih Alija.

Ključne riječi: Alija Lepir, Ali-paša, Legenda, Enver Čolaković...

"glezano s aspekta receptivne estetike, naslov je zadani znak koji sadrži takozvano 'prazno mjesto' ili 'ne-određenost' i na taj način stoji u odnosu prema tekstu što ga tek treba realizirati."⁽⁴⁾

U odnosu na tekst djela, naslovi su relativno samostalni. Imaju funkciju da nagovijeste sadržaj, odnosno da zainteresiraju, zagolicaju, da privuku pažnju čitalačke publike. Za nas je dovoljno to što naslovi pružaju mogućnost za mnoga i različita filološka istraživanja. Naslov nema informativni sadržaj, mada veza između sadržaja i djela, makar simbolično, uvijek postoji. Ta se veza da

uočiti jedino ako se djelo pročita. Sadržaj znači objašnjava naslov, a ne obrnuto. Ovaj naslov - Legenda o Ali-paši, naizgled je jednostavan, uobičajen, kao *Roman o Londonu*, Saga o Forsajtima, ali ima funkciju identifikacijskog znaka. Upućuje da je roman legenda. Zato ga tako treba razumjeti. On je regulator leksičko-semantičke podloge romana. Da nema riječi legenda, čitalac bi mogao očekivati priču o historijskoj ličnosti, čuvenom Ali-paši. Ovdje je riječ o poštenom hamalu koji je morao biti nagrađen za dobra djela. Kulminacija njegovog uspjeha je to što postaje paša. Dakle, u naslovu je osnovno čvorište poente romana. Naslov književnog djela umjetnici rješavaju različito, ali uvijek sa istim ciljem. Nastoje da u najkonciznijoj formi izraze suštinu sadržine i autorske poruke djela.⁽⁵⁾ Čitalac je unaprijed pripremljen na sadržaj karakterističan za legendu. Roman je legenda, legenda je ono što treba čitati. U srednjem vijeku to su bili naslovi knjiga koje su sadržavale tekstove što su se svakodnevno čitali na službi božijoj, to su priče iz života svetaca, ali i izmišljene priče, bajke, gatke, basnoslovne priče.

Na bajkovitu komponentu podsjećaju i drugi elementi prisutni u romanu, a inače karakteristični za bajke. Dovoljno je uputiti na činjenicu pronalaženja blaga, sretan završetak:

Doći će babo. Doći će uskoro. Dojihat će na vilinu konju i donijeti nat u desnoj ruci sunce, u lijevoj mjesec. Iz očiju će mu sinuti i zaigrati zvijezde...

Najviše je primjera koji podsjećaju na ono: bio jednom jedan car pa imao tri sina/ kćeri. I u ovom romanu broj tri ima dominantnu ulogu u odnosu na sve druge brojeve. Evo što je u znaku broja tri: "Legendu je Salih-aga pričao tri dana"; "Arif-agina

odluka je bila u tri riječi"; "Tri čauša razgone narod"; "Možda je taj čitab odlučio sudbinu triju duša"; "U Ismet-efendijinu kuću, dočekala su ih tri lica"; "Ismet-efendija bez riječi ustade i priđe bakalu, pa mu svojim čelom tripot dotače desnicu"; "(Alija Lepir je Almasu) prvi put ugled'o prije tri godine"; "(Almasa je) ponjela u čardak na sahanu tri velike rumene baklave"; "Ti si vjenčana. Pred Bogom i pred ljudima. Trojici si ljudi rekla jasno i glasno: hoću ga"; "(Mehaga kaže Almasi) sad me treća, najžešća guja ujela za srce";

Scena iz pozorišne predstave "Legenda o Ali-paši" (reditelj: Sulejman Kupusović)

"Ti si noćas tri insana spasio"; "Mehaga je s Munibom ašikovao tri godine"; "(Stari dedo je izračunao) da bi praveći papuče trebao ravnih trista sedamdeset i osam godina, šest mjeseci i dvadeset i tri dana, pa da steće dvije kuće na Mejtašu"; "(Zajko je) na tri noći (...) morao letjeti po Ali-hodžu"; "(Lepir je platio) da tripot te selame objavi"; "Tri osobe obuzimale su Aliju uvijek kad je bio sam (Almasa, Ali-hodža i Hasan-dedo)"; "(Ismet-efendija je) pokupio nešto čilima i čitaba u tri arabe i krenuo u Stambol"; "Tri ne-

valjalca ulivali strah i trepet u noćne prolaznike drumom"; "Upravitelj sahat-kule, trubi tri puta"; "(Ješua) uvijek daje tres kesos mali"; "Alija je otisao u tri sahata po podne u mešćemu"; "U najmračniju čeliju, u onu s tri brave - upade Ibrahim zaplijija"; "(Doratu predlažu da) o kono-pac objese tri katanca"; "U cik zore stigoše tri bega u Almasluk"; "Nusreta (sina Almasa uči) čitava tri dana (...) kako će protepati"; "(Tri su hica odjeknula kad se vratio Ali-paša)"; "Iblis, nalet ga bilo, predložio je tri grijeha hodži na izbor".

(Vrlo često Čolaković navodi i po tri atributa: "Bilo (je) teško vratiti se u praznu, pustu i hladnu kuću.")

Našavši se u naslovu, riječ legenda po automatizmu isključuje asocijaciju na historijsku ličnost Ali-pašu. Odатle se nameće drugo pitanje u vezi s naslovom. Zašto je riječ o Ali-paši, a ne o Aliji veziru, valiji, begu itd? Možda zhog toga što vezir i valija označavaju visoke državne činovnike, namjesnike (guverner pokrajina), a paša je titula visokih vojnih dostojanstvenika. Paša je neposredno podređen carskoj vlasti (Porti), upravlja pašalukom kao najvećom upravnoteritorijalnom jedinicom. Međutim, u našem jeziku ovaj termin se upotrebljava i u brojnim izrazima: pravi je paša = vrlo je bogat; živi kao paša = živi vrlo bogato i raskošno. U naslovu je trebalo odrediti Aliju kao pašu ali i kao bogatog čovjeka, jer je cijela radnja usmjerenata ka tome.

Samo ime je apsolurno saobrazno karakternim osobinama ovoga lika. Alija znači Uzvišeni, Moćni, Otmjeni. Pored tog imena pisac upotrebljava i brojna druga; imenuje ga Lepirom, nadimak mu je dosta doličio, jer je poput lepira odletio, Alija je zlatna duša, čovjek i ro, alčak, Lepirica,

Bošnjačka riječ

duša od insana, zlatni Lepir, silan i zgodan momak, sirotinjska majka. On je zlato od insana (...) meleć u insanskom ruhu, Alaga, Ali-efendja, Ali-beg. Na samom kraju o Aliji pričaju kao o "najboljem srcu čitava Osmanaova carstva od sultana-Orhana do našijeh dana", odabranoj duši i kao o junaku, divu, Pravom paši.

Moglo je djelo biti naslovljeno u nominativu, samo Ali-paša, ali bi se osjećalo kao nepotpun izraz. Da bi značilo nešto više, ovo se ime moralо upotpuniti drugim jezičkim jedinicama, jer samo ime ne može osigurati svoje neovisno postojanje i zato mu je uvijek potrebna cjelina. Ime se može održati u jeziku samo uz pomoć drugih riječi; imena kao dijelovi riječi uvijek traže pomoć. Irena Grickat tvrdi da pojedine riječi samo u zavisnim padežima i pojedinim prijedloško-padežnim vezama mogu nositi više značenja nego što ga leksički nose.⁽⁶⁾ Otuda Legenda o Ali-paši.

čitaoca da razumije njegovu mladalačku nedosljednost u pričanju, u kojem nema hronologije, historijske tačnosti, godina, datuma, historijskih ličnosti, logike u razumijevanju događaja, pisac ili izdavač (?) došli su na ideju da u romanu prikažu nekoliko crteža starog Sarajeva (ilustrirao ih je Hamid Dizdar) i da onome što je samo hikjaja, legenda, da onome što je nekada moglo i biti, ali nije bilo, nego je sve rodila mašta naših dobrih djedova i pradjedova, pri dimu žuta tutuna i mirisu crne kahve - daju realan okvir, precizirajući mjesto događaja - Sarajevo. Tu je: Gradska kapija na vratničkom bedemu, Sarafova magaza uz Bezistan, Mahala u Starom Sarajevu, Ali-pašina džamija u Sarajevu, Pogled u turbe Ajmidede i Šemsidede kraj Ali-paštine džamje, Tekija na Bendbaši i drugi mikrotponimi Starog Sarajeva. Gotovo sve kao što je i danas - tačno. Dakle, iako je roman, odnosno knji-

i neverbalnog koda, u Legendi se nalaze slike, a one se mogu primijeniti samo u nekim vrstama književnih tekstova, najčešće u dječjoj književnosti. Ovdje su izrazito funkcionalne. Imaginacije pretvaraju u stvarnost.

Da li i Čolakovićev jezik ima istu funkciju, da li i njim Čolaković preslikava stvarnost?

Osvrnut ćemo se, najprije, na ono što stoji u Bilješci o piscu, datoj na kraju romana Legenda o Ali-raši, koji je izdala Islamska zajednica Zagreb, 1989. Tamo se kaže da je "pisati počeo još kao dječak i to na dva jezika (hrvatski i mađarski)".

Umjesto komentara dat ćemo jednu napomenu. Ispred Bilješka o piscu naveden je, citiramo, Rječnik manje poznatih riječi koje se čuju u Sarajevu, a dolaze u ovoj knjizi. Slijede riječi arapskog, perzijskog i turskog porijekla, galicizmi, provincializmi i žargon španskih Židova u Bosni. Sumnjamo da su za hrvatski jezik karakteristične riječi poput: abuzemzem, ahbab, ahiret, amidžić, basamak, begenisati, birindži, butun, čehra, čejz, česatluk, damla, deređa, đuzel, džajiz, ereza, fetva, frenjak, gida, hakim, hasul, hedija, hizmet, ibadet, idara, jad, jemek, kismet, musafir, mutvak, nef, pašvandžija, pomuhabetiti, sarhoš, sehara, serbez, surma, šiljte, tendžera, tevhid, zijaret, zinaluk, ili izrazi kao: Allah selamet, belli vala, kabul olsun, mahsuz selam, vela havle, vela kuvete.

U Legendi o Ali-paši, prema popisu u Rječniku, upotrijebljeno je oko 750 riječi ili izraza karakterističnih za Sarajevo. Svakako, to nije malo. Ne zna se ko je autor Bilješke o piscu, ali je očito da je nešto nespojivo: hrvatski jezik i Legenda o Ali paši. Čolaković je rođen u Budimpešti, ali živio je u Sarajevu, Beogradu i Zagrebu. Su-

Scena iz pozorišne predstave "Legenda o Ali-paši" (Adnan Hasković u ulozi Alije Lepira)

Roman je upotpunjeno još na jedan način. Kako je riječ o priči tri-naestogodišnjeg dječaka koji u ispovjednom tonu otvara roman i traži od

ževni funkcionalni stil općenito, semantički uglavnom zatvoren, jednostavan prirodnajezički kod koji ne nastaje kombinacijom prirodnog jezika

deći prema jeziku ovoga romana, lahko se da zaključiti da je Čolaković bio dobar poznavalac jezika kakav se upotrebljavao u Sarajevu, u vaktu i zemanu u kojem je smještena radnja Legende o Ali-paši.

Poznata je činjenica da je u djelima naših pisaca veoma prisutna strana leksika. Od strane leksičke u ovom romanu, sasvim očekivano, najprisutniji su orijentalizmi. Zbog natprosječne čestote oni imaju stilsku vrijednost, naročito oni koji nisu uobičajeni. Strane riječi i izrazi u romanu su uneseni radi evociranja narodnog života. Imaju evokativnu vrijednost; njima se dočarava određeno vrijeme i prostor, kao i uvjeti u kojima žive likovi romana. Unošenje riječi stranog porijekla u logično povezan govor stilski je relevantno. "Izraz se može učiniti perceptibilnim ako se u govor unesu riječi pozajmljene iz strane leksičke sredine."⁷⁾ Orijentalizmi su naslijede koje je prisutno. Kada ih ne bi bilo u Legendi o Ali-paši, odnosno u jeziku Envera Čolakovića, onda bi roman bio dalek od životne istine. Orijentalizmima se Čolaković u prvom redu služi za koloriziranje sredine. A jezik svake sredine valja posmatrati u okviru dijalektičkog djelovanja između endogenih i egzogenih sila i piščevog suočavanja sa jezičkim sistemom, koji nastaje kao posljedica društvenih preobražaja. Znači, da umjetniku za izražavanje jednog realiteta pomažu socijalne činjenice i specifični elementi kulture stvoreni raznim kulturno-historijskim procesima. Pisac-umjetnik sve te elemente mora pretočiti u sopstvenu umjetničku realnost jer bi, u protivnom, izgubio nešto od autentičnosti. Čolaković očito zna da književna riječ nastaje u tradiciji jezika, historije i mitologije. Opisuje događaje u određenom am-

bijentu - Sarajevu. To je kasaba koja egzistira u turskom vaktu, tj. u snažnom prisustvu Orijenta.

"...Sarajevo, Bosna-saraj, lijepi grad na Miljacki... budili su ga mujezini sa stotinjak džamija, koji su mediodzno pjevali: "Allah je najveći!"

Scena iz pozorišne predstave
"Legenda o Ali-paši"

"Sabah je (...) mirnim tim saram, njegovim krivudavim i uskim uličicama i mahalama, šarolikom čaršijom (...) upravljao je tada valija, poslan iz Stambola od Visoke Porte (...) u ovaj čudni vilajet."

"O kamenu kaldrmu udarale su tog jutra po cijelom gradu drvene nane, crvene kožne firale ili teške čizme (...) niz strme mahale žurili su trgovci s okolnih brežuljčića u čaršiju, u svoje magaze, učenjaci, viša i niža ulema u mektebe i medrese, na predavanja đaci, a šegrti pak na svoj posao ... Kako li je bilo lijepo pogledati na te bijele i šarene ahmedije, zlatom i gajtanima izvezene odjeće, šiljate firale! A tek ona zadovoljna lica, rumena i zadovoljna...!"

"Umorni pasvandžije koji su cijelu noć šetali po čaršiji od magaze do magaze i opipavali teške katance čuvajući tako svjetsko dobro od lopova

ili vatre - opasne jangije - polagano se spremaju na počinak. Svi se skupljaju pred Ibrinom „kahvom“, otpisuju teške sablje i pozdravljaju se: 'Sabah hajrola, hadži Murataga! Eto, bog i noćas sačuva čaršiju (...)"

"Dok se dižu poklopci s dućana, spuštaju čepenci i iznosi roba da je svak može vidjeti, već se po čaršiji čuje telalov talambar. To je sabah haber, neka vrsta jutarnjih novina."

"Noćas je preselio na bolji svijet vrijedni naš Testar Ibrahim, sin Avdije. (...) Dženaza kreće na sahat prije podne s Vratnika, od njegove kuće pa pred Begovu džatiji."

"Ukopati brata (a svaki ti je čovjek brat), to je posao. I to najhajirniji posao. Pa kada se s groblja umoran vratio u svoj dućan, Omeraga kazandžija našao je na čepenku, kao i uvek, hamala Aliju. Omeraga je u Kazandžiluku, posebnom kraju u čaršiji, koji je već tada zauzimao četiri-pet dugih uskih sokačića, bio najpoznatiji, ako ne i najbogatiji kazandžija. On je bio i esnaf-baša, on je šegrti ispitivao, oslobođao, esnaf-ske teferiće priređivao, brinuo se o udovicama i djeci umrlih majstora kazandžija. Poznat je majstor bio Omeraga, čovjek 'viđen i sojli' (...)"

"Lupa čekića u različite crvene bakrene posude, lupa koja, kad seugo sluša, prelazi u ritmičku melodiju rada, u pjesmu - koje je refren uvek gotov izrađen lonac ili đugum za vodu ili leđen ili džezva - ta lupa stalno od jutra do akšama, čuje se u cijelom kazandžiluku."⁸⁾

Može se vidjeti da su orijentalne riječi u navedenim odlomcima iz različitih značenjskih slojeva, one su općekomunikativne; njima se obilježava društveni život, zanati, odjeća i sl.

Likovi, također, nose imena orijentalnog porijekla. A svako ko se, na neki način, bavio problemom onoma-

Bošnjačka riječ

stike "zna da je lično ime vrlo interesantna kategorija u literarnom ostvarenju. Ta jezička komponenta ponekad može da daje ton cijelom književnom djelu",⁽⁹⁾ što je ovdje evidentno.

Da nema riječi "legenda", čitalac bi mogao očekivati priču o historijskoj ličnosti, čuvenom Ali-paši. Ovdje je riječ o poštenom hamalu koji je morao biti nagrađen za dobra djela. Kulminacija njegovog uspjeha je to što postaje paša.

U osnovi romana morao je biti standardni jezik. Pisac se u svom govoru morao pridržavati važećih normi. Treba zato rasvjetliti pitanje ortografske norme u vrijeme kada je roman objavljen. Najčešće se tvrdi da je roman Legenda o Ali-paši objavljen 1943. u Matici hrvatskoj u Zagrebu /kako navodi N. Agić u pomenutom Predgovoru/, ili 1944., kako stoji u Bibliografiji Envera Čolakovića u Bošnjačka književnost u književnoj kritici, Knj. 4, Novija književnost-rroza / priredio Enes Duraković, Alef, Sarajevo, 1998/, ili pak 1940/41, kako piše u Bilješci o piscu na kraju romana objavljenog 1989., 435, treće izdanje /Islamska zajednica u Biblioteci Muslimanski život/. Prije toga objavljeno je drugo izdanje 1970. (zagrebačko Znanje). Za ovaj roman Enver Čolaković je dobio prvu nagradu Matice hrvatske.

Poznato je da tradicija pisanja pravopisnih knjiga u Hrvatskoj seže u razdoblje devedesetih godina XIX stoljeća, mada su se mnoga grafiska i ortografska pitanja rješavala ranije. Tako su Hrvatskome pravopisu Ivana Broza (1892) prethodile burne rasprave o tome kakav bi hrvatski pravopis trebao biti. Ta prva hrvatska pravopisna knjiga označila je prevagu jedne od pravopisnih konceptacija - one fonološke (fonemske). Međutim, u ovom pravopisu, bili su

vidni i elementi morfološkoga pravopisanja, a to je značilo da nije izvršen konačan prekid s morfološkim (morfemskim) pravopisom. Četrdesetih godina XX stoljeća izra-

je Čolaković još uvijek bio živ. Dakle, ništa nije promijenjeno, vjerovatno ni jezik. Nigdje se ne pominje lektor, koji je eventualno mogao mijenjati štošta u tekstu, pa mislimo da naša stilistička analiza onoga romana na temelju izdanja iz 1989. nije upitna, iako je prvo izdanje objavljeno po pravilima pravopisa Korienskog pisanja iz 1942, te Hrvatskog pravopisa iz 1944. Roman je bio napisan 1940/41, a već 1943. dobio nagradu. Samo na osnovu manuskripta može se tačno utvrditi kojim je pravopisom ovaj roman prvobitno napisan. Sva kasnija izdanja pretrpjela su određene promjene.

Već smo rekli, u osnovi romana je standardni jezik, ali u procesu strukturiranja iskaza. Čolaković je do različitog stepena odstupao od standardnojezičkih normi. Ta odstupanja imaju dva oblika: nesvesni i svjesni. Nesvesno narušavanje prisutno je u formi jezičkih (pravopisnih i gramatičkih) i stilističkih (stilskih) grešaka. Mada nije tipično za književni tekst (književnoumjetnički stil), jer je ovaj promišljen i izgrađen način pisanja. Ipak, odstupanja ima u ovom romanu. Dovoljno je napomenuti upotrebu suglasnika *h* u nekim riječima. Pisac u svom govoru i u govoru likova iste riječi upotrebljava različito. Pokušali smo proniknuti u razloge, ali ih nismo mogli pronaći. Naprosto se radi o previdima.

Nas je primarno zanimalo svjesno odstupanje, odnosno namjerno narušavanje jezičkih normi radi stvaranja stilskog efekta. Ono se u Legendi o Ali-paši primjenjuje u dobroj mjeri i različito se raspoređuje; uglavnom u dijalogu, rjeđe u autorovom monologu (u formi neupravnog i upravnog govora).

U tom smislu interesantna je upotreba riječi sa suglasnikom *h* ili

bez ovog suglasnika. Likovi romana upotrebljavaju riječi sa suglasnikom h: Alija, Ismet-efendija, Hasan-dedo, Mehaga, svuda će upotrijebiti *lahko, gluho, truhloća, vehne, truhnuti*. U jeziku pisca nalazimo izvjesne neujednačenosti: sahat-kula, saht, ali kada oponaša govor likova, upotrijebit će sahat i staviti pod navodnike: "petak na sahat beš po jaciji", venula, mehem, lako, kavedžija, kahvenisanje, kahva, kahvana. Nalazimo i oblik kafa u jeziku lika (Ješua).

U jeziku pisca našle su se riječi: *kronika, netko, svibanjske zore, stanka, nazočni, tjedan, sućut, sučutno, ručnik, točka, tisuća, siječanj, studeni, travanj, točno*. Međutim, kada se ovakve riječi nađu u jeziku likova, onda njihov jezik izgleda veoma neobično, nekako izvještalo: "(Alija je goropadnika Ismet-efendiju gledao) pun sućuti, dok je stari hodža započeo molitvu", ili kada Ismet-efendija kaže: "Hvala ti, Alaga, čovjek si. Budi mi prijatelj, ahbab (...) a meni treba netko... I jaziji ću te naučiti, pa ćeš pismen biti", ili kad kaže Ali-hodža: "Tko? Zar ja?", ili Hasan-dedo: "More i tko drugi. O ovim pojavama bit će još riječi. Ponovno ćemo se vratiti leksici.

U Legendi o Ali-paši leksičko-stistička slojevitost posebno dolazi do izražaja. Ovaj roman odlikuje širina, slojevitost i koloritnost leksičkog sistema. Od svih markiranih riječi prvo mjesto zauzima razgovorna leksika.⁽¹¹⁾ Ona je uglavnom zastupljena u dijaloškim skupovima, odnosno u upravnom i neupravnom govoru. Tako u romanu nalazimo brojne kolokvijalizme, kao: bilja (komad drveta, cjepanica), biva (uzrečica, pa eto... i tako) bivakarce (prema biva), drolja (rita, krpa), durati (trpjeti), dvizga (koza, ovca od dvije godine), džojače, džoja (tobože), goropadnik (padavi-

čar), hasiti se (oholiti se), hasura (prostirka), hin (njih), homara (omorika), ja... ja (ili... ili), jako (tek, tek što), jara (hljeb od ječma), jašta (dakako), klempa (udarac sa dva prsta preko uha), ligurati se (sanjkati se), mrmak (moljac), nabešati (nagomilati, nametnuti veliki dug, netačno obračunati), njaki (neki, nekakvi), ohrdati (omršaviti), pomustafiti se (najutiti se, razbješnjiti se), zgodan (bogat, imućan) itd.

Informaciju o prostornoj pripadnosti, tj. teritorijalnu informaciju, Čolaković najčešće prenosi dijalektatskim sredstvima. Monološki i dijaloški kompleks upućuje na autorovu prostornu markiranost, ali još i više na lociranost junaka djela. Dijalektska leksika vrlo je prepoznatljivo obilježje ovog prozognog djela. U njemu je prisutno leksičko bogatstvo

nine (djela) ima veliku slobodu odabira jezičkih sredstava. On se može služiti svim onim što postoji u jeziku. Može uzeti arhaizme, žargonizme, pa i vulgarizme.

Kada su vulgarizmi u pitanju, moramo naglasiti da je Čolaković pisac od mjere, jer zna da je "vrhunski kriterij svakog umjetničkog čina (to da), ne smije prekoracići granicu koja dijeli umjernost od neumjernosti".⁽¹²⁾ U Legendi o Ali-paši vulgarizama gotovo da i nema, ali oni rijetki, koje smo uočili, stilski su vrlo efektni: "Evo ti druga, kopilane." Omer-aga objašnjava šta se desilo s Jošuom: "Ode, br'te kako ono kažu na 'kurvinu đidiju'."

Sudeći prema leksičko-semantičkim grupama riječi, konkretno, prema distribuciji konkretnih i apstraktnih riječi, Enver Čolaković se češće služi riječima s konkretnim

"Legenda o Ali-paši" (Nada Đurevska u ulozi Zuhra-hanume)

sočnih i neobičnih narodnih riječi. Korišćenjem dijalektizama Čolaković postiže jak stilski efekat. Njihova snaga i svježina je velika. U romanu je najviše fonetskih dijalektizama.

Kreator književnojezičke umjet-

značenjem. Njegov osnovni cilj, iako je legenda u pitanju, bio je prikazivanje realne stvarnosti. Zato se služi riječima koje su u stanju da maksimalno tačno i sasvim jasno izraze stvarnost, konkretnu sliku predmeta

Bošnjačka riječ

ili radnje. Apstraktne riječi prisutne su u opisima prirode, raspoloženja, rasuđivanja i pogleda junaka:

"Stići će on, šćeri, kad meleći proleća pometu zelenim metlama snijeg i udahnu u biljke božanstveni blagoslov, pa zamiriše svijet džene-tskim mirisima. Doći će on kad pu-poljci počnu pucati i kad se po svijetu razlike milina mjesecih zraka."

U romanu su veoma prisutni i derivacioni morfostilemi.

Kategorija umanjenosti, tzv. deminutivi imaju određenu semantičku ulogu. To su izvedenice kojima se obilježava mali predmet ili malo biće. Na

Adnan Hasković kao nosilac glavne uloge u predstavi "Legenda o Ali-paši"

samom početku romana nalazimo da je bolesnom dječaku otac ulazio u sobicu, a majka u sobu. To je zbog toga što se Čolaković ne želi ponavljati, ali je istovremeno htio pokazati da je bolesnom dječaku prijatnije bilo očeve prisustvo nego majčino, jer kad su oboje bili u sobi, vodili su raspravice (a možda i svade) kojima je dječak upotpunjavao dosadu. Kada govori o hadži-ldrizu, sve je nekako usitnjeno. Tako je starčić hadži-ldriz imao mali uski dućančić (...) kuckao je u ibrike (...) stekao je tek toliko da ode na hadž i kupi kućicu.

Deminutivi su česti u opisu prirode: "A tek svibanj i rascvali jorgovani u baščama, behar je po drveću bijel, mirisav i nijhan vjetrićem." - "Drugog dana pala proljetna kišica."

Inače, u opisu čaršije puno je so-kačića, mahalica, brežuljčića: "Oko Sarajeva, u tom zdravom i raspjevanom kutiću svijeta bilo je više samo-stana." - "Mladi pod ašikli pendžerima (...) satima razgovaraju i pjevu-ckaju."

Deminutive Čolaković upotrebljava naročito kada opisuje tri glavna lika u romanu: Lepira, Hasan-dedu i Almasu.

(Lepir) na potočiću uzima abdest, leži na svom okrpljenom dušeku u svojoj kućici, mjesec obasjava (nje-govu sirotinjsku izbicu), živi u sobici, a na rafi iznad banjice velik musaf u zelenu uvezu. Od teško stečenih na-gradica dedi kupuje sahane čevapa i čorbi, na travici sanja Almasu kako iz nekog ibričića đule zaliva, a od sreće je na ledini zapjevukao pje-smu sreće i ljubavi. Za Ali-hodžu Aliju je Al'jica, jer ga voli kao svog sina. Hasan-dedo je svakako imao pozitivni odnos prema Aliji Lepiru. Zato ga je i uveo u svoju kuću. Tačno je da ga je čak pokušao i ubiti, ali je tačno i to da je umro sretan zato što ga nije ubio. I on mu tepa: "Al'jica moj dragi." Ono drago i milo za Aliju i Ismet-efendiju je Almasa. Da bi za-boravio na dedinu podrum, Alija misli na njen krasan oblik usnica, i talasje njezine crne kose, i bijele one zubiće, koji sjaje poput dedina biserja, i one tanke obrvice, koje se povijaju. Za Aliju imala je sladak glasici. Ismet-efendija je vidi kao ptičicu i kao obla-čić. Babo joj je ispunjavao svaku željicu, a vidjevši je nesretnu, veli joj: "Kako ti samo usnice dršcu."

I sama Almasa, samo zato što je mrlja, ljudi ne vidi u realnim okvirima. Smiješi se mladom hodžići.

Pita se, misleći na Aliju, siromašku: "A zar najskromnija večerica i najuža sobica nisu dovoljne za dvoje koji se vole." Kad je već ostvarila svoj san kroz čitavo tijelo (strujala joj je) slast iz žilice u žilicu. Almasa se zaključava u svoj čardačić, čija su dva prozora, lijepim zastorčićima zaognuta.

Deminutivima Čolaković opisuje Hasan-dedu, koji kod tolikog bogatstva živi u zaguljivoj sobici, odnosno odajici bez uličnih prozora. Sve što se spolja vidi u dede je tako malo i tako sitno, pa čak i u dedinim očima. Tako dedo za svog babu kaže da je trgovčić.

Ljudi s negativnim osobinama Čolaković pnikazuje sa sitnim očima. Ješua ima lukave očice.

U romanu nalazimo i augmentative koji imaju ekspresivnu vrijednost. Njima Čolaković izražava izuzetan pozitivan odnos čovjeka prema čovjeku, kao naprimjer neiz-mjernu Ali-hodžinu radost kad od svog prijatelja fra Petra saznaje da je Lepir nevin: "Znaš li ti, ujače, ti fra Petre, stara moja ahababino, da je Alija u hafsu, jer vjeruju da vas je on napao. Sramota!"

Telal Arif-agu je miljenik čaršije, svak ga voli i pazi, zato pisac kaže da ima crne brčine što liče na banane. Velike znači, a ne ružne. Međutim, ima primjera gdje se augmentativima iskazuje ljutnja i bijes, kao napri-mjer kada se Alija ljuti na svog mačka, koji mu je pojeo ptice što ih je za lijek Ismet-efendiji lovio, pa mu kaže: "Nahrani tu gladnu trbušinu." Starog gluhog čovjeka tjeraju kao budalinu. Oni koji su nespremni prihvati-Lepira u novoj, izmijenjenoj ulozi, rugaju mu se augmentativima: "Vidi ti sabljurine za pasom našeg Lepira." A svijet koji prilikom požara ide u po-haru, Čolaković naziva svjetinom.

Ni mrtav Hasan-dedo nije bio simpatičan piscu. Zato će u finalnoj

rečenici, u jakoj poziciji teksta, dvadeset prve glave, kad dedo umire, reći: "Ali-hodža Misirlija (...) čuvao je svu tu noć lešinu."

Ne treba gubiti iz vida činjenicu da je dedo bio sitan starčić, sa sitnim očima, ali sad u smrti nije lešić već lešina.

Pojačanu ljepotu izražavanja Čolaković postiže transpozicijom glagolskih oblika. Glagolski oblici se, uslijed oskudnog morfološkog materijala, jednostavno međusobno dopunjaju. Vremenski oblici i vremenska značenja stalno se prepliću, ukrštaju, zamjenjuju. U romanu se odvija igra vremena: čas nam Čolaković daje jedan oblik, čas drugi; na jednom mjestu je pravo, na drugom preneseno značenje. Negdje dolazi do nagomilavanja, negdje do izostavljanja gramatičkih likova. To daje posebnu ljepotu ovome djelu. Osjeća se Čolakovićevo težnja ka djelotvornosti, dinamičnosti, zapravo glagoličnosti. Smjena vremenskih planova i upotreba različitih glagolskih oblika stvara promjenu u ritmu pripovijedanja. Dinamičnost je karakteristična za

monologe, kada je osnovni zadatak govornog lica taj da pokaže kako su se i kojim redom razvijale međusobno povezane radnje koje kao cjelina predstavljaju neki događaj. Ipak, kao osnovni vremenski fon upotrebljavaju se prošla vremena.

Naš jezik još uvijek ima četiri preteritalna oblika (perfekat, aorist, imperfekat i pluskvamperfekat). To je pravo bogatstvo, jer su široke mogućnosti izbora. Znamo da je jedan od fundamentalnih pojmoveva u stilistici baš izbor, jer tamo gdje ima izbora ima i stilistike, gdje ga nema, nema ni stilistike. Bogatstvo izbora je jedan od važnijih stilističkih kriterija, otuda nestanak bilo kojeg preteritalnog vremena u našem jeziku smanjuje mogućnost izbora, samim tim i osiromašenje stilističkog potencijala. U našem jeziku, nažalost, odavno je zapaženo da iz aktivne upotrebe nestaju aorist, imperfekat i pluskvamperfekat. U Čolakovićevom romanu imperfekat je veoma rijedak, ali ga ima: "Tužan život provođaše Ali-hodža Misirlija sam između svoja četiri zida."

Aorist se može upotrijebiti u značenju perfekta, prezenta i futura. Čolaković katkad upotrebljava aorist da njim označi buduće događaje, posebno one koji se smatraju sigurnim i koji se svaki čas mogu desiti (ali se ne događaju): "Evo ti, pašče pogano!" – pa ga udari šakom, ali fra Anto izdrža udarac i pošto ču da dočazi neki konjanik, uzviknu svom snagom: "U pomoć! Pogibosmo!"

Ovaj oblik ima vrlo izraženu stilomastičnost. Aoristom se dinamizira tekst, postiže živost kazivanja i izrazita ekspresivnost. Aorist je inače najprikladniji preteritalni i uopće glagolski oblik za izražavanje doživljene radnje:

"Otvori u ime Boga, mi smo od razbojnika napadnuti fratri" - javi se fra Petar, a drugi mu, iznemogao od rane i gubitka krvi, pade sa konja. Alija mu pritrča, podiže ga na ruke i onako držeći ga priđe vratima, pa tako snažno udari u njih nogom, da ona zazvečaše, zaškripaše, затresoše se i prašina odvaljene žbuke iz kutova posu ranjenog fratra.

(nastavit će se)

Bilješke

1. N. Agić, Legenda kao noseća struktura svijeta (predgovor u knjizi *Legenda o Ali-paši*, Muslimanska književnosv XX vijeka, I-XXV knj. 13, Svetlost, Sarajevo, 1990, 5-19). Isti tekst objavljen je i u knjizi *Bošnjačka književnost u književnoj kritici*. Knj. 4, Novija književnost – proza; priredio Enes Duraković, Alef, Sarajevo, 1998, 421-429.
2. Dž. Latić, *Najljerši roman muslimanske književnosti*.
3. Pored romana *Legenda o Ali-paši*, Enver Čolaković je napisao i romane: *Žuti karanfil* (1932), rukopis je izgubljen i neobjavljen: *Melun* (1935/36), objavljeni su samo neki fragmenti romana u Hrvatskoj reviji i Misli; *Knjiga majci* (1942), roman je neobjavljen; *Jedinac* (1947/50), roman u stihovima, nedavno objavljen, Bošnjačka nacionalna zajednica Hrvatske, Zagreb, 2005; *Mali svijet* (1947/48); *Rasap*, nedovršen roman u četiri knjige. Međutim, pored romana, Čolaković je napisao sve oblike književnog stvaralaštva: poeziju, novelistiku, drame, eseje, kao i stručnu literaturu. Napisao je nekoliko zbirki

- lirike. Do sada je u posebnoj knjizi objavljen njegov ciklus: *Mahniti ples boja*; zatim nekoliko pripovedaka i novela: *Iz Bosne ponosne* (zbirka od šesnaest pripovedaka, neobjavljena), *Mujiča Hanka* (kratak roman, objavljen u nastavcima u sarajevskom Novom beharu, 1942); *Lokljani* (zbirka od deset novela); *Spirale* (zbirka od osam novela, pisana 1967-70). Pisao je i drame: *Spasite dijete; Moja žena krpi čarare*. Objavio je niz eseja o madarskoj poeziji, stručne članke iz oblasti matematike. Pisac je i udžbenika Teorija skupova, Zagreb, 1968. Bavio se i prevodilaštvo. S njemačkog jezika prevodio je Schillera, Goethea i još veliki broj savremenih pjesnika Austrije; drame *Razbojnici* (Schiller), *Emilia Galloti*, *Mudri Nathan* (Lessing), knjige o dramaturgiji: *Hamburgska dramaturgija; Majstori pjevači* (opera R. Wagner), *Opsadno stanje* (A. Camus /opera Milka Kelemena/). S madarskog jezika preveo je *Antologiju madarske poezije*, te nekoliko mađarskih pisaca (Ervin Šinko, Fernec Santa, Ištvan Benedek). Neka njegova djela su prevedena na mađarski, njemački i turski jezik.
4. Z. Glavocki-Bernardi, *Prilog tipologiji*

- naslova, Jezik i stil sredstava informisanja*, Sarajevo, 1991, 32.
5. M. Babović, *Poetika Gorske vijenca*, CANU, Podgorica, 1997, 39.
6. Naslovi - posebna kategorija pisane riječi, Naš jezik, Beograd, 81.
7. B. V. Tomaševski, *Teorija književnosti*. SKZ, Beograd, 1972, 20.
8. U romanu su uvijek navedeni kurzivom uglavnom manje poznati orijentalizmi. Mislimo da je takav način izdvajanja orijentalizama apsolutno nepotreban kada se radi o tekstovima pisanim na bosanskom jeziku.
9. A. Peco, *Stilističke vrijednosti ličnih imena u prozi Hasana Kikića*, Naš jezik, XXIV, sv. 4-5, Beograd, 1980, 267.
10. Hrvatski jezik (redaktor Mijo Lonarčić), Uniwersytet Opolski - Instytut Filologii Polskiej, Opole, 1998, 66.
11. Ova činjenica ne iznenađuje, jer je utvrđeno da zapravo takva leksika zauzima 1/10 leksičkog blaga. Vidi: P. N. Denisov, *Očerki po russkoj leksikologiji u učebnoj leksikografii*, Moskva, MGU, 1974, 85.
12. B. Tošović, *Funkcionalni stilovi*, Beogradska knjiga, Beograd, 2002, 182.

Mr. Esad Rahić

BOŠNJACI U DOBA RANOG FEUDALIZMA

Bosanski rani srednji vijek (period od VII do XII st.) je predstavljan kao period-vakuum ili razdoblje potpune pasivnosti, u kojem se, navodno, ništa nije dešavalo. Na taj način je poricana aktivna politička i kulturna uloga Bosne u ovom razdoblju i istican nedostatak kontinuiteta sa kasnjom.

Pređe feudalni razvoj Bosne od njezinih početaka do pojave bana Borića (prije 1154-1163), teško je pratiti zbog oskudice historijskih izvora. Vrlo je malo pisanih dokumenata koji bi se izvorno odnosili na rani srednji vijek bosanske historije. Takav nedostatak uočljiv je za sve južnoslavenske zemlje pa i za Bosnu. Glavni izvori za najraniju historiju Južnih Slavena su "De administrando imperio" – ("O upravljanju carstvom"), spis nastao između 948. i 952. godine, čiji je autor bizantski pisac i car Konstantin Porfirogenit, zatim "Ljetopis popa Dukljanina", čija je konačna verzija nastala krajem XII i početkom XIII stoljeća i franački "Ainhardovi anali".

Bosni, koja je za kralja Tvrtku (1353-1391) postigla najistaknutije mjesto među državama na slavenском jugu i razvila izvorni kulturni domet (pismenst na narodnom jeziku, samostalna crkva, stećci itd.), poricani su izvorni začeci.

Bosanski rani srednji vijek (period od VII do XII st.) je predstavljan kao period-vakuum ili razdoblje potpune pasivnosti, u kojem se, navodno, ništa nije dešavalo. Na taj način je poricana aktivna politička i kulturna uloga Bosne u ovom razdoblju i istican nedostatak kontinuiteta sa kasnjom Bosnom Kotromanića. Dočari historičari su se prosto utrkivali u iznošenju "argumentacije" i tobož-

nih "dokaza" koji bi anulirali razvojne faze u državnotvornom razvitku srednjevjekovne Bosne. Takva tumačenja održu prirodnji tok razvoja Bosne, od skupine predfeudalnih župa, koje su se postepeno sve čvršće stapale u jedinstvenu političku cjelinu, iz koje je izrasla feudalna država Bosna. Nasuprot tome, redovito se tvrdilo da su se pojedini dijelovi Bosne kroz cijeli rani srednji vijek kontinuirano utapali i uklapali u susjedne državne tvore-

dalno doba (od VII do XII stoljeća). Nasuprot tome, povijest Bosne do XII stoljeća nije obrađena u zasebnom poglavljju. Posebno se govori samo o bosanskoj feudalnoj državi od XII do XV stoljeća, a starija povijest Bosne spominje se samo sumarno. Kaže se, doduše, da se već u X stoljeću u Bosni "opažaju neke klice izdvajanja" u "posebnu političku jedinicu", ali se zaključuje da je Bosna u tom najstarijem razdoblju "podpadala pod vlast susjednih jačih država"

Zanimljivo je, na primjer, da "Historija naroda Jugoslavije" ima posebna poglavљa o Slovincima, hrvatskim zemljama, srpskim zemljama i Makedoncima u rano feudalno doba (od VII do XII stoljeća). Nasuprot tome, povijest Bosne do XII stoljeća nije obrađena u zasebnom poglavljju. Posebno se govori samo o bosanskoj feudalnoj državi od XII do XV stoljeća, a starija povijest Bosne spominje se samo sumarno. Kaže se, doduše, da se već u X stoljeću u Bosni "opažaju neke klice izdvajanja" u "posebnu političku jedinicu", ali se zaključuje da je Bosna u tom najstarijem razdoblju "podpadala pod vlast susjednih jačih država"

vine. Bosna se, prema tim shvatanjima, skoro na volšeban način "izdvajala" iz već oblikovanih drugih državnih cjelina i odjednom se u XII stoljeću pojavila kao veoma značajna i moćna državna realnost i političko-historijski individualitet koji igra veliku ulogu. Ali, nameće se logično pitanje: Gdje je, kako i kada, tako moćna držva izrasla iz ničega?

Zanimljivo je, na primjer, da "Historija naroda Jugoslavije" ima posebna poglavљa o Slovincima, hrvatskim zemljama, srpskim zemljama i Makedoncima u rano feu-

sujednih jačih država": Srbije kneza Časlava, "vjerovatno" Hrvatske, "možda" i makedonske države cara Samuila, da je bila pod vlašću Bizanta, "ali sa svojim domaćim vladarom", zatim kratkotrajno pod vlašću Zete, sve dok se nije "na početku XII stoljeća odvojila i postala samostalna, kada je stvoren temelj za trajniju državnu tvorevinu".

U istaživanju najstarije povijesti Južnih Slavena najčešće se polazilo od postojećih nacionalnih odnosa, oblikovanih u XIX i XX stoljeću. U najstarijoj povijesti Južnih Slavena nala-

zili su se gotovi nacionalni entiteti, koji su navodno pokrivali čitavo područje nastanjeno pojedinim južnoslavenskim plemenima. Nije se uzimalo u obzir da su u ranom srednjem vijeku velika područja južnoslavenskog prostora bila etnički nedefinirana, a da se o nacijama uopće ne može govoriti. Polazilo se i zlonamjerno insistiralo na predrasudi da je Bosna u svojim počecima bila politički ovisna o susjednim državama.

Analizirajući takve predrasude hrvatska historičarka dr Nada Klaić, u svojoj izvanrednoj studiji po-svećenoj srednjovjekovnoj Bosni, između ostalog, kaže: "Svi oni koji su tvrdili, poput V. Klaića, S. Ćirkovića, M. Dinića, D. Jankovića i drugih, da je Bosna oko četiri stoljeća bila samo običan "geografski pojam" ili "oblast" u kojoj se "preddržavno plemensko uređenje" održalo duže nego u drugim jugoslovenskim zemljama, nemaju odgovor na pitanje: kako to da hrvatski i srpski susjed, koji je "već formirao svoju državu" stoljećima ni najmanje ne smeta toj "oblasti", koja se nesmetano društveno i politički razvija i uspijeva da ostane samostalna - bosanska Bosna.

Ovoj prekrasnoj i bogatoj planinskoj zemlji majka je priroda stoljećima pomagala ne samo da se održi nego i odbrani od nepoznata gosta izvana. Ako je ikada bosanski ban morao ponekad dopustiti da se susjedni vladari proščeću njegovim područjem, pa ako je, štaviše, morao priznati njihovu vlast, onda takvi "izleti" ili "podjarmljenja" nisu u srednjem vijeku značili ništa. Ali, ni istočni ni zapadni car ne stiže do bosanskih planina. Potpuno je suvišno razbijati glavu zbrajanjem godina u kojima su susjedni vladari u ranom srednjem vijeku mogli vladati Bosnom. Oni su došli i otišli a bosanski vladari bi ostali boreći se i dalje za samostalnost svoje zemlje. Tako je Bosna kao samostalna zemlja

dočekala XII stoljeće, kad se u njenom susjedstvu zbivaju značajne promjene koje su na kraju ipak ostavile tragove u njezinom političkom životu."

Dokazujući da Bosna nije bila politički subjekat, pojedini historičari tvrde da je ona stalno mijenjala granice. Ali, upravo Bosna je imala naj-

djelu "De administrando imperio" bizantijskog cara i pisca Konstantina Porfirogenita. Budući da je Porfirogenit spomenuo Bosnu samo jednom rečenicom, i to na kraju poglavlja o Srbima, ovoj zemlji pripisivao se manji značaj ne samo u odnosu na Srbiju i Hrvatsku, već i u odnosu na zemlje

postojanje granice, jer su eponimna Bosna istočno do gornje Drine, Usore i Donji Kraji još prije bana Borića sačinjavali jednu političku i teritorijalnu cjelinu. Izvan te cjeline granice su se mijenjale, ali širenjem bosanskih granica na račun susjednih teritorija. Bosna je prvi put teritorijalno razbijena u vrijeme Šestojanuarske dikatarture u versajskoj Jugoslaviji i ta je podjela trajala samo deset godina (1931-1941).

DOSELJAVANJE SLAVENA I POČECI BOSANSKE DRŽAVNOSTI

Formiranje Bosanske države (protodržave) započelo je sa raspadanjem rodovske organizacije i društvenom diferencijacijom već u prvim stoljećima poslije doseljavanja Slavena.

Prvi spomen Bosne nalazi se u

kao što su Zahumlje, Travunija, Duklja i Neretva (Paganija). Porfirogenitu je bio cilj pomenuti gradove Kateru i Desnik, a ne pisati o Bosni, o kojoj se očito tada malo znalo. Na osnovu Porfirogenitova izraza horion (zemlja) deminutiva od hora (zemlja), koji koristi pri pomenu Bosne, neki historičari su izvodili zaključak o teritorijalno skušenom prostoru tadašnje Bosne i donosili su se dalekosežne zaključci, nezavisno od okolnosti što se iz cjeline careva teksta vidi da se taj termin nedosljedno koristi i da je bez značaja bilo kakvo izvođenje zaključka o pravnom statusu i opsegu zemlje iz tih naziva. Kod Porfirogenita hora i horion imaju jednak značenje (iako je horion deminutiv od hora), tj. da prvenstveno označava omeđen prostor. Zahumlje na primjer na jednom mjestu se označava kao hora, a na

Bošnjačka riječ

drugom kao horion itd.

Dr. Muhamed Hadžijahić smatra da je kazivanje Porfirogenita o gradovima u "pokrštenoj" Srbiji pogrešno prevedeno sa grčkog i da

Što se tiče "Ljetopisa popa Dukljanina", iako je poznato da taj izvor nije pouzdan, većina povjesničara bez rezerve prihvata sve podatke o osvajanjima Bosne, one koji svjedoče o njezinom podređenom položaju u odnosu na susjedne zemlje, te se tome i ne traži potvrda u drugim izvorima. S druge strane, zanemaruju se i potpuno odbacuju podaci dubrovačkih hroničara koji slavenske vladare u "Ljetopisu popa Dukljanina" iz najstarijeg razdoblja listom nazivaju "bosanskim vladarima".

gradovi Katera i Desnik se ne nalaze u Bosni već "prema Bosni". Ta bi rečenica u ispravnom prijevodu trebala da glasi: "U pokrštenoj Srbiji su naseljeni gradovi Destinik, Černavusk, Megiret (Međurečje), Dresnik, Salines, a prema Bosni Katera i Desnik". Obično se, do sada, pretpostavlja da se Katera nalazila na dominantnoj uzvišici na jugositočnom rubu Sarajevskog polja, s desne strane Željeznice, u čijem je podnožju smješteno selo Kotorac. Što se tiče, postoji na rječici Čehotini mjesto Gradac, a sjeverno od njega Kotorac, koji bi se mogao prepoznati kao Porfirogenitova Katera. Gradac bi mogao biti Porfirogenitov Desnik. Posebno ime Desnik se ubikacije utvrđenja Desnik, ona je u historiografiji ostala sporna. Po mišljenju Hadžijahića, upravo "prema Bosni", u opštini Pljevlja izgubilo i zaboravilo te je bilo zamijenjeno općim imenom, kojim se obično nazivaju utvrđenja iz ranoga sednjega vijeka. Prema mišljenju Dr. Hadžijahića, **svi pomenuti gradovi su se nalazili na području kasnijeg Novopazarskog sandžaka**. Na osnovu ovog pomena, historičari su uglavnom neosnovano izvodili zaključak da Bosna tada nije predstavljala posebnu političku jedinicu. Iz Porfirogenitova navoda izvodio se zaključak da je Bosna bila sastavni dio Srbije, za kneza Časlava, ali ne samo u njegovu dobu, nego i ranije, od do-

seobe. Smatralo se da su ti podaci mjerodavni i za nekoliko stoljeća nakon Porfirogenita, iako se istovremeno tvrdilo da je Časlavljeva država propala odmah nakon njegove smrti.

Iječu. Ajnhardova vijest o bijegu panonskog kneza Ljudevita 822. iz Siska u Dalmaciju Srbima obično se tumači kao da se odnosi na Bosnu. Međutim, po logici stvari, Ljudevit je pri bijegu iz Siska i Panonije morao bježati onamo gdje se Panonija najprije dodiruje s Dalmacijom, to znači sjeverozapadno od Bosne. Svakako, naglašava Relja Novaković, "nema nikakva smisla sve Srbe tražiti čak u predelu srednjeg ili gornjeg Vrbasa, dve stotine i više kilometara daleko od Siska a manje negde još istočnije". Nada Klaić, također, odbacuje mišljenje da bi Ljudevit pobjegao u Bosnu: "To mišljenje neprihvatljivo je iz dva razloga: put kojim Ljudevit bježi u Borninu Hrvatsku može biti samo unski put, stoljetna veza između Jadrana i Panonije... Budući da su franački anali pisani u doba kad se kod Južnih Slavena etnički pojam podudara s političkim, to su Srbi koji se spominju u ovom podatku mogli biti jedino jedna veća skupina došljaka koja se pod tim imenom, zajedno sa Hrvatima i ostalim "plemenima", naselila u Dinaridima. Oni su na Uni osnovali svoju plemensku jedinicu, imali vlastitog vladara, ili su se kasnije stopili s Banskom Hrvatskom u veću političku cjelinu. Ali, to stapanje nije išlo do potpunog brisanja političke organizacije, ili, štoviše, imena, jer su Srbi sačuvali i jedno i drugo do razvijenog srednjeg vijeka. Najbolji je dokaz činjenica da upravo u tom dijelu Hrvatske u XIV stoljeću postoji Unska županija sa srpskim kastrumom i, što je još važnije, srpskim stolom, dakle plemićkom organizacijom Srba u unskoj županiji... Drugi glavni razlog koji govori protiv tumačenja da Srbe treba tražiti u tadašnjoj Bosni jest da se srpsko ime i naselje u srednjovjekovnoj Hrvatskoj moglo stvoriti i stvarati samo za zajedničkog doseljenja! Jer, kad bi se i dokazalo da su Srbi u trećem desetljeću imali političku vlast nad Bosnom, to naravno ne bi značilo

Grb bosanskih Kosačesa sa jednog bunara u Dubrovniku

o njezinom podređenom položaju u odnosu na susjedne zemlje, te se tome i ne traži potvrda u drugim izvorima. S druge strane, zanemaruju se i potpuno odbacuju podaci dubrovačkih hroničara koji slavenske vladare u "Ljetopisu popa Dukljanina" iz najstarijeg razdoblja listom nazivaju "bosanskim vladarima".

Neophodno je nešto reći i o franačkom hroničaru **Ajnhardu**, za kojeg neki povjesničari drže da donosi podatke o povijesti Bosne u IX sto-

da su u Bosni Srbi i naseljeni. Pona-vljamo, u IX st. su politički i etnički poj-movi identični. I najzad, najveći nedostatak poistovjećivanja Srba franačkih anala s kasnijom srpskom državom je pomanjkanje teritorijalnog kontinuiteta između Srba u IX st. i ka-snije srpske države..." Prema tome, može se zaključiti da Ajnhardovi anali ne sadrže podatke koji bi bili relevan-ti za povijest Bosne u ranom sre-dnjem vijeku.

GENEZA IMENA ZEMLJE

Najverovatnije da mnogo prije Porfirogenitova spomena, ime Bosna (horion Bosna) nije ni postojalo na slavenskom jugu. Ovamo su ga doni-jeli Moravljani, koji su, nakon raspada svoje države, u velikoj masi naselili područje Bosne i druge južnoslavenske zemlje na početku X stoljeća. Porfirogenit, govoreći o bosanskom prostoru, determiniše ga još i ovim nazivima: "ostale sklaviniye", Morava, odnosno "nezavisna arhontija". Ali, u drugoj polovini XI st. kad je pisan "Ljetopis zagorske sklaviniye", koji je sastavni dio cjeline poznate pod na-zivom "Ljetopis popa Dukljanina", bosansko ime se već bilo dosta učvrstilo, pa je prostor od "gornje strane Drine" na istoku do "gore Bo-rove" na zapadu označen kao Bosna, "Zagorska zemlja", "zagorska sklavinija", "zagorsko kraljevstvo", Zagorje, jer je zaljeđe Dalmacije bilo poznato pod imenom Zagorje, dok nije preov-ladalo ime Bosna. Kada je preovladao naziv Bosna za područje bosanske sklaviniye, naziv Zagorje je sveden na jednu pograničnu župu prema Raškoj.

Kao što rekosmo, jedno kratko vrijeme područje Bosne se čak nazi-valo i Morava, a razlikovalo se od Ve-like Moravske. Javljuju se i nazivi: Južna Morava, Niža Morava, Donja Morava, Nova Morava i sl. Imena Bosna i Morava, kako je obrazloženo,

velikomoravskog su porijekla. Prvi naziv, nastao je po naselju Bosna u današnjem visočkom kraju, a drugi po Moravskoj (Panonskoj) nadbisku-piji osnovanoj 869. ili 870. g., a iščezloj početkom IX stoljeća, koja se prostirala na jug sve do Zahum-ja. Ime Morava za Bosnu, koje se spominje u više historijskih izvora, ubrzo je napušteno. Ni nadbiskupija se nije dugo održala.

O naselju Bosna često se raspravljalo u povijesnoj literaturi. Ne može se sa sigurnošću reći da je po-stojala župa pod imenom Bosna, ali postojala je zasigurno župa Vrhbosna, koja je, čini se, bila u sastavu Gornje Bosne. Vjerovatno se ime Bosna, od mjesta u gornjem porečju Bosne niz rijeku Bosnu i drugim putevima, srazmjerno brzo proširilo u unutrašnjost, pri čemu nisu nestajala župska i pokrajinska imena. Razlog brzog širenja leži u činjenici da je integracija tog prostora već bila od-makla. Osim toga, bosansko ime proširilo se na sav prostor koji je

javljuje čak stoljeće poslije drugih, a termin sklavinija toliko se snažno učvrstio da je dugo vremena i poslije pojave posebnog imena Bosna nazi-vana i Sklavinijom. Ta slavenska no-minacija nije nimalo neobična, jer se koristi za sve slavenske zemlje, oso-bitno one pogranične. Najčešće strani izvori tako nazivaju slavenska plemena, narode i zemlje. U nekim izvo-rima slavenskim imenom označavaju se čitave regije, pa i u predjelima na-seljenim Srbima i Hrvatima, gdje se još nije bilo učvrstilo hrvatsko i srpsko ime. Dakle, sklaviniye su bile oblasti koje su pripale Slavenima i koje su stvarno bile izvan domaćaja bizant-ske vlasti, ali još nisu imale vlastitu državnu organizaciju. U "ostalim sklavinijama" nisu vladali arhonti nego samo "starci župani". Ustroj-stvo župa, tipično za sklaviniye, u Bosni se održalo još duboko u srednji vijek. Do druge polovine IX st. Bizantu je pošlo za rukom ponovo zaposjeti obalne predjele i uvesti tematsko uređenje. U zaljeđu su neka područja

O naselju Bosna često se raspravljalo u povijesnoj literaturi. Ne može se sa sigurnošću reći da je postojala župa pod imenom Bosna, ali postojala je zasigurno župa Vrhbosna, koja je, čini se, bila u sastavu Gornje Bosne. Vje-rovatno se ime Bosna, od mjesta u gornjem porečju Bosne niz rijeku Bosnu i drugim putevima, srazmjerno brzo proširilo u unutrašnjost, pri čemu nisu nestajala župska i pokrajinska imena. Razlog brzog širenja leži u činjenici da je integracija tog prostora već bila odmakla. Osim toga, bosansko ime proširilo se na sav prostor koji je obuhvatala Crkva bosanska i crkvena po-krajina zvana "civitas Bosna". Teritorijalna homogenizacija završena je u doba bana Kulina (1180-1204)

obuhvatala Crkva bosanska i crkvena pokrajina zvana "civitas Bosna". Te-ritorijalna homogenizacija završena je u doba bana Kulina (1180-1204).

Područje Bosne prije X stoljeća nazivalo se i Sklaviniya. Činjenica da se ime Bosna ne javlja prije sredine X stoljeća nije neobična, s obzirom na to da je na čitavom slavenskom jugu preovladavalo slavensko ime. Bosna se od "ostalih sklavinija" razlikuje po tome što se njezino posebno ime po-

bila obuhvaćena tematskim ure-đenjem, u drugom su ušla u slavenske državne organizacije, ostajući izvan domaćaja bizantske vlasti. Bosna je, pak, išla drugim razvojnim putem, tako da je dugo ostala izvan dohvata bizantske države, ostajući neodređena "sklavinija" i uporno zadržavajući mnoge arhaične ustanove. Zbog preovladavanja naziva sklavinija, dugo vremena ne javlja se ime Bosna. Ovaj naziv se prvi put

Bošnjačka riječ

javlja kod Porfirogenita, ali se ni tada još nije bio ustalio i afirmirao. Bosna je bizantskim piscima ostala uglavnom nepoznata, jer nije ulazila u bizantsku političku sferu. I ona, očigledno, spada u Porfirogenitive "ostale sklavinije". Bezimenost bosanskog područja osnovni je uzrok što mu se pridavala pasivna politička uloga. Ako se pojedini povijesni izvori prije X st. odnose na područje današnje Bosne, tada govore o neodređenoj slavenskoj zemlji. Unatoč tome, područje Bosne, s obzirom na geografski položaj, već tada je moralnoigrati određenu ulogu.

Argumentacija o najstarijoj povijesti Bosne bila bi dakako uvjerljivija da se ovaj prostor javlja pod svojim kasnjijim imenom. Bez toga, samo se na temelju naznaka može pretpostavljati da se neki povijesni podaci odnose na područje Bosne. Brojni su primjeri iz kojih se vidi da se pod slavenskom nomencijom često podrazumjevalo upravo današnje područje Bosne. U više dokumenata koji se odnose na Crkvu bosansku ta se crkva naziva "ecclesia Sclavoniae", odnosno "slavenska crkva". To ne znači ništa drugo nego da je za područje na kojem je djelovala bio uvriježen naziv sklavinija. Talijanski dominikanac Anselmo iz Aleksandrije u svojoj raspravi "O krivovjercima" oko 1270. izričito izjednačava Slavoniju i Bosnu, navodeći kako su se neki trgovci "iz Slavonije", tj. iz zemlje koja se zove Bosna putujući u Carigrad upoznali sa krivovjerjem i vrativši se u domovinu propovijedali su taj nauk. Prema Sanjeku, to se dogodilo između 1147. i 1167. godine. Kada su brojčano ojačali, osnovali su crkvu, čiji se biskup zove biskup Sklavonije ili Bosne. U dominikanskim dokumentima iz sredine XIII st., koji govore o uspostavljanju Ugarske dominikanske provincije, spominje se da je njihova zadaća bila

propovjedati "krivovjercima" u Slavoniji, tj. u zemlji koja se zove Bosna. I tokom XIV st. u dominikanskim dokumentima Crkva bosanska se naziva "ecclesia Sclavoniae", a sama Bosna Slavonijom. Također, u više papinskih isprava Bosna se označava

činjenicu da prostranstva koja su naselile slavenske mase nisu u potpunosti bila pokrivena državnom, odnosno protodržavnom organizacijom Srba, Hrvata i Bugara. Ukoliko su Hrvati i Srbi i naseljavali područje šire od eponimne Hrvatske i Srbije,

Prva slavenska plemena doselila su se na područje Bosne sredinom VI stoljeća. Jezgra iz koje je kasnije izrasla Bosna, tj. Sarajevsko-visočka dolina, naseljena je nakasnije do kraja VI st., dakle u razdoblju prije doseljavanja Hrvata i Srba.

slavenskim nazivom. Postoje papinska pisma iz 1234. o progonu heretika u Sklavoniji. U pismu od 14. 10. 1234. papa Grgur IX potiče hercega Kolomana da hrabro i snažno udari na krivovjerce u krajevima Sklavonije ("versus partes Sclavoniae"), a u pismu datiranom 17. 10. 1234. upućenom latinskom biskupu u Bosni, papa ga naziva "propovjednikom protiv heretika u Sklavoniji". Prema tome, slavensko ime kroz niz stoljeća često je bilo "nomen proprium" za područje Bosne.

DOSELJAVANJE SRBA I HRVATA

Treba spomenuti i to da takvih historijskih izvora ima vrlo malo. To je jedan od glavnih razloga da je historiografija zapostavila ranosrednjovjekovnu historiju Bosne. Osim toga, u raspravi o postanku i razvoju južnoslavenskih država se nije vodilo računa da je naseljavanje današnjih južnoslavenskih krajeva bilo dugotrajan proces. Nije se dovoljno razlikovalo doseljavanje Slavena uopšteno, koje je počelo krajem VI i početkom VII st., od doseljavanja Srba i Hrvata, koje je uslijedilo nešto kasnije. Mnogi autori, promatrajući zbivanja iz perspektive današnjih nacionalnih odnosa, nisu razlikovali široke slavenske mase, s jedne, te Srbe, Hrvate i Bugare, kao ratničke skupine, s druge strane. Ako su i prihvatali tu podjelu, nisu prihvatali

kao što je slučaj u Bosni i Zahumlju, nisu uspjeli tim zemljama dati hrvatsko, odnosno srpsko ime. Postojale su - prema Porfirogenitu - i "ostale sklavinije", gdje ratničke, srazmjerne malobrojne skupine Srba i Hrvata nisu uspjele nametnuti svoju vlast.

Raspodjelu na slavenske mase, s jedne, i ratničke skupine, s druge strane, uvjerljivo je obrazložio etnolog i antropolog Niko Županić, tumačeći podatke Konstantina Porfirogenita. On tvrdi da u velikoj seobi u prvim desetljećima VII st. uopće nisu sudjelovali Srbi i Hrvati, a nije bilo ni Bugara, sve do 679. godine. Izvori u to doba govore samo o Slavenvima. Porfirogenitov opis naseljavanja Srba iz Bijele Srbije, koju treba izjednačiti sa Lužičkom Srbijom, Županić smatra pouzdanim izvorom jednako kao i opis naseljavanja Hrvata iz Bijele Hrvatske. Za Srbe Porfirogenit navodi da se jedan od braće koja su naslijedila vladara Bijele Srbije obratio caru Herakliju, koji mu je dodijelio za življjenje Serviju u solunskoj oblasti, pa se ovaj sa polovinom naroda tamo naselio. Poslije nekog vremena ti Srbi htjeli su se vratiti u stari zavičaj pa im je car i to dopustio. Ali, kada su već bili s onu stranu Dunava, predomislili su se i zamolili cara da im odredi drugu zemlju. Budući da je područje Srbije kasnije bilo pod vrhovnom vlašću romejskog cara, on je ondje naselio Srbe.

Najstarija povjest Bosne ostala je

nepoznata i zato što je Bosna u ranom srednjem vijeku stajala prilično izvan utjecaja, kako Bizanta, tako i Franaka. Bizant je kao svjetsko carstvo polagao pravo i na područje kasnije nazvano Bosna, ali je to područje u stvarnosti izmaklo bizantskoj vlasti, čini se sve do osvajanja 1167. godine. Iz toga možda proizilazi činjenica da su glavni izvori za to razdoblje bizantskog i franačkog porijekla. Ni u čirilometodskim izvorima Bosna nije našla odgovarajuće mjesto. Jedan razlog za izostajanje izričitog spomena Bosne sadržan je u okolnosti da su se u dijelu izvora koji su prošli kroz bugarsku redakciju nazivi kao što su Sklavini, "regnum Sclavorum", "slavenski jezik" preinačavali u "bugarsku zemlju", Bugarsku i "bugarski jezik". Mnogi Bugarski autori koji su ostavili svjedočanstva o slavenskoj misiji, izjednačavali su Slavene s Bugarima. Jezik kojim su se služila braća Konstantin i Metodije označavaju "bugarskim", a cijeli Ilirik smatraju Bugarskom. Konstantina nazivaju "Bugarinom", a Metodiju "arhiepiskopom Moravske i Bugarske". S obzirom na iznijeto, pobugrivanje svega što na slavenskom jugu pripada čirilometodskom kompleksu, bosansko područje ostaje slabo prepoznatljivo.

Područje Bosne je, u vremenskom rasponu od sredine VI stoljeća do prvih godina X stoljeća, bilo zahvaćeno sa nekoliko selidbenih valova u kojima su učestvovali: Slaveni, Hrvati, Srbi, Norman-Slaveni, nekršteni stanovnici s rijeke Visle zvani Litciki koji su došli u Zahumlje. Ne može se zanemariti ni udio zatečenog stanovništva: Iliro-Panonaca, Romana, Avara, možda i Gota u procesima etničke amalgamacije, ali ipak je prevladala slavenska sastavnica.

Prva slavenska plemena doselila su se na područje Bosne sredinom

VI stoljeća. Jezgra iz koje je kasnije izrasla Bosna, tj. Sarajevsko-visočka dolina, naseljena je nakasnije do kraja VI st., dakle u razdoblju prije dospjavanja Hrvata i Srba.

Važan činilac u dalnjem razvoju tog prostora jeste pojava Avara (Kotrigura) ili kako ih Slaveni nazivaju Obri. Oni će krajem VI i početkom VII st. zauzeti cijelu Dalmaciju i u njoj se naseliti. Avarske osvajanjem je bilo

Pored Hroja, od bosanskih velikaša grbove su imali i Kosače, Pribinići, Sankovići i Pavlovići (na slici)

zahvaćeno i bosansko područje u zaljevu Dalmacije. Prema djelu "De administrando Imperio" Hrvati su učinili kraj avarske prevlasti u južnoslavenskim zemljama. Predvođeni petoricom braće i dvije sestre, došavši sa svojim narodom u Dalmaciju, zatekli su tamo Avare. Po naređenju bizantskog cara Heraklija (610-641), Hrvati su zaratovali sa Avarima i nakon nekoliko godina ratovanja pobijedili su i pokorili Avare. Otada - kaže dalje Anonim - tu zemlju drže Hrvati, ali u Hrvatskoj još ima avarskih potomaka na kojima se vidi da su Avari. Hrvati su uskoro pokršteni od svećenika iz Rima u doba vladavine pomenutog bizantskog cara. Dio pokorenih Avara i preostali Romani bili su, do sredine X stoljeća, assimilirani u hrvatski etnos. Međutim, jedan dio pridošlih Hrvata se odvojio od svojih zemljaka nastjenih u Dalmaciji i zauzeo dijelove Ilirika i Panonije, a pošto se Ilirik i Panonija dodiruju upravo na teritoriji

današnje Bosne, vjerovatno je ovaj "nezavisni arhont" osnovao svoju samostalnu političku jedinicu na teritoriji Bosne. Za razliku od Hrvatske, u kojoj je ratnička skupina Hrvata dala svoje ime slavenskoj masi i preostalim Romanima i Avarima u "zagorskoj sklaviniji" preovladavalo je i dalje slavensko ime. Taj dio Hrvata imao je svoga arhonta koji je na razne strane slao poslanstva, a prijateljska samo arhontu Hrvatske, što bi moglo značiti da nije bio u najboljim odnosima sa Bizantom.

Ovo je period kada još vlada anarhija među Slavenima, pa nije drugačije moglo biti ni u Zagorskoj sklaviniji. Postupno se uvodilo župsko uređenje. Ali župe između sebe očito nisu bile jače povezane. Na čelu župa mogli su biti "starci-župani" čija je vlast bila ograničena, jer je narod sudjelovao u donošenju svih odluka od opšteg značaja. Zagorska sklavinija, osobito u tom najstarijem periodu, bila je zapravo konglomerat sastavljen od slabo povezanih župa. Protokom vremena, područje "zagorske sklavinije" širilo se na doline Drine, Bosne i Vrbasa te pritoka tih rijeka, koje su pružale dobre mogućnosti za nastanak većih naselja. Podlogu političkoj organizaciji dale su župe koje su obuhvatale jednu ili više porodica i ujedno činile vojnu jedinicu. Župe su se postepeno jače povezivale i činile jedinice koje Porfirogenit zove "zemlje" ili "sklavinije". Najprije se oblikovala sklavinija koja se donekle teritorijalno podudara s područjem ilirskog plemena Desidijata. To je područje koje je poslije nazvano Bosna, a nije isključeno da se isprva nazivalo Zagorje. Područje Usore i Donjih Kraja moralo se priključiti ovoj sklaviniji prije održavanja Duvanjskog sabora, jer se iz saborskih odluka može zaključiti da je tada zagorska unutrašnjost činila jednu političku cjelinu.

Pojava heretičkog učenja u Bosni

Anselm započinje svoj traktat s Maniem u Perziji i njegovom doktrinom o dva načela. I on (Mani) je podučavao u regiji Drugontie (Dragovica) i u Bugarskoj i Philadelphia; hereza se brzo proširila i osnovali su tri biskupije: Drugontie, Bugarska, Philadelphia. Kasnije su stigli Grci iz Konstantinopolja, koji su tri dana putovanja udaljeni od granice s Bugarskom. Došli su zbog trgovine i vratili se u svoju zemlju i tamo širili herezu. Oni su ustoličili biskupa, kojeg su nazvali Biskup Grčki. Poslije su stigli Franci u Konstantinopoljer su htjeli podjarmiti zemlju, ali su došli u kontakt s ovom sektom, koja je među njima svoje doktrine širila. Franci su ustoličili svog biskupa, koji se zvao Biskup Latina. Zatim su došli neki ljudi iz Sclavonie, to jest, iz zemlje zvane Bossona (Bosna) u Konstantinopolj zbog trgovine. Oni su se vratili u svoju zemlju i podučavali vjerovanje (herezu), širili dalje i ustavili biskupa nazvanog Biskup Sclavonie, tj. Bosne.¹⁴⁴

Dokumenat je nastao oko 1270. i u materijalima inkvizicije sadrži najraniju referencu o Bosni. Vidi se da je Anselm Sclavoniu izjednačio s Bosnom i tvrdi da je Crkva Sclavonie, ustvari, od početka bila bosanska. Dondaine datira želje Franaka da osvoje Carigrad u vrijeme križarskog pohoda 1147, ali je jasno da je An-

selm govorio o latinskoj ekspediciji 1204. koja je zauzela grad. Nakon pohoda bilo kojih križara, na koje je Anselm mislio, stigli su trgovci Slaveni. Tako, on datira nastanak Crkve Slavonije poslije 1147. ili 1204. godine.

Nažalost, ne znamo Anselmov izvor o ovoj informaciji. On je pisao najmanje šezdeset godina kasnije (ako ne i stoljeće) od pomenutog događaja. Anselm Aleksandrijski ne predstavlja prvorazredni izvor (teško se može povjerovati da je hereza stigla u "Sclavoniu" na opisani način), ali drugih podataka, osim Anselmovog djela (on je bio stranac, koji nikada nije boravio u južnoslavenskim zemljama), nema. Ne posuto je ni pouzdani podaci da su, bilo kada u 12. i 13. stoljeću, bosanski trgovci dolazili u Carigrad, ali se zna da su u "Sclavoniu" dolazili trgovci iz Dalmacije (koji su od Bosanaca nabavljali robu), pa je vjerovatnije da je hereza na ovaj način stigla u "Sclavoniu". Trgovci iz Dalmacije su trgovali s Istrom i širili herezu. Vjerovatno su dualističke ideje tako stigle u Dalmaciju i onda su Dalmatinci, kao posrednici, ideje širili u zaleđini Dalmacije, u Bosni.

Međutim, Anselm Aleksandrijski jasno tvrdi da je u Bosni u 13. stoljeću bilo dualista. On dualiste povezuje s trgovcima i opštim pojmom "Sclavonia", pa nam se čini, da su

bosanski i dalmatinski dualisti bili dio iste struje dualista. Anselm naglašava da se radi o Bosancima, pa možemo reći, da 1270. kada je Anselm pisao, da se Bosance smatralo u ovoj struci značajnijim i brojnijim, nego neki drugi narod u regiji Sclavonie. Iako je ovaj sticaj okolnosti vjerovatan, nismo sigurni da su svi ili većina dalmatinskih heretika o kojima govori Tomo, Arhiđakon Splitski i drugi izvori, bili u svakom slučaju i dualisti, kao i da je dualizam, zaista, bio snažan pokret u Bosni.

Potvrda da je Crkva Sclavonie (Ecclesia Sclavonie) uključivala Bosnu i Dalmaciju nalazi se u jednom dominikanskom izvoru iz 1259. malo ranije od Anselmovog "Tractatus", Suibert (Sujbert) (Peter Patak), prior ugarskog samostana u svom djelu "Komentar uz stvaranje Ugarske dominikanske provincije" pisao je o dominikancima, koji su u doba Kolomana, tj. u vrijeme ugarske kampanje protiv Bosne i njenog susjedstva, 1230-tih, bili upućeni u Bosnu i Dalmaciju, gdje je trebalo osnovati Crkvu Sclavonie (Ecclesia Sclavoniae) i gdje su se mnoge duše

144. A. Dondaine, "La Hierarchie Cathare en Italie", Archivum Fratrum Praedicatorum, XX, 1950. tekst "Tractatus de hereticis", pp. 308-324.

145. J. Šidak, "Ecclesia Sclavonae" i misija Dominikanaca u Bosni", Zbornik radova Sveučilišta u Zagrebu (Filozofski fakultet), III, 1953, pp. 37-38. i D. Mandić, "Bogomilska crkva ...", pp. 439-430. Autori citiraju relevantne odlomke iz "Commentary ...".

gubile u heretičkom krivovjerju.¹⁴⁵ Autor nije detaljno opisao u Crkvi Sclavonie prirodu krivovjerja. Kako su dominikanci bili bliski inkviziciji, koja je dualističku struju zvala "Crkva Sclavoniae", realno je povezati Suibertov termin s ovakvim nazivom dualista. To bi ukazivalo da je u Bosni bilo dualista i, kao što smo već rekli, bosanski i dalmatinski dualisti su bili dio iste crkve.

Trgovci iz Dalmacije su trgovali s Istokom i širili herezu. Vjerovatno su dualističke ideje tako stigle u Dalmaciju i onda su Dalmatinci, kao posrednici, ideje širili u zaleđini Dalmacije, u Bosni.

III Ban Kulin i katoličanstvo

Od 1180. kada se u izvorima prvi put sreće ban Kulin, pa sve do 1199. ne postoji razlog da ga se ne bi smatrало katolikom. Godine 1180. ban Kulin je primio papino prijateljsko pismo, koji ga je smatrao dobrim sinom Crkve.¹⁴⁶

Kulinova povelja dubrovačkim trgovcima, 1189., pisana je tipičnim katoličkim stilom i započinje invokacijom Trojstva a završava datumom, dana sv. Ivana Krstitelja.¹⁴⁷ Također, imamo i natpise iz dvije crkve, koje su zidane u doba Kulinove vlasti. Jedan natpis je Kulinov a drugi natpis je njegovih sudija. Natpis na Kulinoj crkvi je na kamenoj ploči (koja se čuva u Zemaljskom muzeju u Sa-

rajevu), a pronađena je nedaleko od Sarajeva u selu Muhašinovići.¹⁴⁸ Na ploči se nalazi šest umjetnički uklesanih križeva u kružnicama i stoji slijedeće: "Ban Kulin podiže crkvu ovu kada... Kučev'sko Zagorie i kamen nađoše (?) u Podgorie Sljepičist' i stavi sliku svoju iznad ulaza. Bože, podari zdravlje Kuliu banu i (njegovo ženi) banici Vojislavi".¹⁴⁹ Iz ovoga se vidi da je ban podigao crkvu i po-

nake su grubo našarane preko lica ploče, koju su na taj način oštetili.

Orbini nam je u 1194. rekao da je Nadbiskup Dubrovački Bernard posvetio jednu crkvu u Humu i potom, na poziv Kulina bana, otišao u Bosansko kraljevstvo. Kulin ga je kraljevski dočekao, nadbiskup je posvetio dvije crkve i vratio se kući. Istu priповijest o posvećivanju dvije crkve može se naći u Dubrovačkoj hronici Nicolo di Ragnine (Ranjina), koju je pisao u drugoj polovini 16. stoljeća; a Ragnina posjetu nadbiskupa Bernarda datira u 1190. godinu.¹⁵⁰ Moguće je da je nadbiskup Bernard posvetio baš ove dvije crkve iz kojih potiču pomenuti natpisi. Kako je Kulin pozvao nadbiskupa da posjeti njegovo kraljevstvo, nadbiskup nije ni pomiclao da nešto s vjerskog stanovišta nije u redu. Nadbiskup Dubrovački Bernard je posvetio crkve i, bez daljnih primjedbi, vratio se svojoj kući, što govori o tome da je sve u Bosni bilo u redu.

Više dokaza Kuline lojalnosti i dobre volje prema katoličanstvu i papi nalazi se u jednom nepoznatom izvoru, koji su koristili Orbini i Resti. Oni su zapisali da je izvjesni Radigost stigao u Dubrovnik da ga nadbiskup posveti za biskupa Bosne, donio je i Kuline darove za papu.¹⁵¹ Restijev datum 1189. je prihvatljiviji od go-

stavio ploču sa šest krstova iznad ulaza i negdje postavio i svoj portret (pretpostavimo, fresku). Ubrzo ćemo vidjeti da je Orbini opisao dvije bosanske katoličke crkve, koje su posvećene 1194., i većina naučnika smatra da su bile Kuline crkve. Da je orijentacija Bosanaca bila "ovozemaljska" vidi se iz molitve u kojoj se obraća Bogu: da podari zdravlje banu i njegovo ženi, a ne za spas njihovih duša.

Na ploči se nalazi još nešto napisano, uklesani lik i šarani simboli. Neki historičari su smatrali da se radi o dijelu originalne ploče. Ali, čak i površno ispitivanje ploče ukazuje da to nije moguće. Šest krstova i Kuline natpis su pažljivo i umjetnički postavljeni i uklesani, a druge oz-

146. CD, II, pp. 168-169.

147. Miklosich, pp. 1-2.

148. Muhašinovići graniče sa selom koje se zove Biskupići, a u lokalnoj tradiciji je ostalo da je ovdje živio biskup u vrijeme Kulina bana. P. Andelić, "Revizija čitanja Kuline ploče", GZMS (arch) n.s. XV - XV, 1960-61, pp. 287. Ime sela govori da je, nekada, imalo vezu s biskupom, iako je moguće da je tu bio dio crkvene zemlje, s kojeg je biskupija imala prihod. Bilo bi interesantno znati da li je tradicija, koja biskupa povezuje s dobom bana Kulina, postojala prije nego što je ploča otkrivena, ali je ovaj kraj bio blizu centra Kuline države, a on je ovdje podigao crkvu, te je vjerovatno da je biskup živio blizu središta države (kada su odnosi crkve i države bili prijateljski) u mjestu gdje je i crkva, pa je, veoma moguće, da je biskup, zaista, ovdje i živio. U izvorima se nikada određeno ne kaže gdje su bosanski biskupi stolovali do 1233. godine.

149. P. Andelić, "Revizija ...", pp. 290. "Siju crkv' ban Kulin' zida egd...jeni Kučev'sko Zagorie i nade na nu grom('i) u Podgorie Sljepičist' i postavi svoj obraz' nad' (ili "za") pragom' B(log) dae banu + Kuliu zdravie i banici Vojislavi". Značenje rečenice zbog praznina nije jasno. Andelić misli da je Kulin podigao crkvu kada je osvojio (ili kupio) Kučev'sko Zagorie, ibid, pp. 306.

150. "Annali di Ragusa del magnifico Ms Nicolo di Ragnina" u Annales Ragusini, edited by S. Nodilo (MSHSM, Vol. XIV, Scriptores I, Zagreb, 1833), pp. 219.

151. Orbini, pp. 350; Resti, pp. 63.

Bošnjačka riječ

dine 1171, koju je Orbini naveo, jer nemamo dokaza da je Kulin bio ban oko 1171.

U opisu Kulina, Orbini kaže da je ban bio "pobožan, veoma religiozan čovjek, sklon rimskom papi".¹⁵² Moguće je osnov za svoju tvrdnju našao u drugom izvoru; moguće da je i sam došao do zaključka na osnovu Kulinovih darova papi i banovog poziva nadbiskupu da posveti dvije crkve. U svakom slučaju, Orbini je zaključak, izgleda, da je u skladu sa svime što se o banu znalo prije 1199. godine.

IV Optužbe zbog hereze i strana umiješanost

Prvi čin umiješanosti izvana, koji se, možda, značajno odrazio na tok budućih događaja u godini 1192. je onaj kada je papa jurisdikciju za Bosnu Nadbiskupa Dubrovačkog, dodijelio Nadbiskupu Splitskom.¹⁵³ Ovaj se akt obično i vjerovatno ispravno pripisuje ugarskim mahunacijama. Ugarska je održavala bliske veze sa Splitom, pa je, moguće, putem crkve htjela proširiti svoju vlast u Bosni. Izgleda da je Bosna održavala prijateljske veze s Dubrovnikom i nema dokaza da je Kulin ikada usvojio novi aranžman i bio u vezi s Nadbiskupom Splitskim ili čak da mu je dozvolio posvećenje nekog bosanskog biskupa. Ukoliko Orbini daje tačan

datum kada je Nadbiskup Dubrovački Bernard posvetio bosanske crkve, 1194, možda, imamo razloga pretpostaviti da je Kulin, jednostavno, ignorisao novi aranžman i nastavio vezu s Dubrovnikom.

Međutim, nije dobro oslanjati se na Orbinieve datume za ovaj period. On je u datumu posvećenja Radigosta pogriješio za osamnaest godina. Pored toga, u hronici 16. stoljeća Nicolo di Ragnina navodi da je Bernarđova posjeta bila 1190, što je ispravan datum, jer je Bosna tada službeno bila pod jurisdikcijom Dubrovnika. Nažalost, onda, moramo zaključiti da ne možemo pouzdano tvrditi, kakav je bio efekat i reakcije na promjenu crkvene jurisdikcije. Preostaje nam samo sumnja da reakcija u Bosni nije bila pozitivna i da je ban Kulin, možda, protestovao i

Ploča Kulina bana

ignorisao promjenu. To potvrđuje činjenica, kako smo ustanovili da je Kulin 1202. i 1203. sarađivao s Dubrovnikom, a nije sa Splitom.

Ne moramo dugo čekati da se u

Bosni pomene hereza. Godine 1198. Vukan, vladar "Dalmacije i Dioclee" (Duklja je raniji naziv za Zetu i Crnu Goru), obavijestio je papu da je "mnogo hereze izniklo u zemljama kralja Ugarske, naime, Bosni, u takvom broju, da su, čak i Kulin ban, njegova žena i njegova sestra, udovica Miroslava iz Huma, kao i mnogi njihovi rođaci bili zavedeni krivotjerjem i on je preko 10.000 kršćana odveo u herezu".¹⁵⁴ Vukan je naglasio da su Kulin ban i njegovi rođaci bili uz herezu, pa se postavlja pitanje da li je Vukan imao neke druge motive kada se obratio papi, da preduzme akciju protiv hereze u Bosni. Ćirković ističe da su u to vrijeme među balkanskim vladarima postojale mnoge tenzije, posebno, između Vukana i njegovog brata Stevana, jer su se borili za srpsku krunu. Kulin se pripremao 1202. da napadne zemlje pod vlašću ugarskog kralja; Ćirković smatra da se radilo o Vukanovim zemljama. Moguće je razlog ovog trvanja, koji je doveo do rata, već postojao 1199. godine. Nama je, također, poznato da je Vukana u ratu protiv njegovog brata podržavao Imre, ugarski kralj, koji je imao svoje planove s Bosnom.¹⁵⁵ Brojke, kao 10.000 i slično u srednjovjekovnim izvorima, ne mogu se bukvalno prihvatiti.

U oktobru 1200. papa Innocent (Inocent) je pisao ugarskom kralju Imre i zatražio od njega da pre-

152. Orbini, pp. 350.

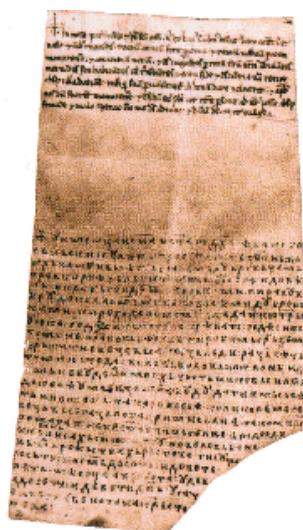
153. CD, II, pp. 251-252.

154. CD, II, pp. 333-334.

155. S. Ćirković, "Jedan prilog o Banu Kuliu", Istoriski časopis, IX-X, 1959, pp. 71-72. Stevan Nemanja je imao tri sina: Stevana, koji je vladao Srbijom, Vukana, koji je dobio Zetu i Savu, budućeg arhiepiskopa i sveca. Vukan je bacio oko na Srbiju i u tome ga je podržavao kralj Ugarske Imre. Imre i Vukan su bili, također, neprijateljski raspoloženi prema Miroslavu iz Huma. Nakon smrti Miroslava, Imre je imenovao svog brata Endre vojvodom Dalmacije, Hrvatske i Huma. Koliko je teritorije Huma, zapravo, kontrolisao, nije poznato. Pretpostavka je da je Endreova jurisdikcija bila ograničena na Hum, zapadno od rijeke Neretve. Miroslavova udovica, Kulina sestra, napustila je Hum i vratila se u tom vremenu na dvor svog brata u Bosnu. Mnogi naučnici su pretpostavljali da je ona bila primorana da bježi, ali se to pouzdano ne može tvrditi. Vukan je uz Imreovu pomoć, 1202, napao Srbiju; Imre se proglašio kraljem Srbije a Vukanu je dodjelio titulu velikog župana. Pretpostavka je da je Kulina napad bio povezan sa ratom, odnosno da je Kulina napao Vukanovu teritoriju. Ubrzo nakon toga, Stevan je obnovio svoju krunu, a Sava je kasnije uspio pomiriti dva brata.

duzme akciju protiv hereze. Papa je rekao da je čuo "da je nedavno brat (Bernard) Nadbiskup Splitski istjerao, ne baš mali broj patarenova iz gradova Splita i Trogira, a plemeniti čovjek Kulin ban u Bosni, ne samo da je pružio utočište ovom zlu, nego ih je otvoreno pomogao i (dozvolio im) da svoje zlo i njemu u njegovoj zemlji predstave, te ih je poštovao na isti način, kao i katolike, čak i više od katolika, nazivajući ih imenom, kojim su se i sami nazivali, kršćanima."¹⁵⁶ Kada uzmemo u ruke Hroniku Tome, Arhiđakona Splitskog (iz sredine 13. stoljeća), nailazimo na mnogo materijala o aktivnostima nadbiskupa Bernarda protiv heretika u Splitu, ali se ništa ne kaže o prirodi njihovog krivovjerja.

Kada razmotrimo način na koji se termin "pataren", koju je papa dao

Povelja Kulina bana

hereticima, kasnije upotrebljavao u Bosni, ne možemo pomisliti, da se termin u svakom slučaju odnosio na doktrine slične sekti istog imena u sjevernoj Italiji. Moguće je i papa Innocent isto pomišljao (iz istog razloga je heretike nazvao "patareni"), što će se vidjeti u njegovom

pismu iz 1202. godine. Kako se u dokumentima inkvizicije nalazi referenca o dualizmu u Dalmaciji (Sclavonia), pa su, vjerovatno, mnogi dalmatinski heretici bili dualisti, te da se reference o dualizmu u Bosni nalaze i u raznim kasnijim dokumentima inkvizicije, sasvim je vjerovatno da su Dalmatinci tražili u Bosni utočište i bili dualisti. Tako je, možda, nastala dualistička struja u Bosni. Ali, pouzdano se zna da je papa Innocent pomenute dalmatinske heretike zvao patarenima i rekao da su se oni nazivali kršćanima i da ih nije mali broj u Bosni našao utočište.

nes de Kazamaris) da sve ispita i zatražio je saradnju Nadbiskupa Splitskog.¹⁵⁷ Izvori ništa ne kažu o vjerovanju i praksi Bosanaca koje je Kulin uputio u Rim. Papa je, po svemu, sumnjao da su oni katari, ali je izvjesno i sumnjao da li su, zaista, katari. Nije nam poznato da li se radilo o Dalmatincima koji su još ranije pobegli i bili na Kulinovom dvoru ili o Bosancima, koji su bili ili nisu u vezi s Dalmatincima. Ukoliko su Bosanci bili upućeni u Rim i ako govorimo o nedostatku njihovog teološkog obrazovanja, ne bi bilo ni najmanje začuđujuće da papa Innocent nije bio siguran da li se radilo o duali-

Od 1180. kada se u izvorima prvi put sreće ban Kulin, pa sve do 1199. ne postoji razlog da ga se ne bi smatralo katolikom. Godine 1180. ban Kulin je primio papino prijateljsko pismo, koji ga je smatrao dobrim sinom Crkve.

Papa Innocent je pisao nadbiskupu Bernardu Splitskom, u novembru 1202. da "u zemlji plemenitog čovjeka Kulina bana ima mnogo ljudi, za koje postoji velika sumnja (da pripadaju) optuženoj katarskoj herezi... Ali, Kulin se opravdao i odgovorio, da je bio ubjedjenja, da oni nisu heretici nego katolici i bio je spremjan neke od njih, u ime ostalih, uputiti Apostolskoj nadbiskupiji da bi svoju vjeru i svoj način života nama prikazali i da prema našoj ocjeni potvrđimo, šta je dobro ili ukažemo na ono što je zlo i njih vratimo vjeri." Kulin je, uskoro, papi uputio izaslanstvo, u kojem su bili Nadbiskup Dubrovački Marinus, Arhiđakon Dubrovački i neki od gore pomenutih, navodnih katara. On je zatražio od pape, da u njegovo kraljevstvo uputi sposobnog legata kako bi ovo istražio. Papa se odlučio za Johannesa de Casamarisa (Joha-

stima. Papino zanimanje, da li u Bosni ima katara, jednim dijelom je bilo zbog papine preokupacije s katarama drugdje (posebno u južnoj Francuskoj), a bilo mu je poznato da su slavenski dualisti bili blizu Bosne. U izvorima se više ne koristi riječ katar u vezi s Bosnom. Papa Innocent, čak, u svom pismu nadbiskupu Bernardu kaže da se na heretike u Bosni samo sumnja da su katari. Iako je, možda, u Bosni i bilo dualista, dio stanovništva je, moguće, prihvatio izvesne nazore i praksu od dualizma vidjet ćem, da glavna vjerovanja i praksa u Bosni nije bila katarska.

Činjenica da se Kulin izvinio i izjavio da je mislio da su optuženi heretici, dobri katolici, često se tumači kao mudar državnički potez u pokušaju da se dobije na vremenu. Ali, sve ostalo što znamo o Kulinu, da je bio lojaljan Rimu i dobro poznao vjerske stvari, smatramo vjero-

156. CD, II, pp. 351; P.T. Haluščynskyj, Acta Innocentill III, pp. 209.

157. CD, III, pp.14-15; Haluščynskyj, Acta Innocentill III, pp. 224-25.

Bošnjačka riječ

dostojnim ukoliko je Kulin, zaista, održavao vezu s dalmatinskim emigrantima (ustvari, obrazovane ljudi sa obale mora je prihvatio kao dobre kršćane). Njegovo ispravno vjerovanje se vidi i u činjenici da je neke od ovih ljudi, u koje su katolici u Dalmaciji sumnjali, uputio u Rim.¹⁵⁸

Postoji mogućnost da su iza optužbi protiv Bosne postojali i neki skriveni motivi, što se uvjek mora imati na umu. Ugari su se nadali da će svojim optužbama o herezi imati razlog za vojnu i političku intervenciju, čak i osvajački pohod. Nadbiskup Splitski je moguće, također, ocrnio Bosnu. Kada je Nadbiskup Splitski, 1192. dobio jurisdikciju nad Bosnom, izgleda da nije bio u prilici da svoja ovlašćenja i vrši, jer su Bosanci i dalje održavali veze s njegovim rivalom u Dubrovniku. Ukoliko je on bio povrijeđen, možda je mislio ako Bosnu prikaže kao heretičku zemlju, pokazat će da je Dubrovnik nesposoban, da se u Bosni bavi pitanjima religije, što bi moglo dovesti do papinske i ugarske intervencije, a Bosnu primoralo da bude pod jurisdikcijom Nadbiskupa Splitskog.

V Odreknuće krivovjerja na Bilinom polju

Johannes de Casamaris (Kazamaris), lični kapelan Innocenta (Innocent) 111. upućen je propisno, kao legat u Bosnu. Na Bilinom polju, 6. aprila 1203. je upriličen skup na kojem su se redovnici odrekli svog krivovjerja. Ovaj čin nam pruža neke stvarne detalje o vjerskoj praksi u Bosni. Sačuvani dokument se, smatra se, savremeni latinski prijevod, sada, izgubljenog slavenskog originala. Prije objavljivanja dokumenta

Johannes de Casamaris je nekoliko mjeseci proveo na Kulinićevom dvoru i pretpostavljamo da se tamo i upoznao sa situacijom. Odreknuće krivovjerja prisustvovao je i Marinus, Arhiđakon Dubrovački, koji je poznao latinski i slavenski jezik, pa je bio u mogućnosti, izvjesno, osigurati komunikaciju legata i Bosanaca.

Stećci Služan

Na Bilinom polju su se okupili "priori ljudi koji su sebe sami nazivali i imali prerogativ kršćanskog imena na teritoriji Bosne" u ime svog cjelokupnog bratstva, tj. priori nekoliko samostana, koji su zastupali svoj red i njegove pripadnike. U dokumentu, uz Kulina i Marinusa, navedena su imena i sedam priora, što znači, da je u tom vremenu u Bosni bilo sedam samostana. Prisutni su bili i Johannes de Casamaris, arhiđakon Marinus i ban Kulin, koga su priori zvali "zaštitnik Kulin, gospodar Bosne".

Priori su obećali da će prihvatići obrede i zapovijedi Rimske crkve i u skladu s njima živjeti. Zatim su dali riječ u svoje ime i svoje braće,

kao i za svoju imovinu (zemlju i pokretnu imovinu), da više nikada u budućnosti neće činiti zlo, kao što je hereza. Uslijedio je niz obećanja, da će ubuduće pravilno slijediti određenu katoličku praksu.

Očigledno, redovnici ranije nisu pravilno obavljali praksu, ali tačno ne znamo u čemu su grijesili. Oni su se odrekli svoje šizme u odnosu na Rim i Rimsku crkvu priznali za svoju matičnu crkvu. Oni su obećali, u mjestima gdje se nalaze samostani, da će njihova braća održavati mise ujutro, po danu, po noći i pjevane mise. Prema tome, u njihovim crkvama bit će oltari i krstovi, oni će čitati iz knjiga Starog i Novog zavjeta, kao što se radi u katoličkoj crkvi. U svim njihovim samostanima bit će svećenici, barem nedjeljom praznikom, koji će držati misu prema crkvenim propisima. Svećenici će isповijedati i određivati kaznu. Uz crkve će biti i groblja, gdje će svoju braću sahranjivati, kao i putnike, koje smrt zadesi u samostanu. Svećenik će pričešćivati najmanje sedam puta u godini. Oni su obećali da će postiti i slaviti crkvene praznike, kao što Crkva određuje. Žene iz njihovog reda bit će odvojene od muškaraca u odajama za spavanje i blagovani. Niko od braće ne smije, nismo, razgovarati sa ženama da ne bi pobudio sumnju u zle namjere. Oženjeni ljudi ne mogu biti primljeni u njihov red ukoliko se obje strane ne slože. Ubuduće u svoj red ne smiju primiti nikoga za koga znaju da je manihej ili neka druga vrsta heretika. Redovnici su obećali da će nositi određenu odeždu, bezbojni habit, koji seže do članaka, da bi se razlikovali od laika.

158. Ukoliko se želi raspravljati da je Kulin, umjesto osumnjičenih heretika, uputio nedužne zamjenike.

KULTURNA BAŠTINA SANDŽAKA

Mr. Redžep Škrijelj

SULTANIJA PERTEVNİJAL VALIDA I NJENE DŽAMIJE

Naše kulturno podneblje ukrašavaju brojni graditeljski objekti o čijim utemeljivačima (vakifima) ponekad vrlo malo znamo. Monumentalnost tih građevina povećava saznanje o historijskoj ulozi graditelja i njihovoj poziciji u ondašnjoj socio-ekonomskoj zajednici. Duga je lista znanih i anonimnih neimara, koji su idejni kreatori ili finansieri vjerskih i drugih objekata namjenjenih za opštu i javnu upotrebu, pa je stoga graditeljsko naslijede Sandžaka tako bogato.

Interesovanje naše šire znanstvene javnosti za proučavanjem bogate sakralne islamske kulture na području Sandžaka vrlo je intenzivno. Imajući u vidu bogatstvo zatečenih arhitektonskih i graditeljskih oblika, nastalih u razdoblju petovjekovne osmanlijske vladavine na našim prostorima, javlja se potreba za proučavanjem njene neobično zanimljive i veoma značajne prošlosti.

Uporno i objektivno traganje za historijskom gradom, koja snagom pisanih dokumenata svjedoči o bogatom i dramatičnom minulom vremenu, najbolji je način približavanju ovoj zanimljivoj tematskoj disciplini. Koristeći raspoložive uslove i okolnosti, mogli smo se dijela značajnih izvornih podataka koji uklanjuju tajnu i zagonetnu vremensku zavjesu na putu razotkrivanja jedne bitne etape zanimljive prošlosti Sandžaka.

Apstrakt: Ponuđena studija preferira da znanstvenoj i kulturnoj javnosti predstavi ličnost i historijsku ulogu vrlo misteriozne sultanije Pertevnijal Valide koja je tokom XIX stoljeća igrala značajnu ulogu u društveno-ekonomskom životu osmanlijske Turske. Naš pokušaj da je predstavimo kao poznatu vakifu, prilika je za otkrivanje jedne posebno zanimljive etape u historiji Bošnjaka Sandžaka. Rad je sačinjen na osnovu neobjavljenih historijskih izvora na osmanlijskom (staroturskom) jeziku i pismu iz relevantnih turskih arhiva.

Ključne riječi: Sandžak, Sjenica, sultanija Pertevnijal Valida, Istanbul, džamije...

Džamije svojom ljepotom i historijskom ulogom predstavljaju jedan od najznačajnijih segmenta naše kulturno-historijske baštine, i kao takve pobuđuju permanentan interes istražitelja. Angažiranjem

Pertevnijal Valide džamija u Istanbulu 1954.

arheologa, historičara umjetnosti, ljubitelja sakralne arhitekture, muzeologa, umjetnika, znanstvenih radnika i institucija, otkrivaju se razlozi i okolnosti podizanja ovakvih velelepnih građevina.

Islamska graditeljska umjetnost na prostoru Sandžaka, sa suštinski orijentalnim motivima, pripada sferi

sveukupnog kulturnog naslijeđa Bošnjaka i njihove adekvatne recepcije u našoj umjetnosti. Najvrednije što nam je od osmanlijsko-islamske arhitekture ostalo odnosi se, uglavnom, na vremenski interval od XVI do XIX vijeka. Iz tog perioda potiče više od stotinu džamija i mesdžida, veći broj javnih objekata, tvrđava, objekata stambene i proizvodne čaršijske arhitekture, koja je u biti vezana za regionalnu neimarsku školu osobenu po tome što su bitne karakteristike stambene izgradnje prenijete i na džamije i druge javne objekte.¹

KO JE SULTANIJA PERTEVNİJAL VALİDA

Ne zna se tačna godina njenog rođenja. Na sultanski dvor se obrela kao peta žena Mahmuda II (1809-1839), oko 1820. godine. Pertevnijal Valide sultanija je bila poslužiteljica u

1. Dž. Čelić, *The Domestic and Oriental in the Material Cultural Heritage of Bosnian-Herzegovinian Muslims*. POF (Contributions to Oriental Philology), vol. 50, Sarajevo 2002, 363.

Bošnjačka riječ

ženskom harem. Vidjevši je na ulici, sultan Mahmud se u nju zaljubio i silom je doveo u harem među svoje ljubimice. Pravo joj je ime Besime, i vjeruje se, mada nema sigurnih dokaza, da je Čerkeskinja sa Kavkaza iz čuvenog plemena Abaza. Bila je maserka u ženskim hama-mima na Dvoru. Poznato je, također, da joj je tek nakon rađanja jedinog djeteta Abdulaziza (1830)² priznat status sultanije. Njeni biografi govore da je u vrijeme prije udaje i dovođenja u harem vodila život strastvene lutanice. Ovu osobinu će prenijeti i na svog sina Abdulaziza, koji će se u toku svoje sultanske karijere odati naslijedenim rasipničkim strastima, lutanju i avanturama po zemljama Zapadne Evrope, što nije bilo svojstveno njegovim prethodnicima.³

Dolaskom na svijet njenog sina Abdulaziza, Valida postaje žena Mahmuda II, nakon čega dobija ime Pertevnija ili Pertevnihal sultanija. Njoj u čast sagrađen je veliki broj građevina i škola, naročito poslije sticanja ovog visokog zvanja, koje je ona znalački koristila za širenje svog uticaja, a mogućnost vladavine joj je pružala priliku da drži "sve niti" u svojim rukama.⁴

Zbog svog ogromnog uticaja na sina Abdulaziza, jedno je vrijeme nosila titulu „majka naroda“. U razdoblju od 15 godina na čuvenom Dolmabahče saraju, u prostorijama namijenjenim za osobe koje su nosile titulu valide, vladala je poluofticalno. Sarajski harem, kojim je Pertevnija Valide upravljala, imao je najbrojniji kadar. Zbog luksuznog načina življe-

nja, svakim danom je povećavala haremске troškove. Činila je napore da svojim uticajem na Abdulaziza zadrži sve lijepe robinje, ali nije mogla da uspostavi harmoniju među haremskim ženama. U harem se sve više usvajala moda iz Evrope, tako da su, otvaranjem harema prema spoljašnjem svijetu, stvoreni novi problemi i veliki dugovi.

Pertevnija sultanija, koja se priklonila tradiciji sultanskih majki da grade dobrotvorne objekte, fontane,

kodostojnika na pojedine državničke dužnosti, imala je poluzvanični položaj. Pertevnija je, poslije sinovljevog zbacivanja sa prijestola i njegovog samoubistva 1876. godine, živjela još 7 godina i bila poštovana i od sultana Abdulhamida II.

Na osnovu kazivanja Fahri-beja: „Abdulaziz je u nedjeljno jutro, 4.juna 1876. godine, od majke zatražio makaze i ogledalo, da tobož dotjera bradu. Zatim je zahtijevao da napuste njegovu sobu. Ostavši sam, makazama je prerezao vene na rukama. Poslije izvjesnog vremena posluga je, nakon dužeg kucanja i ne dobijenog odgovora, a uz odobrenje Valide sultanije, razbila vrata, zatekavši ga bez znakova života u lokvi krvi sa makazama pored tijela.⁵

Pertevnija Valide sultanija je kao ugledna dvorska dama ostala omiljena i u vrijeme vladavine svog unuka, sultana Abdulhamida II (1876-1909). Pouzdano se zna da je on Pertevnija Validu volio više od svih drugih žena na Dvoru i bio pod njenim uticajem sve do njene duboke starosti.⁶ Do kraja života sultanija Valida ostaje „narodska žena“, nastavljući da se druži sa prijateljicama iz svojih mladalačkih dana. Znala je sultana vješto zabavljati raznolikim čaršijskim zavržlamicama. „Bila je fanatičan vjernik“ i u potpunosti branila primitivna i nestvarna vjerovanja anadolskih seljaka. Umjela je da upozori i posavjetuje. Među prvima je skrenula pažnju sultanu da je narod protiv novina koje je on namjeravao sprovesti u džamijama i medresama.⁷

Pertevnija Valide džamija u Istanbulu - unutrašnja dekoracija sa kupolom i centralnim lusterom

česme i obilježja u raznim dijelovima grada, sagradila je, i danas postojeću, posljednju valide džamiju u Istanbulu i to na mjestu stare Kjatib-džamije.

Zbog čestog miješanja u politička pitanja i uticaja na imenovanja vel-

2. Kasnije, osmanlijski sultan Abdulaziz (1861-1876).

3. A. K. Meram, *Padişah Anaları* - İstanbul 1997, 572; također: Osmalılar Albümü, K. I. Eskişehir 1999, 601-602.

4. Ibidem.

5. E. Z. Karal, *Osmanlı tarihi* - c. VII, Ankara 1988.,357. Osim ovog, postoje podaci drugih historičara koji tvrde da je Abdulaziz ubijen nakon dobro smišljene zavjere. Citat Karala nam se dojmio zbog pouzdanosti i autoriteta koji ovaj autor uživa u svijetu osmanlijske nauke.

6. J. Haslip, *Bilinmeyen taraflarıyla Abdülhamid*, İstanbul, 1964, 25.

7. Žene koje su se uplitale u politiku bile su likvidirane i bacane u Bosfor, ali je ona imala sreću da je takva sudsina zaobiđe. Mladi Abdulhamid II, kao njen unuk, je u tom periodu rado dio vremena provodio sa Valide sultanijom (Ibidem).

Bila je skoro ubijedjena da će njen sin, zbog svojih simpatija prema hrišćanskom svijetu, završiti tragično.⁸

„Ova pametna, ali fanatična, žena je zbog svog opasnog uticaja na muža, ali i drugih sklonosti bila pod stalnom prismotrom izolovana u sarajskom haremu. Čak i od svog sina, malog Abdulaziza. Ovako odvojena od svog voljenog sina, Pertevnijal je vrijeme provodila prizivajući duhove, tumačeći horoskop i nadajući se da će se njen sin domoći prijestola. Bojeći se da joj što ne učine, ova je žena, kasnije, sa unukom Abdulhamidom II postala najbolji prijalelji... Satima su ostajali sami proučavajući stare knjige na arapskom, željeći do odgonetnu i neke tajanstvene teme!“⁹

Usljed sve otvorenijeg nasrtaja opasne ruske diplomatičke, Pertevnijal Valida je postala značajna politička ličnost, tako da je, zbog sopstvene neodlučnosti, sam sultan Abdulhamid II u potpunosti potpao pod njen uticaj. Svoj je roložaj umjela znalački da iskoristi, odajući se životu na visokoj nozi, trošeći novac iz državne blagajne na kupovanje poklona, nakita i priređivanje zabava. Nije krila mgžnju prema svojim neprijateljima, ali je prema prijateljima bila veoma pažljiva i velikodušna.¹⁰

Napuštanjem raskošnog načina življenja, ona se posvećuje odgajanju ženskih siročadi. Jedno od te odgojene djece je i jedna od žena sultana Abdulhamida II, Mušfika. U takvim okolnostima sultanija Valida je bila u prilici da se izbori za zavidan

društveni status i uslove koji su joj omogućili duboku i bezbjednu starost. Umrla je u osmoj deceniji života i sahranjena u turbetu svoje džamije na Aksaraju.

DŽAMIJA PERTEVNİJAL VALİDE U SJENICI

Malo je džamija u Sandžaku koje svojim izgledom, vanjskom i unutarnjom ljepotom, ali i veličinom, nadmašuju džamiju Pertevnijal Valide sultanije u Sjenici. Ona spada u red najljepših kulturnih objekata u Sandžaku. Izgledom podsjeća na monumentalne islamske zadužbine geprezentativnog karaktera. Mjesto na kojem je izgrađena i njen impresivan izgled doprinose konstataciji da je riječ o najljepšem arhitekton-

prinijeđe značajnjem rasvjetljavanju najbitnijih detalja u vezi sa njenom izgradnjom i historijskom prošlošću. Prilozi Veljka Vučkovića i Slavice Vučković u tome prednjače, prvenstveno zbog proizvoljnih zaključaka i grešaka koje su autori unijeli.

Ipak, rad Vučkovića je koncizniji, jer donosi niz rješenja o eventualnoj sanaciji, nekoliko skica i jednu lijepu fotografiju džamije, na kojoj se može uočiti kako je bila ograđena drvenom ogradom. Autor Vučković je, između ostalog, zabilježio:

„Locirana je u samom centru Sjenice u dosta prostranom dvorištu. Svojom impresivnom siluetom, jako visokim i vitkim minaretom dominira gradom. Tačno vreme zidanja džamije za sad je nepoznato, mada se zna da je zidana kao zadužbina majke sultana Ab-

Džamija Pertevnijal Valida u Sjenici (ulaz)

skom objektu u regionu.

Danas, o ovoj džamiji, postoji niz naučnih osvrta i studija koje nisu do-

dulhamida.¹¹ U svakom slučaju, nastala je negde rolovinom prošlog veka.¹² Slična se greška, uz obilje neistini-

8. Ibidem.

9. Ibidem, 26.

10. Ibidem, 68-69.

11. Autor odmah iznosi netačnu informaciju, jer mu, zbog neinformisanosti, nije poznato o kom je sultanu Abdulhamidu riječ, jer su bila dvojica: Abdulhamidu I (1774-1789) ili Abdulhamidu II (1876-1909). Nijedan od ove dvojice sultana nema nikakve povezanosti sa izgradnjom džamije Valide Pertevnijal sultanijine u Sjenici. Autor je odabrao i nejasan naslov svog priloga u Zborniku, tako da čitaocu nije jasno da li se radi o Validinoj (vakifinoj) posjeti Sjenice, ili se tekst odnosi na neki objekat u gradu. Ipak, najmanje se odnosi na džamiju (provjeriti: В. Вучковић, Султан Валида у Сјеници..., 318).

12. Još jedna nejasnoća u tekstu u kome autor pod „prošlog veka“ misli na XIX vijek, ali to zaboravlja da napiše. Ipak, to nekim beogradskim „naučnicima“ ne smeta da iste podatke „kao potpuno relevantne“ navode u svojim „ozbiljnim“ naučnim diskusijama.

Džamija Pertevnijal Valida u Sjenic

tosti u vezi Pertevnijal Validine džamije u Sjenici, javlja u radu arhitekte Slavice Vujović:¹³

.... Mi znamo imena dvojice mjestora koji su učestvovali u izgradnji Valide sultan džamije u Sjenici, kao i okvirni period gradnje, što nam je zajedno sa sagledavanjem istorijskih okolnosti pomoglo da tačnije odredimo ličnost zadužbinara. Izgradnju džamije u Sjenici finansirala je Valida pod imenom Tirmüzgan Kadin, majka sultana Abdulhamida II.¹⁴

Nijedan od ponuđenih radova, osim sa arhitektonsko-tehničkog aspekta, ne doprinosi utvrđivanju pomenutih, prevashodno, historijskih

činjenica. Djelimična nestručnost (irelevantnost), pogrešan naučno-istraživački i metodološki postupak, doprinijeli su isticanju čitavog niza pogrešnih i neistinitih zaključaka, tako da oba priloga ne daju relevantan odgovor na najmanje tri pitanja: 1. Ko je njen graditelj; 2. Kada je otročela izgradnja džamije; i 3. Kakav je status i karakter ovog objekta?

Privlačnost i zanimljivost ove teme, nakon našeg duževremenskog istraživanja, dali su očekivane rezultate. Zahvaljujući izvorima na staroturskom (osmanlijskom jeziku), pronadениm u arhivama Republike Turske¹⁵ i njihovim detaljnijim empir-

ijski istraživanjem, dolazimo do odgovora na najbitnija pitanja koja smo u uvodnom dijelu apostrofirali.

OSNIVANJE DŽAMIJE

Ovakve grandiozne građevine u islamskoj arhitekturi najčešće posjeđuju uzidanu mermernu ili drvenu rloču na kojoj je ispisano vrijeme njene izgradnje, često i podaci o njenom vakifu ili zavještaocu, a ponekad i podatke o eventualnoj obnovi ili djelimičnom restauriranju.

Na ovoj džamiji takav natpis ne postoji, pa je jedno od mogućih rješenja osvrtanje na epigrafske spomenike, i to one koji su najstariji u harem u džamije, ako ih je moguće pribaviti, i kao krajnje rješenje uvid u publikovanu historijsku građu ili raspoložive historijske izvore.

Prvi i vrlo precizan podatak nalazimo u Muvekkitoj historiji Bosne (*Tarih-i Bosna*):

"Ugledna sultanova majka udarila je temelj za izgradnju jedne džamije u kasabi¹⁶ Sjenica, dana 26. rebiu-l-evvela 1287. godine (26. VI 1870) i otpočelo se s gradnjom."¹⁷

Sličan podatak srećemo u Salnami Vilajeta Kosovo za 1314. H. (1896/1897):

13. Smatrajući navode Vučkovića tačnim, ona pogrešno tvrdi da je džamija nastala u vrijeme vladavine Abdulhamida II (uporedi: C. Vujović, *Цамија Валиде султан у Сјеници...* 137).

14. Tirimüžjan Valida sultanija (tur. Tırımuğjan) je uistinu bila majka Abdulhamida II. Pravo ime joj je bilo Viržin, i bila je Jermenka, a prema nekim tvrdnjama i Čerkeskinja po imenu Čandžir. Bila je plesačica i izvodača čuvenih rakkasa ili arabeski. Ubrzo je postala jedna od žena sultana Abdulmedžida (1839-1861). Umrla je 1849. godine u 23 godini starosti, kada je Abdulhamidu bilo 7 godina. što znači da nije mogla biti zavještalac ove džamije (vidjeti: A.K. Meram, *Padişah Anaları...* 627; također: J. Haslip, *Bilinmeyen taraflarıyla Abdülhamid...* 22).

15. Dokumenti se nalaze u: Osmanlı Arşivi Daire Bakanlığı – İstanbul.

16. 1809, Sjenicu pretvorio u džehennem. Prema podacima Vuka Kara Muvekkita Sjenicu naziva kasabom. Djelimično je u pravu, jer je krvavi pir Karađorđa Petrovića krajem proljeća džića, nakon osvjetničke akcije i pogubljenja 2.500 civila, grad nije uspio da povrati raniji sjaj i nadoknadi civilne gubitke.

17. S. H. Muvekkit, *Tarih-i Bosna...*, 1143. Pouzdanost i preciznost ove konstatacije potvrđuju i odsmanlijski dokumenti koje u ovom prilogu prenosimo.

18. Sultan Abdulaziz (1861-1876), osmanlijski sultan i sin Mahmuda II (1808-1839). Rođen je 08. februara 1830. godine u Istanbulu. Kao pasionirani zaljubljenik, odao se putovanjima, strast koju je, prema tvrdnji njegovih biografa, naslijedio od svoje majke. Putovao je mnogim zemljama Zapadne Evrope. Na prijestolu je naslijedio Abdulmedžida I (1839-1861). Reorganizirao je osmanlijsku vojsku i donio zakon o vojnoj obavezi. Uspio je da, preko svojih izaslanika, ubijedi Bošnjake, Albance i druge podanike da se priključe redovnoj vojnoj obavezi. Izdao je Ustavni vilajetski zakon o uređenju provincija. Ovom organizacijom vilajeta (10. maja 1865) Imperija je podijeljena na 55 vilajeta i 123 sandžaka; od toga je deset vilajeta bilo u evropskom dijelu, sa 44 sandžaka, a među njima i Bosanski sa

"Na uzvišenju na zapadnoj strani kasabe je Božija kuća poštovane i uzvišene majke Sultana Abdulaziz Nana¹⁸, Pertevnijal¹⁹ Valide sultanija, za spokoj i spas njene duše (žneka su zemlja i njen kabur /grobni pokrijavač, podvukao R.Š./ dobri i čisti'), ve-liko i neprikosnoveno kameni zdanje koje je svojom ljestvom povećalo njen ugled. Sa sahat hoda (udaljenog) Radišića brda dovedena je voda za džamiju..."²⁰

Vjerodostojnost ovih informacija potvrđuju tri osmanlijska (turska) dokumenta u kojima se naglašava kontinuitet izgradnje džamije. Prenosimo ih autentično i hronološki:

"Mazbata (odluka, R. Š.) pristigla od Vijeća uzvišenog vilajeta Bosna u vezi sa obezbjeđivanjem 63.000 groša, potrebnih za završetak izgradnje časne džamije koja se na osnovu carske irade gradi u kasabi Sjenica. Tezkera (odobrenje, R. Š.) pomenute mazbate, koja sadrži pomenutu prepisku sa uzvišenim ministarstvom za finansije, zajedno sa prilogom je dostavljen Velikot veziru.²¹ S obzirom da je objašnjeno, da u saglasnosti sa sadržinom odgovora neće biti toguće da se pomenuta suma obezbijedi iz carske blagajne, naređuje se pismeno obavještenje o razmatranju neophodnosti i povratku pomenute tezkere. U vezi sa tim, naređenje pripada onome ko je ovlašćen da ga izdaje.

(4. april 1871. godine)."²²

Drugi je dokument određeniji i predstavlja kontinuitet prvobitno proslijedenog vilajetskog akta:

"Do Carskog ministarstva za vakufe! Dokumenti koji su ovim povodom pristigli iz uprave Uzvišenog vilajeta Bosne i koji sadrže neke izjave u vezi sa potrebnim 63.085 groša i 13 para za dovršetak časne džamije koja se putem carske irade gradi u kazi Sjenica, i prilogu su dostavljene uvaženom ministru (huzur-i samileri). U vezi sa tim, priključujući ih prema poniznoj tezkeri sačinjenoj 5. aprila 1871. godine, izvršenje potrebnog zavisi od njegove uzvišenosti ministra. U vezi sa tim, zapovijest i naređenje.

(14. juli 1871. godine)."²³

Najzad, i treći dokument svjedoči poteškoće nastale tokom izvođenja završnih radova na izgradnji džamije i otežanih uslova pribiranja sredstava na osnovu podnijetih zahtjeva:

"Zbog nedostatka za završetak radova u vezi časne džamije koja je u ime Njegovog Visočanstva, našeg Slavnog i Uzvišenog gospodina, Čestitog sultana Uzvišenog sultanata, započela da se gradi u Sjenici koja je centar sandžaka Novi Pazar, u vezi sa olovom koje je rotrebno za njeno pokrivanje u vrijednosti od 63.000 groša, poslati su zvanični dokumenti 18. juna 1871. godine iz Uzvišenog vilajeta Bosna²⁴ uzvi-

šenom Velikom veziru. Ovaj put, dokumenti koji su ponovno pristigli i koji sadrže hitnost pitanja, također, su sa drugim aktima dostavljeni u prilog uzvišenom velikom veziru. U vezi sa tim da se naredi uzvišeno i milosno ministarsko naređenje za izvršavanje potrebnog, saglasno njihovom sadržaju.

(5. juli 1871. godine)."²⁵

Na osnovu ponuđenih dokume-

Priznatnica (15.01.1933) sa potpisom Adem ef. Zekića, imama Validine džamije

nata može se naslutiti da su pomenute 1871. godine radovi na izgradnji džamije bili u završnici, pa se može tvrditi da je nedugo nakon toga bila predata na upotrebu.²⁶

Džamija Pertevnijal Valide sultanije,

sandžacima: Sarajevo, Zvornik, Banja Luka, Travnik, Bihać, Novi Pazar i Hercegovina. U njegovo vrijeme izbija ustanak Luke Vukalovića (1861-1863) kojim je nastavljen rat sa Crnom Gorom (1862); ustanak na Kritu (1866); ustanak hrišćana u Bosni i Hercegovini (1875). Sa prijestola je svrgnut od strane pristalica reformi. Umro je 4. juna 1876. godine, nakon što je sebi makazama prerezao vene. Postoje i indicije da je bio otrovan (prema: E. Z. Karal, *Osmanli tarihi...* 118-275).

19. Pertevnijal, od pertev/pers./ (sjaj, svjetlost) + nihal/osmanli./ (svjež, mlad), odnosno: mlada svjetlost, sjaj mladosti ili mladalački sjaj (prema: F. Develioğlu, *Osmanlica-türkçe ansiklopedik lügat* - Aydin Kitabevi yayınları, Ankara, 2000, 861).

20. Prema: Kosova Vilayet-i Salnames-i- Üsküb 1314. H. (1896/7), 667.

21. Veliki vezir ili Sadriazam je u to vrijeme bio Mehmed Emin Ali-paša (1866-1871) koji je tu dužnost obavljao 3 godine, 8 mjeseci i 15 dana (prema: E. Z. Karal, *Osmanli tarihi...* 136).

22. Prema: Osmanlı Arşivi Daire Bakanlığı – Ayniyat Defteri, Nu. 976, str. 234.

23. OADB - Ayniyat Defteri, Nu. 976, str. 239.

24. Valija bosanski je u to vrijeme po drugi put bio Kalkandelenli (Tetovac) Akif Mehmed-paša (S. S. H. Muvekkil, *Tarih-i...* 1145).

25. Ayniyat defteri, Nu. 976, str. 244.

26. Istovremeno, u Istanbulu (Carigradu), Pertevnijal Valida sultanija završava još jednu veleljepnu džamiju o čemu će biti riječi u nastavku.

Bošnjačka riječ

prema ocjeni stručnjaka, predstavlja veliko građevinsko dostignuće, koje, nažalost, nikada nije u potpunosti završeno. Uprkos permanentnim oštećenjima, prouzrokovanih različitim historijskim i vremenskim okolnostima, sačuvan je njen pravobitni unutarnji i vanjski izgled.

KO SU GRADITELJI DŽAMIJE PERTEVNIJAL VALIDE SULTANIJE U SJENICI

Pertevnijal Validina džamija u Sjenici rađena je pod budnim okom „Validinih izvršitelja“, što se može naslutiti u dokumentima koji svjedoče o okolnostima pod kojima je gradnja sprovedena. Nacrt projekta je najvjeroatnije pripremljen u Carigradu i djelo je provjerenih inženjera (muhendisa) i mimara. Za sada nema pouzdanih podataka o njenim graditeljima. Osim lokalnih majstora, nailazimo na informaciju da su u njoj izgradnji učestvovala i dvojica neimara iz novovaroške (starovlaške) oblasti. Tako se među graditeljima džamije pominju:

“Luka-Lukica Ivanović iz Božetića... zidar i tesar. Radio je kasarnu na Kalipolu, džamiju sultanije Valide u Sjenici, džamiju u Kladnici, kulu bega Kičevića i brojne seoske kuće i ekonomski zgrade...”²⁷ Tadija Krstić iz Vožetića... je, također, zidar i tesar. Rođen je u Štitkovu. Radio je kulu Kučevića, kršlu na Kalipolu, kahvu Ramu Šabanoviću u Sjenici, džamiju i Sjenici...”²⁸

Pertevnijal Validina ili Velika džamija, kako stoji u velikom broju vakufske dokumenata²⁹ je građevina impozantnih dimenzija. Sa trijemom

dimenzija 27, 63 x 17,15 metara i velikom kupolom prečnika od 15 metara, prednjači u odnosu na ostale džamije u Sandžaku.

Zidana je “lomljениm kamenom sa uglovima i doprozornicima od fino obrađenog kamaena tesanika, od kojih su izrađeni i portal, svi vijenci, kao i minaret... Glavne specifičnosti objekta su drvene konstrukcije kupola, svih prelaza i tambura.³⁰ Prema mjerenjima stručnjaka, Validina

Pertevnija Valide džamija u Istanbulu (prije sanacije i rekonstrukcije 2007/2008)

džamija, dužine 21,9 m i širine 17,15 m, spada u red bogomolja srednje veličine. Unutarnji prostor za obavljanje namaza je približno pravougaonog oblika, veličine 14,55 m x 15,22 m, iznad koga je plitka kupola izvedena sa blagim zakrvljenjem i horizontalnim čoškovima koji se pretvaraju u kružnu osnovu. Iznad krova je načinjen kružni tambur (osmougaon) kupole sa otvorima za osvetljenje unutrašnjosti džamije.³¹

Džamija je nekoliko puta obnavljana. Jednu od najvećih promjena trpi u toku Prvog svjetskog rata, kada je austrougarska uprava, zbog vojnih potreba, 1917. godine, uklonila olovo sa džamijske kupole i zamijenila ga crvenim crijevom.

BOMBARDOVANJE VALIDINE DŽAMIJE U SJENICI

Priču započinjemo jednim potpuno neobičnim događajem koji se zbio u toku Drugog svjetskog rata. Odnosi se na tada uglednog Adem ef. Zekića, sjeničkog alima i dugogodišnjeg rukovodioca sibijan mekteba za vjerski odgoj djece nižeg uzrasta. Nesrećnim slučajem, u savezničkom bombardovanju Sjenice, 28. juna 1944. godine, izginuo je veliki broj građana. Među poginulima je bio i Adem-efendija. Uz dužno poštovanje, kao zaslужan građanin i vjernik ukopan je u harem Pertevnijal Validine džamije.

Međutim, u mjesecu septembru, uslijedilo je ponovno bombardovanje, koje je trajalo petnaestak dana. Jedna bomba manjeg kalibra sručila se na harem džamije, razorila mezarje i neznatno oštetila krov i džamijska okna. Snažna detonacija je razorila donji dio džamije i mezar Adem ef. Zekića.³² Njegov leš, umotan bijelim i neznatno pocijepanim ćefinom, projektil je izbacio iz mezara, tako da je mejt odletio na sami vrh između usjeka sjevernog kubeta. Očevici o tome svjedoče: *“Zgražavali smo se garametli prizora i okretali glavu no drugu stran. Nismo imalidovoljno dugačke merdevine, pa smo bili nemoćni da što ozbiljnije*

27. В. Шалипурвић, *Прилози за историју грађевинарства у Средњем Полимљу у XIX веку*, Београд, 1979, 61.

28. Ibidem, 62.

29. Државен Архив на Република Македонија, Фонд Краљевина Југославије „Муфијство”, *Среско вакуфско меарифско повјеренство Сјеница*, док. 15.01.1933.

30. Vidi: В. Вучковић, Султан Валида у Сјеници... 318-322.

31. Podrobnije o konstrukciji vidjeti: Славица Вујовић, *Цамија Валида Султан у Сјеници...* 138-139.

32. Ovaj Adem-efendija je ostao upamćen kao „ters insan“ (bos. naopak čovjek) koji je svojoj supruzi odgrizao nos. Ona je od tih posljedica nakon izvjesnog vremena preminula.

učinimo. Komšiluk iz neposrednog okruženja džamije je bio vidno uzemljen zbog ovoga. Nafa Šoljanin je doživljavala košmarne snove, sanjujući rahmetli Adem ef. Zekića kako zapomaže i moli komšiluk da ga kurtališu tuge koja ga je zadesila. Ubrzo su prve komšije Šoljanin Rahmo, Šabo, Čolović Amir i još neki drugi napravili veće merdevine sa nastavcima i nakon sedam dana mejta skinuli i ukopali, položivši ga u mezar sa istočne strane džamijske avlige.”³³

II. Pertevnijal Validina džamija u Istanbulu

Druga Pertevnijal Validina džamija se nalazi u naselju Fatih u Istanbulu, na prostranom trgu Aksaraj. Nju je

Džamija Pertevnijal Valide u Istanbulu

sagradi na temeljima prethodno izgorjele džamije, koja se, prema raspoloživim izvorima, zvala Hadži Mustafa-aga ili Kjatib džamija. Na osnovu imena ove lijepo džamije, jasno je da je riječ o još jednoj zadužbini majke sultana Abdulaziza (1861-1876), Pertevnijal Valide Sultanije.³⁴

Vakifa Pertevnijal Valida je za zi-

vota pridavala veoma veliku važnost njenoj izgradnji, tako da ova džamija, mekteb, turbe, muvekkithana i česma uz nju, sačinjavaju čitav vakufski kompleks. Na osnovu dokumenata koja je istraživao Č. Ulučaj, prilikom njene izgradnje je za kupovinu zemljišta isplaćeno 758.845 groša. “Džamija je trebala biti veličine džamije na Ortakoju, s tim što je planirano da njen dvorište bude veće”.

Poštujući njenu želju, odabran je i sačinjen projekat. Novembra iste, 1869., godine, kada je otpočela izgradnju džamije u Sjenici, uz velike počasti i ceremoniju, Pertevnijal Valida je udarila temelj svojoj istanbulskoj džamiji. Zvanicama su podijeljeni pokloni u iznosu od 69.880 groša. U skladu sa tradicijom, u temelje džamije bačeno je 3.225 zlatnih i srebrnih osmanlijskih lira. Kako naglašava H. Šahsuvaroglu, Pertevnijal Valida sultanija je, neprestano mijenjajući svoju odjeću, čitavu ceremoniju posmatrala sa balkona jedne obližnje kuće.

Izgradnja džamije i pomenutih dodatnih objekata trajala je čitave tri godine. U njenoj je izgradnji učestvovalo ukupno 222 radnika. Za glavnog zapovjednika izgradnje bio je imenovan Husrev-aga, a za sekretara Sami i Bedros Kalfa.

Zidao je čuveni neimar Ohannes. Naredbodavalac je bio Kavas, dok su za opunomočenike bili imenovani: Mehmed-aga, Hasan-aga, Abbas-aga, Kadri-aga, Ali-aga, Ibrahim-aga, Izzet-aga i Agop. Izgradnja džamije je bila završena 1871. godine.

Arhitekta džamije je bio Sarkis Balijan, kome se u planiranju pridružio Ago Balijan. Na njenom dizajniranju je radio Osep-dizajner. Sarkis Balijan je za izvođenje radova na gradilištu imenovao Bedros Kalfu, zidara Ohanesa i čuvenog stolara-poduzetnika Dimitrija.

Zajedno sa izgradnjom džamije, Valida Pertevnijal sultanije je naložila izgradnju njenog turbeta.³⁵ Istovremeno su postavljeni temelji škole Mahmudije, a sagrađene su i prostorije za imama, mujezina i nadzornika turbeta (turbedara). Upravljanje ovim objektima, sa svim detaljima, shodno islamsko-šerijatskom sistemu, utvrđeno je u sačinjenoj džamijskoj vakufnami.

Pojedini izvori ovu građevinu prispuju talijanskim arhitekti Montaniju, ali do danas nije pronađen dokument koji bi ovu tezu potvrdio.³⁶

Abstract: The offered paper prefers presenting the cultural and scientific public the historical role of the very mysterious sultanije Pertevnijal Valide which had a serious part in the socio-economic life of the Ottoman Empire. Our effort to present her as a well-known pious endower discovers a particularly interesting period in the history of Sanjak Bosniaks. The study is consisted upon the base of unpublished historical sources written in Ottoman (old Turkish) language and a letter from relevant Turkish archives.

Keywords: Sanjak, Sjenica, Pertevnijal Valide sultanija, Istanbul, mosques...

33.Na osnovu kazivanja rahmetli Asima Vrcića, koji je kao jedanaestogodišnjak bio jedan od brojnih očeviđaca ovog tragičnog i nesvakidašnjeg dogadaja.

34.Na osnovu sljedećih bibliografskih podataka: C. F. Arseven, *Türk Sanati Tarihi*, İstanbul, ty, 429; isto tako: H. Edhem, *Nos Mosques de Stamboul*, İstanbul, 1934, str. 132; S. Eyice, *İstanbul - (Tarihi Eserleri)* IA, V/2, 1214/63; također: Öz, *İstanbul Camileri*, I, 151; o arhitekti vidjeti: Ft. Pamukçyan, Sarkis Balyan, İstanbul, IV, 2094; H. Şehsuvaroğlu, *İstanbul*, 155; o Pertevnijal Validi vidjeti: Uluçay, *Padişahlarn Kadınları*, İstanbul, 124-126.

35.Radi proširenja puta 1953, njeni turbe je bilo porušeno, a kosti prenijete u turbe Sultan Mahmud. Vakufska uprava je 1969, u krugu džamije sagradila novo turbe u kome su položeni ranije odloženi posmrtni ostaci Pertevnijal Valide. Ona je džamijskoj biblioteci uvakufila 1.055 pisanih i štampanih knjiga.

36.Prema: Atife Batur, *Valide Camii*.- Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, c. 7, İstanbul, 1994., 360-362.

Iz najnovije zbirke pripovjedaka, "Kamen", Redžepa Nurovića:

KUĆA

Rukiji

Sa svega dvije riječi treba napisati više od dvije misli, više od dva značenja, a da su pri tome riječi jedna uz drugu. Ko umije neka mi se javi za čelenku, glavom meni Taibu, piscu. Ne samo: grije sunce ili sunce grije, na primjer. Sad svi pitate, vjerujem, šta ovaj hoće? A slutite, znam. Ovo ima isto značenje kao kad osuđenik hoda od jednog zida do drugog u zatvorskoj celiji, naprijed i nazad, mi se čudimo što li - a čovjek harči, ili nekako drugačije osmišljava izrečenu mu kaznu. Učini mu se da su zidovi svaki put različito udaljeni. Nekad, ihaaa - vijek hodanja, na svega dva metra. To gricka kaznu. A pri pisanju curi ili buja unutarnji poriv stvaranja i u dobra i loša pisca, ali nije samo to. One dvije riječi kod dobra pisca, kako ih god napisao, sunce grije ili grije sunce - griju toplije. I smisla je više. Vidite, treba o tome promišljati. Čudnim se aršinom mjeri pisanje. Ne, nego osjeća. Zato drhtim pred svakom svojom pričom, ja glavom pisac Taib, pa i pred ovom. Mnogo ištemo jedno drugom. Evo, pišem o kući Hajrizovo, posve običnoj, kakvih je bivalo i kakvih će još biti - ali i to se samo čini. Jedina je ova ovakva kakva je, i na mjestu na kome je, i sa imenom s kojim je. Samo u njoj živje - se Hajriz, Hajrizovica i Hajrizovčad. Najviše su njih pominjali. Drugi ko, reklo bi se, nije ni postojao uokolo. I niko ih nije drugačije zvao osim tako - Hajriz, Hajrizovica i Hajrizovčad. E, sad,

umijem li ja o takvima, i iz takve kuće, reći što suštinsko, barem da sliči Muhićevu priči o malom Palestincu, čiji se život tek nakon smrti razlastario u pet novih? Jer i u mom je iskušenju dilema je li život suština u odnosu na smrt, ili je smrt potvrda života. I to treba da je priča, ne mudrovanje.

Kućica Hajrizova bješe na samom prevoju, na grbi jednoga brda, razvodenog kao od plastelina oblikanovanog. Da je kad porušena - na riječi ostalo, dabogda - jedna bi joj se polovina survala niz jednu, druga niz drugu stranu. A dolje su, niže, na obje strane, u pustomi i zavjetrini, bila sela sa bijelim i velikim kućama. Vidjele se od Hajrizove kuće gotovo svaka, osim kad bi koju, s proljeća, opasalo zelenilo i behar, a, opet, iz oba sela gledali su svi i Hajrizovu kuću, a i jednu smrču pokraj nje, visoko gore, i svima se činilo da su u nebo zabodene. Od ozduza uza samu kosu, gotovo kroz Hajrizovu kuću pa pored same smrče gubio se, ko zna kud, zapušten put, nekad car-

ski, kojim se trgovalo s Peći i Đakovicom.

Ako bi se gledalo s daleka, to je ličilo na pokidan đerdan na kome je preostalo svega dva đindžuba. Svak ko je prolazio tuda, pred Hajrizovom kućom zvao je: „Domaćineee! Eda što da okvasim ugrženu dušu, planu?“ A iz Hajrizovih je očiju Hajrizovica osjećala odobravanje da se čime namjernik ugosti. Drugi ko ne bi to vidio osim nje - učinilo bi joj se da nešto otuda gori kao bljesak. Iznosila hleba i vode svakom, godinama. Sebi i djeci zakidalni da za namjernike ne presahne.

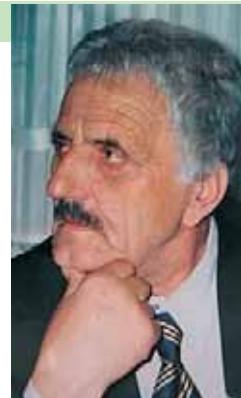
„Ti se, Hajrize, ni u čemu godinama ne mijenjaš, i sve si mlađi. Nećeš, akobogda, nikad umrijeti.“

„To se samo tako čini. Čovjek živi iznutra“ - svjetnulo bi Hajrizu lice. A govorio je i istinu i mudrost.

Kad bi kud otišli iz kuće, pa kuća na samotinji ostala pod katancem, hleb i vodu su u torbi vješali o čvor smrče, povisoko, ljudi prolaznici je lahko dohvatali, a psi uzaludno skakali i padali odozgo, nevješto, kao bačeni odnekud.

Iz sela, sa jedne padine, ljudi su zvali „Hajrizee!“, a iz onog drugog, sa druge, „Ajrizeee!“, ono ljeti. Njemu to nije značilo ništa drugo

osim da zna otkud stiže poziv, kud da pohita sa Hajrizovicom i Hajrizovčadima i da pomogne da se ispred crnih, kišnih oblaka poplasti pokošeno i pokupi požnjeno. A vazda su govorili, iza toga: „Živ bio, Hajrize“, ili „Živ bio, Ajrize.“ I, zbilja,

svi vjerovali da Hajriz neće ni mrijeti.

„No, more! Čovjek živi iznutra.“

Kad je na nacionalnoj televiziji, koju su kasnije bombardovali svjetski imperialisti, Hajriz jedne večeri čuo tačno pet milijardi pet miliona pet hiljada pet stotina pedeset i pet

puta izgovorene riječi „srpska istina“, a o drugim istinama nije mogao niotkud išta da čuje, premda je računao da ih je bilo - kuća na grbi brda osvana je prazna. Kasnije su kućicu naselili nekakvi vojnici i našli u njoj načve brašna, a u torbi, na čvoru

smrče, flašu vode i bajatu pogaču.

„Ovdje su živjeli dobri ljudi, neka su živi i zdravi, ma gdje da su“ - smekšali i vojnici.

„Čovjek živi iznutra“ - učini im se da čuše Hajrizove riječi.

Učini se i meni, Taibu - piscu.

IZ JEZIČKE SEHARE

Usvakodnevnoj komunikaciji, u kući, na ulici, u mahali, u kahvama, na posijelima i na svakom nezvaničnom skupu, upotrebljava se veliki broj orijentalizama - riječi karakterističnih za bosansko, a još više za sandžačko leksičko područje. Za neke od tih riječi možda se i može naći adekvatna zamjena u jednoj riječi slavenskog porijekla, ali je mnogo češći slučaj da se mora upotrijebiti niz pojmoveva da bi se objasnilo potpuno značenje sadržano u samo jednom orijentalizmu. Za takvu semantičku upotpunjenošć možemo zahvaliti dugoj genezi do oblika kakav riječ danas ima.

Turcizmi, ili pravilnije, orijentalizmi koje danas upotrebljavamo, poprimili su gramatičke odlike svojstvene slavenskim jezicima srpskom, hrvatskom i bosanskom, ali, kako je u osnovi riječi persijski, arapski ili turski korijen, u značenju je najčešće ostao osnovni semantički pojam, kome se pridodalo značenje kako iz jezika donosilaca, tako i iz jeksera primalača te riječi, pa se tako stvaralo višeslojno značenjsko bogatstvo, te je riječ u sebi akumulirala polileksički naboje. Zato je teško za takve riječi pronaći adekvatan sinonim samo u jednoj riječi. Primjera radi, ne postoji takav jezički znalač koji može za riječ "merhamet" pronaći sinonim sa potpuno istim značenjem, a poput merhameta još mnogo je sličnih primjera.

U ovoj rubrici navećemo neke od orijentalizama karakterističnih za leksiku sandžačkih Bošnjaka i dati njihova osnovna i prenesena - figurativna značenja.

E

Èdepsuz (ar.-tur.) neuljudan, navaspitan čovjek

èdžel m (ar.) smrt, usud, kob, suđeni čas kad se umire

èglen m (tur.) (**jeglen**) razgovor, priča; **èglendžija** – govorljiv, brbljiv čovjek

ejdovále (ar.-tur.) pozdrav pri rastanku,

izgovara onaj koji odlazi, a znači zborom,

s božjim blagoslovom

ejsahadile, pozdrav koji izgovara onaj ko ispraća kao odpozdrav na **ej vala** ili **ejdovále**, a znači u dobar čas pošao, srećno pošao

ejvalah, ej vala (ar.) 1. doviđenja, zborom; 2. hvala, 3. tako je, izraz povlađivanja

èkser (jekser) m (tur.) čavao, klinac, ekser

elhućmulilah (ar.) kako bog hoće, kako bog dao i odredio

emer m (ar.) zapovijed, nalog, odredba; **božiji emer** – sudska

èrvahi (ar.-pers. I ar.-tur.) isti, identičan

èsnaf m (ar.) udruženje zanatlija, zanat

estakvirulah (estagvirulah) (ar.) bože sačuvaj, nedaj bože

èvlad m (ar.) porod, djeca, potomstvo

evlija m (ar.) sveti čovjek, „dobri“

F

Fildžan, findžan m (pers.) šolja za kahvu

firàun, firàunka (ar.-tur.) Ciganin, Rom, figurativno: bezobraznik

fitilj m (ar.) pamučni gajtan u svijeći, vrpca

fukàra i fùkara f (ar) siromah, sirotinja, bijeda

fùrsat m (ar.) zgodna prilika kad niko ne vidi, prilika za samovolju

ufursatiti ponašati se samovoljno, bez milosti i savjesti

G

Gaila f (ar.) briga, nevolja, muka, napast

gàjret m (ar.) 1. pomoć, privrženost, zaginteresovanost; 2. strpljivost,

galáma f (tur.) dreka, vika, vreva

gâlibâ (ar.) izgleda, po svoj prilici, vrlo vjerovatno

gàrib (tur.) nemoćan, siromašak

gázija, gaziluk m (ar.-tur.) junak, ratni heroj, pobjednik, junaštvo

gùba f (ar.) kožna bolest, vrsta gljive na drvetu

Hàber m (ar.) glas, vijest, novina

hair, hajir, hajr m (ar.) 1. sreća, dobro; 2. dobrota, korist; 3. dobročinstvo,

H

dobro djrlo, dobrotvorna ustanova, zadužbina

hairli (ar.-tur.) sretno bilo, neka je sa srećom

hàjde, hàjdemo (tur.) idi, idimo, podi, podimo

hàjduk m (ar.) odmetnik, razbojnik, lopov

hàjran (biti) (ar.) 1. biti začuđen, zadivljen, opčaran 2. smeten, izgubljen

hàjrat m (ar.) dobro djrlo, dobrotvorna ustanova, zadužbina

hàjvan m (ar.) životinja, stoka

häk m (ar.) 1. pravo, pravda, istina; 2. zasluga

hakáret m (ar.) 1. rugoba, nakaza 2. poniženje, sramota, unakaženost

hàlal m (ar.) 1. ono što je vjerski dopušteno; 2. stečeno na pošten način; 3. oprost, oproštaj

hàlhal, hàlhala (ar.) narukvica, nakit zaruke u obliku kolute

hañluk m (ar.-tur.) pustoš, nenaseljenost

hàlka f (ar.) 1. kolut, karika, obruc; 2. krug; 3. burma

Fehim Kajević

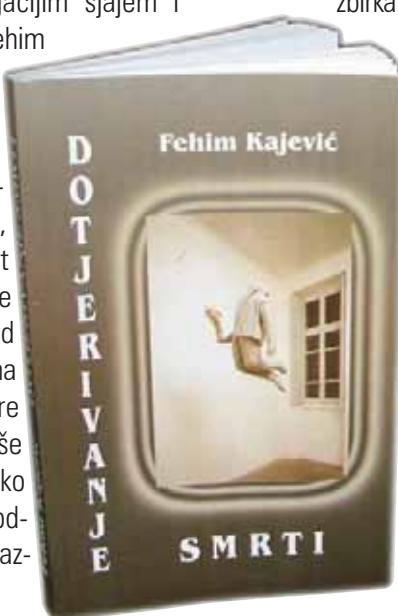
DOTJERIVANJE SMRTI

(Izdavač "DES" Sarajevo, 2007. godine; recenzenti Husein Bašić, Ferid Muhić.)

Svih naših djela (i nedjela, ako ih ima) mezari su tragovi, putokazi i biljezi da smo postojali, da nas je bilo u nekom trenutku mraka i svjetlosti i da je našu moć i snagu upila u svoja njeđra majka zemlja, koja će davati od naše prašnine neke nove plodove. Iako je cijela zemlja Kabur, opet ljudi nisu nigdje isti, niti su ista makar samo dva čovjeka. U knjizi Dotjerivanje smrti progovara Kamen, zbori Čovjek na tom Kamenu, onoliko koliko želi da se čuje njegov Glas, vidi i pamti njegova zlatousta Riječ i Slika.

Knjiga o SMRTI stvarana je i prepisivana s lica Zemlje, Kamena i Čovjekove (ne)moći zadnjih dvadesetak godina. Ideja je nastala mnogo ranije; onog trenutka kada je autor shvatio da Čovjek nije besmrstan i da mora da umre, i ovo saznanje je autoru ove knjige bilo najpogubnije u njegovom (tada mladom) životu. Od tog trenutka on pokušava da pripitomi SMRT kao čedno biće, i da je što više približi sopstvenoj košulji – jaki, kako bi je što bolje i bliže upoznao.

Tako je i recepcija smrti, njena racionalna asimilacija, usvajanje svijesti da se na smrt mora računati i pristati, svugdje prosijalo drugačijim sjajem i bacilo različite sjene. Fehim Kajević (1945, Šipovice, B. Polje) istražuje oblike tih sjena, sravnjuje ih, otkriva im neke pravilnosti što se ponavljaju, ukazuje na jednakost titranja... poredi zapise sa ploča dignutih nad glavama koji više nisu na ničijim ramenima i ispire iščezlo zlato misli koje više nisu u ničijoj glavi. Tako Fehim opominje na srodnost osjećaja, kroz sve razlike manifestovanja.

Suprotno sentimentalnoj demagogiji po kojoj smrt miri i najluće neprijatelje, Fehim Kajević lucidno otkriva da je ona duboka pomirenost koja ljudi čini ljudima zapravo već odavno ovdje, u životu.

Kroz govor kamenih ploča, ova poetski, jezički, konceptijski kompaktna vizura kazuje kako se ljudi sa prostora Sandžaka osjećaju i drže kada se rastaju od svojih najbližih, onim rastankom bez povratka. Autentična, gotovo folkloristički precizna rekonstrukcija svih elemenata socijalnog života i manifestacija svijesti, suvereno je pretočena u jasan autirski govor pjesnika. Iako razložena u više ciklusa, od kojih je svaki jedna cijelovita pjesnička studija, ova je zbirka ne samo jedinstvena kao knjiga, nego su zapravo sve pjesme samo strofe, elementi, dijelovi jedne jedine velike pjesme o brisanju traga smrti. Zapisni sa nadgrobnih ploča, kao i sve što se o smrti kaže, samo je pokušaj da se rečenim izbrišu tragovi koje smrt za sobom, tako oštros ostavlja.

Bogata, raznovrsna u intonacijama i prosedeima, koherentna u osjećanju svijeta, duhovita, sarkastična, groteksna, potresna u izboru centralne teme, ova zbirka Fehima Kajevića ima svoje mjesto ne uz neke druge knjige, nego mjesto za sebe!

Poslije čitanja ove knjige, nad mnogim glavama će se već formirana ljuska metafizičke katarakte rasprsnuti. Ukazaće se svjetlo pred očima što, poslije dugog sumraka, žmirkaju, gledajući u jedan skoro zaboravljeni horizont ljudske topline i dobrote, zapisan na Velikoj Ploči.

Fatima Pelesić-Muminović

NIT ISTINE

Glad, žed, ubijanja, iznad svega strah - neizostavne su riječi u kazivanju o životu naroda u Bosni Hercegovini u prvoj polovini devedesetih godina prošlog stoljeća. Tek bi priča svakog aktera ponosob na čitaoca mogla prenijeti osjećaj patnje, stradanja i boli, prouzrokovanih ni zbog kakve osobne niti kolektivne krive. Fatima Pelesić-Muminović (1956; Trijebinje, Sjenica) zbirkom priča *Nit istine* to uspijeva. „Suočena s doživljenim, možda čak često i lično doživljenim tokom 1335 dana opkoljenog, razaranog i ubijanog Sarajeva – s jedne strane, i u literaturi oduvano osvojenom beskrajnom skalom načina poentiranja priča, pa i ukidanjem poente – s druge strane, zbirka priča Nit istine je zapravo zbirka dužih ili kraćih ratnih fragmenata“ (rec. Nedžad Ibršimović).

Fatimini likovi, iako su pod udarom nepravde i stanja nemoci, oni, ipak, ne mrze, ne prenose tu negativnu energiju na čitaoca. „Intimne drame likova u ovim pričama pletu se između strepnje zbog neizvjesnosti pred stalnom prijetnjom nasilja i ubijanja, i unutrašnjih borbi i moralnih dilema vezanih za svakodnevne podvige u ‘umjetnosti preživljavanja’, koji su pomjerali granice ljudske sposobnosti trpnje i podnošenja. Narator u ovim pričama je i sam saučesnik uža-

(Izdavač "BLICDRUK" Sarajevo, 2007. godine; recenzenti Nedžad Ibršimović, Asmir Kujović)

snih zbivanja, tako da su prizori patnje i stradanja dati bez odstojanja koje bi ih učinilo patetičnim. Na djelu je ona vrsta pripovjedačkog postupka oneobičavanja u kojem se o stravičnim događajima govori kao o nečemu običnom i svakodnevnom, što samo produbljuje i potcrtava njihovu tragičnost" (rec. Asmir Kujović)

Ono što je bitno kazati jeste da Fatima, čak i u ovako surovim okolnostima, ne zaboravlja na etiku; njeni likovi, i kada se bore za goli opstanak, ne rade na štetu drugima, ponosni su i strpljivi. Teže podnose stvarnost, ali ne posustaju, niti su izloženi prevelikoj dozi pesimizma. Kao da su svjeni neke veće sile koja ih pokreće. Osim toga, ona i kada govori o teškim uslovima življenja, uspijeva da nametne teze o pravim ljudskim vrijedostima i relevantnim stvarima uobičajenog života - takva je priča „Veliko iskušenje“. Osim naslova ove priče, tu su i naslovi „Izbjeglica“, „Razmjena“, „Slatka duša“, „Posljednji let“, „Vatre ispod Huma“, „Nanina cvjećara“ i dr.

S obzirom da se autorica koristi izvornim bosanskim terminima, koji su se naročito zadržali među življem u ruralnom dijelu Bosne i Hercegovine, naročito Podrinju, na kraju knjige nalazi se Tumač riječi. Također, u pripovijedanju koristi se stilom koji je svojstven za pomenuta područja, što djelu daje dodatnu vrijednost i autentičnost.

Fatima Pelesić-Muminović rođena je 1956. godine u Trijebinama kod Sjenice. Školovanje, započeto u Novom Pazaru, nastavila je studijem književnosti i jezika na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Živi i radi u Sarajevu. Dobitnica je nagrade „Isak Samokovlija“, 1986, za zbirku pripovijedaka „Preko glave“.

Zaim Azemović i Zećir Luboder

UREZANO U KAMENU I PAMĆENJU

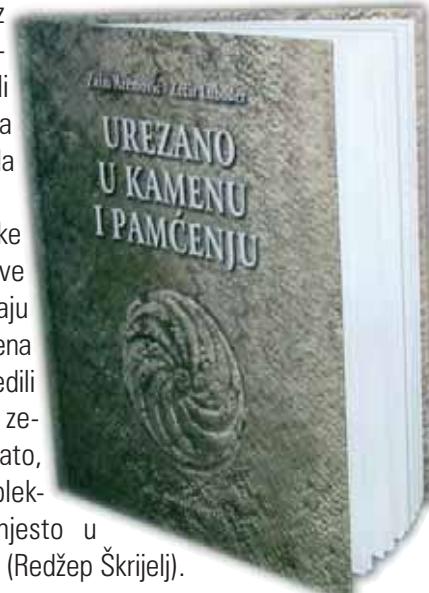
(Izdavač "EL-KELIMEH" Novi Pazar, 2007. godine; recenzenti: Sead Ibrić, Redžep Škrijelj)

Monografija „Urezano u kamenu i pamćenju“ predstavlja zajednički projekat već uvježbanog autorskog tandemra kojeg sačinjavaju istaknuti knjižnik i kulturolog Zaim Azemović i poznati akademski slikar i pedagog Zećir Luboder. Tretira problematiku islamske epigrafike Rožaja i njegove okoline, a produkt je kulturnog naslijeđa koji su Bošnjaci ovoga kraja naslijedili iz vremena nekadašnje Osmanske imperije.

„U mnogim krajevima Bošnjaci su bili inferiorni prema svojoj sakralnoj kulturi, što je najveći grijeh prema historiji i onome po čemu se Bošnjaci prepoznaju među drugim narodima i civilizacijama. Rožaje je u tome izuzetak. Zaim Azemović i Zećir Luboder su u svojem zajedničkom radu spojili riječ, sliku i zvuk; pismo sa kama i ono na papiru, pjesmu i grafiku, predanja i legende sa objektima materijalne kulture, dakle umjetnost i nauku. Ova knjiga ima osobit historijski značaj, jer konstatiše ne samo ono što se odnosi na čovjeka kao Ihusko biće, već bilježi ko je taj čovjek bio u vremenu i šta je ostavio onima koji ga slijede u životu, koji je emanet ostavio i šta on sadrži u kontekstu tradicije, slike i kulture. U narodu se može čuti da se za nekoga koji se preselio na onaj svijet (na Ahiret) kaže 'je li se preselio sasvim ili se preselio i iza sebe ostavio neko djelo'" (Alija Džogović, lektor).

Autori ove knjige za prijevode epitafa i epigrafa angažovali su stručnjake iz ove oblasti: prof. mr. Seada Ibrića i mr. Redžepa Škrijelja iz Novog Pazara, a konzultovali su i koristili sugestije i mr. Adnana Pepića i ef. Ernada Ramovića iz Rožaja.

„Poruke i pouke epitafa i mudrost ove knjige je da se otimaju od zaborava smrti imena i djela ljudi koji su slijedili Božije zakone u zemaljskom životu. Zato, ova monografska kolekcija ima svoje mjesto u svebošnjačkoj nauci" (Redžep Škrijelj).

Svratište za putnike namernike i karavane

U vreme kada je Novi Pazar bio najvažnije trgovacko mesto između Dubrovnika, Niša i Carigrada, kada su kroz ovaj grad, carskim drumom, prolazili mnogobrojni karavani i putnici namernici, sagrađeno je više hanova. Han je gostionica, svratište i prenoćiste. Putopisac

Evlija Čelebića u drugoj polovini 17. veka je izbrojao šest takvih mesta u ovom gradu, u kojima su se od dugog puta odmarali i konačili dubrovački i carigradski trgovci, pretovarali svila i kadifa, so i vuna i menjal konji. Novi Pazar je i sada na glasu po dobrim trgovcima, sijaj prošlih vremena ostao je samo u pričama. Gostionice, svratišta i prenoćista liče na novo vreme. O onom prošlog svedoči Amir-agin han, smešten u strogom centru grada na uglu dve ulice.

Nema mnogo podataka o tome kada je nastala ova građevina. Neki smatraju da je neki Amir-aga, han sagradio u 17., a neki u 18. veku. Iz tog vremena ostalo je zapisano da je Amir-agin han "velika građevina u koju je mogao da se smesti karavan od stotinu kamila". Pretpostavlja se da je ovo preostali objekat na lokaciji gde su u 15. veku nastali prvi zameći novoosnovanog grada. U Srbiji ovaj han je najstariji i najlepši objekat ove vrste. S jedne strane, na njega se naslanjuju radnjice ostaci starog dela čaršije na levoj obali reke Raške. Po arhitektonskoj zamisli, Amir-agin han se razlikuje od građevina ove vrste. Građevinsku osnovu odredilo mu je mesto na uglu dve ulice. Objekat ima prizemlje i sprat. Na spratu je bilo prenoćiste za putnike namernike, a u prizemlju je bila konjušnica.

Posle Drugog svetskog rata, u prostoru Amir-aginog hana smenjivali su se dučani, poslovni prostori privatnih agencija i preduzeća. Nekada je bilo planirano da se u tom prostoru ožive stari znati - nanuldžije, kujundžije, zlatari, grnčari... da se izrađuju predmeti zanimljivi za turiste. Sve je ostalo na ambicioznoj ideji. Ima više od dve i po decenije kako mu je aktuelni gazađa, Ugostiteljsko preduzeće "Lipa", vratilo prvobitno značenje. Amir-agin han je sada pension. Na spratu su minijaturne sobe, a u prizemlju restoran koji se najviše koristi za organizovanje porodičnih slavlja. Kako je prostor menjao namene, tako se menjao i unutrašnji izgled. Kaldrmu su zamenile drvene ploče da bi razigranim svatovima bilo lakše. Ostali su samo stubovi na koje se naslanja maštovito rešena krovna konstrukcija. Sladana Novosel

IZBOR IZ ŠTAMPE

14.03. 2008.

BE92

Ugljanin za bošnjačku listu

14. mart 2008. | 18:38 | Izvor: Tanjug

Novi Pazar -- Sulejman Ugljanin prihvatio inicijativu Bosnjačke demokratske stranke Sandžaka o formiranju zajedničke bošnjačke liste.

Kako je saopšteno, Predsedništvo Liste za Sandžak ovlastilo je lidera Bošnjačke demokratske stranke Esada Džudževića da sa drugim strankama razgovara o formiranju zajedničke liste Bošnjaka. Bošnjačka demokratska stranka, inače, član te koalicije, inicijator je formiranja zajedničke liste Bošnjaka, a njen predlog do sada je podržala takođe članica koalicije Reformisti Sandžaka.

Pored Bošnjačke demokratske stranke i Reformista, koaliciju Lista za Sandžak čine i Stranka demokratske akcije i Socijaloliberalna partija Sandžaka.

Od svog formiranja te četiri političke grupacije nastupaju zajedno na parlamentarnim i lokalnim izborima.

Drugu veliku političku grupaciju Bošnjaka u Sandžaku čini Sandžačka demokratska partija Rasima Ljajića koja o predizbornoj koaliciji pregovara sa Demokratskom strankom.

NOVI PAZAR - U staroj novopazarskoj čaršiji, u Prvomajskoj ulici, smještena je vunovlačarska radnja Ferida Škrjela, jedina radnja ove vrste u Novom Pazaru. Vredni i uporni majstor Ferid (62) kaže za „Blic“ da je zanat naučio i nasleđio od svog oca, ali sa žaljenjem ističe da će se i ovaj stari zanat vremenom ugasi kao i mnogi drugi.

- Moj otac je 1935. godine počeo da radi kao vunovlačar. Porodično negujemo ovaj zanat 73 godine. Tada je od ovog posla moglo dobro da se zaradi. Sa čitave Pešterske visoravni stočari su donosili vunu koju je moj otac preradivao. Svi odevni predmeti bili su od vune. Bilo je još vunovlačara u gradu i svi su dobro radili - kaže majstor Ferid. On je sa 11 godina počeo da pomaže oca u radionicici.

- Ovaj posao traži veliku pažnju i strpljivost. Ja sam brzo izučio zanat i kasnije preuzeo radionicu od oca. Više od pola veka sam ovde i upoznao sam mnogo ljudi iz raznih krajeva i stekao mnogo prijatelja. Volim svoj posao i drago mi je što sam ceo život posvetio ovome - kaže Ferid. Vunovlačarske radnje u Novom Pazaru radile su izuzetno dobro nakon Drugog svetskog rata pa sve do devedesetih godina prošlog veka. Pedesetih godina je na Pešteri bilo skoro 300.000 ovaca, a svi su nosili vunenu garderobu.

- Nekada se radilo od jutra do mraka i moglo je dobro da se živi od ovog zanata - kaže Ferid.

No, šezdesetih i sedamdesetih godina minulog veka neke vunovlačarske radnje u gradu su prestale da rade. Jednostavno, migracija iz selja u grad je doprinela da ima sve manje vune koju treba preraditi. Konačno, devedesete godine prošlog veka, kriza i iseljavanje seoskog stanovništva u zapadne zemlje smanjili su stočni fond, pa je bilo sve manje posla za vunovlačare.

Bošnjaci i zapošljavanje u Crnoj Gori

BOSNJACI u Crnoj Gori nisu ni približno zastupljeni u bilo kojoj institucionalnoj kategoriji, iako čine 9,4 odsto stanovništva, poručuje predstavnik Bošnjačke stranke Suljo Mustafić. On je naveo da je nedovoljna svijest da je zapošljavanje manjina veliki problem u Crnoj Gori.

„Većina Bošnjaka na rukovodećim mjestima u državnim organima birani su po partijskoj podobnosti, kako odgovara ljudima iz vlasti. Shodno učešću u ukupnoj strukturi stanovništva, politika zapošljavanja prema nama je krajnje neadekvatna. Ako ste član manjinske zajednice, danas u Crnoj Gori je teško naći posao“, kazao je Mustafić.

21. 03.2008.

Merhamet podržava stočare

Autor: Radio StoPlus
ponedeljak, 17. mart 2008.

NOVI PAZAR - Muslimansko humanitarno društvo "Merhamet-Sandžak" otvorilo je danas konkurs za dodelu ovaca domaćinstvima na Pesteri. Kako je saopštio ovo humanitarno društvo, konkurs je otvoren do 31.marta, a uslov za učešće na konkursu su poseđovanje odgovarajućih uslova za odgajanje ovaca. MHD "Merhamet-Sandžak" prioritet daje velikim porodicama i porodicama koje imaju malo stado od 10 do 20 ovaca. Jedna porodica dobice po 30 ovaca. Zainteresovani stočari mogu da se prijave kancelariji Merhameta u Novom Pazaru, Tutinu i zadrži u Delimeđu.

DRUGI PIŠU

Ugljanin kandidat za gradonačelnika

Petak, 11. april 2008. 19:20

Kandidat bošnjačke liste Za evropski Sandžak za gradonačelnika Novog Pazara je Sulejman Ugjlanin, izjavio je Fuad Baćićanin, član stranačkog izbornog štaba.

Na konferenciji za novinare u Novom Pazaru on je pozvao i druge stranke i koalicije da saopštite javnosti ko su njihovi kandidati za gradonačelnika.

Ugljanin je nosilac bošnjačke liste Za evropski Sandžak, koja okuplja Stranku demokratske akcije, Bošnjačku demokratsku stranku, Socijal-liberalnu partiju i Reformiste Sandžaka i do sada je delovala pod imenom Lista za Sandžak.

Ugljanin je aktuelni predsednik novopazarske opštine, a koalicija koju predvodi ima većinu u lokalnoj skupštini. Novi Pazar je dobio status grada krajem prošle godine.

(Tanjuc)

IZBOR
IZ ŠTAMPE

11.04.2008.

mondо
m:)

08.04.2008.

BLIC
ONLINE

Srbija

SUME U NOVOPAZARSKOM KRAJU ZATRIVANE SMEĆEM

Noću odvoze smeće i otpad i bacaju u šumu

Autor: v.b. | 08.04.2008 - 08:15

NOVIPAZAR - Šume u novopazarskom kraju ugrožene su ogromnim količinama raznog smeća i otpada koje nezavesti građani doveze i bacaju. Šef Šumske uprave u Novom Pazaru Sabahudin Hadrović kaže da treba da prođe nekoliko stotina godina da bi se u prirodi razložila jedna obična plastična resa. On naglašava da je sve više ljudi koji pod okriljem noći bacaju otpad ili ga jednostavno ostavaju nakon izleta.

Još niko nije kažnjiv za ugrožavanje prirode

Hadrović objašnjava da u novopazarskoj opštini šume zauzimaju 96.000 hektara, ali su prepune mini-deponija.

- Pravilo je da što je šuma blže gradu, tu je više otpada. Građani nemaju visoku svest o ovom problemu, ne znaju da otpad ne samo da ugrožava šumu koja nam daje kiseonik nego ugrožava i podzemne vode - kaže Hadrović. U pozmatan Planinarskom društvu „Sandžak“ posebno su ogorenici na ovu pojavu.

- Kada bi neko blizu Aksentakve bacio jedan papirčić ili resu, platio bi ogromnu kaznu. Kako ćemo dovesti turiste na Pešter, Goliju i Rogoznicu ako smo prethodno bacili resu ili papir - kaže poenati planinar Mirsad Jandrić. Na planini Goliji koja u poslednje vreme prima sve više turista takođe se suočavaju sa problemom otpada koji ostavljuju turisti. Direktor hotela „Golija“ Golub Pendić izjavio je za „Blic“ da na Goliji, kako se povećava broj turista, povećava se i ekološki problem održavanja planine.

- Mnogi gosti ostavaju otpad da ga čistimo mi koji ostajemo na planini. Nadam se da će doći vreme kada će svaki koji ugrožava prirodu biti kažnjiv - kaže Pendić. Sekretar Ekočoloskog udruženja Račkin slij Ibrahim Mehmedović pozvacao je političare da predstojte kampanju za izbore povrste ekologiju.

- Ne treba samo da pričaju o politici. Neka iskoristite nastupe u medijima da upozore građane na loču ekoločku siliku - kaže Mehmedović.

Sandžak novice DIALOG Srijeda, 16.04.2008.

Dr. ANGEL JOSIFOV
predsednik Bugarskog nacionalnog savjetaRIJEČ
DO
RIJEĆIESAD ĐUDŽEVIĆ
predsednik Izvršnog odbora BNV

Manjine u Srbiji su u znatno nepovoljnijem položaju u odnosu na manjine u Vojvodini, kako sa suštinskog, tako i sa praktičnog - finansijskog stanovišta. Manjine u Vojvodini su na višem nivou ostvarenosti manjinskih prava, naročito u oblasti obrazovanja, kulture i informisanja. Svaka od manjina je slučaj za sebe ali problemi sa kojima se susreću manjine upućuju ih na saradnju. Saradnju manjina potrebno proširiti u političkom, ekonomskom i svakom drugom smislu.

Potrebna konkretizacija saradnje

16.04.2008.

Saradnja manjina kao prioritet

Pitanje 1

Da li se razlikuje položaj nacionalnih manjina u Srbiji i Vojvodini?

- JA KAM u svim novim institucijama, u administraciji i u javnim preduzetima i organizacijama da budem dobitnik prava, naročito u oblasti obrazovanja, kulture i informisanja. Međutim, nemački predsednik, predstavnik manjinskih interesova u Srbiji, ne daje potporu u postupku na poljima obrazovanja i kulture i informisanja. Nekoliko godina je bio predstavnik manjinskih interesova u Srbiji, ali je danas učesnik u političkoj grupi koja je u Srbiji uvelike uverena da manjinske interese u Srbiji ne mogu biti zadovoljeni.

ŠEŠKOLODRE, a preko petnaest godina učesnik je u političkoj grupi koja je u Srbiji uvelike uverena da manjinske interese u Srbiji ne mogu biti zadovoljeni.

Pitanje 2

Da li postoji mogućnost bližeg saradnje između nacionalnih manjina u centralnoj Srbiji?

- EVO DA JE ČISTOČA. Državljani koji su predstavnički redovi u centralnoj Srbiji, a i u opštini Šabac, mogu da se uključuju u saradnju i učiniti da se u centralnoj Srbiji postigne slična situacija.

ŠEŠKOLODRE, a preko petnaest godina učesnik je u političkoj grupi koja je u Srbiji uvelike uverena da manjinske interese u Srbiji ne mogu biti zadovoljeni.

Pitanje 3

Kakva je saradnja između institucija i organizacija bošnjačke nacionalne manjine sa bugarskom nacionalnom manjom?

SAKĀDNIN je u Šabaci, da radia Šabacka politička stranka za koju je predstavnik bugarske vlade i bugarske manjine, i koja je u Šabaci dala još jednu političku stranku za koju je predstavnik bugarske vlade i bugarske manjine, koja žive u Šabaci. Prethodno dolazi u Šabaci i Centralni Šabac. To bilo bi se, baš, pre svega, ambičiono razvijati bugarski interes na manjinskim teritorijima.

SAKĀDNIN je u Šabaci, da radia Šabacka politička stranka za koju je predstavnik bugarske vlade i bugarske manjine, i koja je u Šabaci dala još jednu političku stranku za koju je predstavnik bugarske vlade i bugarske manjine, koja žive u Šabaci. Prethodno dolazi u Šabaci i Centralni Šabac. To bilo bi se, baš, pre svega, ambičiono razvijati bugarski interes na manjinskim teritorijima.

Iako predstavnički redovi u Šabaci i Centralnom Šabacu, predstavnički redovi u Šabaci i Centralnom Šabacu, predstavnički redovi u Šabaci i Centralnom Šabacu, predstavnički redovi u Šabaci i Centralnom Šabacu,

SAKĀDNIN je u Šabaci, da radia Šabacka politička stranka za koju je predstavnik bugarske vlade i bugarske manjine, i koja je u Šabaci dala još jednu političku stranku za koju je predstavnik bugarske vlade i bugarske manjine, koja žive u Šabaci. Prethodno dolazi u Šabaci i Centralni Šabac. To bilo bi se, baš, pre svega, ambičiono razvijati bugarski interes na manjinskim teritorijima.

Iako predstavnički redovi u Šabaci i Centralnom Šabacu, predstavnički redovi u Šabaci i Centralnom Šabacu, predstavnički redovi u Šabaci i Centralnom Šabacu, predstavnički redovi u Šabaci i Centralnom Šabacu,

Novi Pazar: Reciklaža papira

14. februar 2008. | 14:37 | Izvor: Beta

Novi Pazar - U Novom Pazaru je prvi mjesec pilot programa sakupljanja i recikliranja papira prikupljeno 18 tona te sekundarne sirovine.

Rukovodilac sektora "Čistoća" u novopazarskom Javnom komunalnom preduzeću (JKP) Emin Omerović izjavio je danas na konferenciji za novinare da je početak prikupljanja i recikliranja papira u Novom Pazaru došao više nego očekivane rezultate.

On je ocenio da ovim poslom grad "ulazi u savremene tokove", čuva životnu sredinu i ostvaruje finansijske efekte.

"Za četiri radne nedelje prikupili smo 18 tona papira, za toliko smanjenu količinu smeća za odvozjenje na 20 kilometara udaljenu deponiju, a otpad prodali za oko 100.000 dinara", rekao je Omerović.

On je dodao da se planira da poređe sadašnjih 50 u Novom Pazaru postave još 300 kontejnera za papir.

"Planiramo da u saradnji sa COOPI počnemo izdvajanje i metalar", rekao je Omerović.

Tu akciju je inicirala italijanska nevladina organizacija COOPI, a učestvuju i novopazarska opština, JKP Čistoća i Turistička organizacija.

Predstavnica COOPI-a Džudit Kajmi je, na danasnoj konferenciji za novinare, izrazila zadovoljstvo što su svi građani, a posebno učenici i preduzeća uključeni u akciju "Da sve bude čisto".

Predstavnica opštine za zaštitu životne sredine Malica Plojović rekla je da je lokalna samouprava već odredila lokaciju za izgradnju reciklažnog centra u kojbi bi trebalo da se uloži oko 18 miliona evra.

"Reciklažni centar bi trebalo da uposi oko 150 radnika i bude potpuno finansijski isplativ", rekla je Plojovićeva.

B392

13.04.2008.

Prva rehabilitacija u Okružnom sudu u Novom Pazaru

Arif Torbić nije narodni neprijatelj

Novi Pazar - Novopazarski trgovac Arif Torbić, posle šezdeset dve godine, više nije narodni neprijatelj. Takvu odluku donelo je veće sudija Okružnog suda u Novom Pazaru, kojim je predsedavala Verica Vasojević. Torbić je streljan 1946. godine, a posle toga proglašen je narodnim neprijateljem i konfiskovana mu je sva pokretna i nepokretna imovina. Do danas je ostalo nepoznato kada je i kada streljao ovog trgovca.

Prije dve godine, Sabahudin, Munever i Muzafera Torbić podneli su zahtev za rehabilitaciju svog dede. Sudsko veće je nakon izvođenja dokaza zaključilo da je odluka Narodnog sreskog suda u Tutinu bila zasnovana na "ideološkim i političkim razlozima", što znači da nije od strane nadležnog organa u zakonom propisanom postupku utvrđeno da je pokojni Arif učinio neko krivično delo protiv naroda i države". Osim, tadašnje sudske odluke, sadašnji sud nije mogao da utvrdi zašto je Arif Torbić smatran državnim neprijateljem. Na osnovu iskaza desetak svedoka utvrđeno je da ovaj trgovac nije bio učesnik ratova, a da Drugom svetskom ratu nije bio pripadnik njednog pokreta, "nije učestvovao u borbenim operacijama, niti je vršio bilo kakve zločine". Tako je odluka Narodnog sreskog suda u Tutinu "II odeljenje br. 651/45 od 23.1.1946. godine, ništava od trenutka njenog donošenja i ništave su sve njene posledice, uključujući i kaznu konfiskacije imovine".

Arif Torbić je imao više od dvadeset lokala u Novom Pazaru i Tutinu i kuću sa radnjom u Peču u tadašnjoj Ulici Ismaila Černaja. Posle konfiskacije imovine njegovoj suprugi, sinu i kćerki ostala je samo kuća u Novom Pazaru.

- Odluka o rehabilitaciji moga deda je moralna satisfakcija za našu porodicu. Sve ove godine nosili smo teret da smo potomci narodnog neprijatelja i ovim se skida ta mrlja sa porodice. Moj deda je bio vernik, bio je dobrovotor i za vreme Drugog svetskog rata prihvatio je i zbrinuo 40 porodica iz Bosne i Hercegovine - kaže da naš list Sabahudin Torbić.

Presuda o rehabilitaciji Arifa Torbića je prva takve vrste u novopazarskom Okružnom sudu. S. Novosel

28.03.2008., Novi Pazar
Izvor: BETA

28.03.2008.

PRESS
ONLINE

Ugljanin: Sajam pokretač ekonomskog razvoja

■ Predsednik opštine Novi Pazar Sulejman Ugljanin ocenio je danas da je novopazarski sajam postao generator ekonomskog razvoja Sandžaka.

On je otvarajući 5. Međunarodni sajam mode i opreme rekao da je ova manifestacija stvorila povoljan ambijent za rad ovdašnjih privrednika.

"Zadovoljan sam i dolaskom mnogih međunarodnih organizacija, koje su pomogle našem bržem razvoju", rekao je Ugljanin.

On je dodao da sajam predstavlja tradiciju koju Novi Pazar nosi i svom imenu.

Director USAID-ovog programa Majkl Pilsberi (Mičael Pillsbury) rekao je na otvaranju sajma da podržava razvoj svih organizacija i privatnih preduzeća koja već dugo postoje.

"Mi dajemo pomoći i podršku svim novim preduzećima kako bi marketinški opstali na tržistu i mi želimo da im pomognemo u stvaranju novih radnih mesta", rekao je Pilsberi.

"Pored toga što smo do sada pomogli 47 kompanija iz Novog Pazara, mi smo pomagali i njihovo prisustvo na mnogim internacionalnim sajmovima", rekao je Pilsberi.

Na sajmu, koji će biti otvoren do 30. marta u Hali sportova, proizvode predstavljaju preko 60 domaćih i stranih kompanija tekstila, odevanja i opreme.

04.02.2008.

● UDRUŽENJE "ZDRAVLJE" OPTUŽILO RUKOVODSTVO, UPRAVU I LJEKARE ZDRAVSTVENOG CENTRA NOVI PAZAR ZA ZLOUPOTREBU

U pekari slikanje za iste pare

Umjesto u bolnici, gdje se čeka i po nekoliko mjeseci, pacijentima nametnuto da ih za iste pare, bez čekanja, kod privatnika slikaju isti ljekari

UDRUŽENJE građana za sprečavanje korupcije i očuvanje zdravlja građana „Zdravlj““ započelo je da se u Radiološkoj službi Zdravstvenog centra u Novom Pazaru delava na zloupotrebu. U dopisu dostavljrenom medijima i Opštini Novi Pazar, a koji je novopazarska Regionalna TV objavila prošle nedjelje, ovaj udruženje traži da se obavejštanjem javnosti i Ministarstvu zdravlja spriječe sumnje radnje u vezi rada i funkcioniranja skenera aparata u novopazarskoj bolnici.

U samopisu „Zdravlj“ navodi se da je ovih dana došlo do iznenadnog kvara CT aparata, iako za to nema polovicne servisne službe Siemensa, odnosno da aparat jednostavno ne radi ili radi samo za hitne slučajeve, i da se sve to, kako se navodi, delava samo nedjelju dana nakon početka rada privatnog Diagnostičkog centra „Euromedica“, čiji je vlasnik Muamer Redžović.

„Zdravlj“ ističe da je načelnik Radiološke službe ZC Novi Pazar, dr. Jusuf Nuković survalnik tog centra, da radi u njemu i da je to otvoreno sokob interes. U dopisu, kojeg je potpisalo deset lica, stoji da je, samo mjesec dana prije početka rada privatnog skenera, Upravni odbor Zdravstvenog centra iznenadno odlučio kojom je cijenu CT pregleda sa 2500 podigao na

6000 dinara i time je izjednačio sa cijenom pregleda u privatnoj ordinaciji.

„Ovu nezakonitu odluku potpisao je Mirsad Abdurahmanović, istaknuti aktivista i član SDP-a. Unatoč par mjeseci u Radiološkoj službi je sprovedena aktivna promocija i reklamiranje privatne dijagnostike. Sada se sprovodi slanjenje pacijenata u privatnu ordinaciju, lobiiranjem od strane ljekara i davanjem zauzvrat novčane nadoknade, a napravljene su ogromne zloupotrebe sa listama čekanja koje su sada preko dva mjeseca“ - piše u dopisu koji je stigao u redakciju SN-a.

Udruženje građana za sprečavanje korupcije i očuvanje zdravlja optužuje načelnika Radiološke službe Jusufa Nukovića da preko lokalnih medija reklamira privatnu dijagnostičku centar i da za aparat koji se nalazi u Domu zdravlja govori da crati i da je zastareo.

Aparat marke „Siemens“ u Zdravstvenom centru Novi Pazar montiran je prije tri godine, a aparat u privatnom centru „Euromedica“, koji se nalazi u okviru Pekare „Polet“, koji je kupio kontroverzni novopazarski biznismen i menadžer Interuniverzitarnog univerziteta Muamer Redžović, na osnovu informacija navedenih u dopisu, star je 15 godina, malo poznatog ja-

Zdravstveni centar Novi Pazar

zakonog proizvođača „Siemensa“.

Kako je nezvanično naznajeno povodom ovog reagovanja obavijesteno je i Ministerstvo zdravlja koje je obezbedilo pedeset hiljada eura za novi digitalni rendgen aparat koji je instaliran u Intrenističkom bloku.

Na ovršnici se na reagovanje i optužbu povodom skenera aparat, aktualni direktor Zdravstvenog centra u Novom Pazaru i nosilac izborne liste „Zajedno

za Novi Pazar“ na izborima 2006. godine, jedan od funkcionera SDP-a, Mirsad Đerlek, u izjavama za TV jedinstvo, je rekao, između ostalog, da su, zahvaljujući rukovodstvu Zdravstvenog centra, građani i Zdravstveni centar dobili novi dijagnostički aparat, a da je Zdravstveni centar ulazio deset hiljada eura za opremanje prostorija za smještaj novog rendgena aparat.

M. Ratić

IZBOR
IZ ŠTAMPE

DRUGI PIŠU

Sandžačke novine

04.02.2008.

NA DRUGI POGLED

Dr. Esad Kučević

Čije su vehabije

Balkanske vehabije su razapete između istine i prednasađa. Njihovu orijentaciju na izvorni islam, teološki teoretičari različito ocenjuju, ali impozantnu masovnost prveg premodernističkog sunitskog pokreta, najbolje objašnjava neuspis pokušaj osmanskih Turaka da marginalizuju i obezvrijede ovaj fenomen, koji, kao bauk, kruži Evropom, Sjevernom Amerikom i Bliskim Istokom. Suština vehabitskog učenja je vjernost islamskom monoteizmu (tevhid), čičenju vjere od novotarotija stranih Kur'anu. Što podrazumejava vjerski život u vjerodostojnoj verziji pre tri generacije posle proroka Muhameda. Vehabije su okorjeli protivniči mnogobrotnosti, praznovjera, nošenja hanžljija i pominjanja čovjeka, jer pravi musliman može da se moli samo Allahu.

Vjerski motivirani pokušaj vehabijiske reforme ima multidisciplinarni pristup, u neskrivenoj namjeri da oplemeni politički, sociološki i naučni karakter islama. Najavljena i nedorečena renesansa ove misije, insistiranjem na uklanjanju autoriteta i individualnom pravu idžtihada, ortodoksnos-ekstremnog tumačenja vjersko-pravnih normi, nije našla na očekivanu odobravanje u Sandžaku. Prvobitni prijem kratko je trajao. Izazovi savremenog doba, kulminirali su reakcijama podorenja i sukoba. Malo-pomalo na viđedju su izbili pokušaji zloupotrebe oklevetanih vehabija. Od centralne u Plavu, preko Rožaja, Tutina i Šibenice, do Novog Pazara, kao matematička greška ili elementarna nepogoda, mračno i zlobno redali su

se niski udarci načelnih istomišljenika, koji drže glavu u rukama i hrane je mukama. Mračno i zlobno, kao sveopšta pokora. Vehabije su preko noći kost u grlu mešihata, uprkos misterioznom bogaćenju pseudo lidera, prepoznatljivih baš po samovolji i najezdi radikalne retorike. Posto, nevrstano svrstavanje ili resocijalizacija vehabija nisu uspjeli, komoton i leporodno, sarajevski telali promovisali su dopunjenu Rezoluciju o različitom tumačenju islama, dok je sve o vehabijama državna tajna (!). Naravno, bez objašnjena kriterijuma za takve ocjene i na koji konkretni način je ogrožena bezbjednost Srbije. Vehabizam je legalan i legitiman pokret. Svi znaju da je opasno povezivati terorizam sa vjerskim opredjeljenjima. Izuzetak je Specijalno tužilaštvo za organizovani kriminal, koje Sandžakijama i fantomskim odborima za zaštitu ljudskih prava duguje odgovore na pitanja o nedodirljivosti vjerskih pravaka i njihovih surrogata iz blizine rožničkog ognjišta, koji su zaradili brdo para blagodareći incestualnom odnosu sa vehabijama.

Isturanje vehabija na brišan prostor liči na bahato podmetanje kukavičnjeg jaljeta. Upravo iz usta vjerskih tajkuna, ozloglašenih u narodu, zbog ekspresnog instant stila u zavodenju, bogaćenju i navodenju. Od maheratskih lidera, sposobnih da za ništa, dobiju nešto, da od šetnje, prave seobu, od jedinke - zajednicu. Dok drugi uče, oni političe. Zato narod pita: čije su vehabije...?

вечерње
НОВОСТИ 15.02.2008.

Perom kroje granice

D. GAGRIČIĆ, 15.02.2008. 18:38:11

PRIJEPOLJE - Karta Sandžaka, objavljena u prijepolskom listu "Polimlje", uz tekst o rezultatima predsedničkih izbora u Srbiji, naslovljena sa "Sandžak odludio", izazvala je oštra reagovanja srpskog stanovništva i više stranaka - "zbog provokacije i prekravanja granica".

Jer, debelom linijom od dve matične države odvojeno je čak 11 opština, bez granične linije između njih. Šest opština je iz Srbije: Novi Pazar, Tutin, Šibenica, Prijepolje, Pribor i Nova Varoš, dok je Crna Gora "ostala" bez Bijelog Polja, Pljevlja, Berana, Andrijevice i Plava.

- Takve opservacije, makar bile i pojedinačne, duboko su uznemirile sve gradjane ove i susednih opština, zbog togu što se providio i sračunato koristi trenutak da se započne sa "kosovizacijom" ovih prostora. Crtanjem takvih granica, sa Srbijom, Kosovom i Crnom Gorom, direktno se juriša na celovitost i ustavni poredek Srbije, čime se Prijepolje i susedne opštine guraju u posebnu oblast koju bi promoter ovakvog članka i teritoriju nazvao Sandžak. "Polimlje" je ovom mapom, prvo u svetu, priznalo samostalnost Kosova, koje je izuzeto iz granica Srbije - ističe, pored ostalog, u pismu pomenutom listu, Bude Tešević, predsednik Opštinskog odbora Socijaldemokratije.

Zahtev da reaguju okružni i republički javni tužilac, kao i da se oglase udruženja novinara, podržali su i opštinski odbori četiri stranke - DSS, SD i NS.

- Crtu se fantomska tvorevina na teritoriji dvije suverene države, a sve to ima elemente krivične odgovornosti. Pre svega zbog napada na Ustav Srbije, uzneniranja javnosti i podsticanja verske i međunarodne netrpeljivosti - izjavili su za "Novosti" predsednici sva četiri odbora: Vukosav Tomašević, Dobro Lazarević, Budimir Tešević i Milan Gačević, zamerajući čelnicima države što često izgovaraju naziv Sandžak, umesto starog imena Raška oblast, ili geografske odrednice - jugozapadna Srbija. Oštro je reagovala i Srpska radikalna stranka, pitajući gde će se sve uskoro naći ova mapa i zašto su kartografi iz zvaničnog naziva južne srpske pokrajine izbacili Metohiju.

- Očigledno je da se crtanje granica poklapa sa misijom Briseala za nezavisno Kosovo i Metohiju. Više je nego poznato da na ovim prostorima ništa nije slučajno, već da se radi o sinhronizovanim aktivnostima, a crtajući su koordinate stigle iz Sarajeva - naglašava Zoran Despotović, predsednik OO SRS i narodni poslanik.

OBJAŠNJENJE

- ILUSTRACIJA za članak "Sandžak odludio", do koje smo došli potragom na Internetu, pri čemu je ključna reč bila "sandžak", preuzeta je sa interneta sajta bihor-petrlica.com i greškom je objavljena bez potpisa, što je kod jednog broja čitalaca moglo izazvati neželjene reakcije. Granice prikazane na slici nikako nisu administrativne, niti je ona objavljena sa bilo kakvom težnjom da mede takve i postanu - obasnio je Emir Kurtović, v.d. direktora i glavni i odgovorni urednik "Polimlja".

15.02.2008.

B92

Mediji podelili Novi Pazar

15. februar 2008. | 18:14 | Izvor: B92

Beograd -- Nedavna odluka o izuzimanju medija na manjinskim jezicima iz procesa privatizacije pojačala je podelu u Novom Pazaru.

Sandžačka demokratska partija Rasima Ljajića tvrdi da je reč o medijima koji su pod kontrolom njihovog političkog suparnika Sulejmana Ugljanina i pozivaju koalicione partnerne u Vladu – Demokratsku stranku da objasni ovaku odluku. U jednom od prozvanih medija – Regionalnoj televiziji iz Novog Pazara negiraju da rade za bilo koju lokalnu stranku.

Sandžačka demokratska partija oštro je reagovala na odluku Agencije za privatizaciju da se za sada ne prodaju mediji iz Novog Pazara. Tvrdi i da su medejske kuće na koje se to odnosi - Regionalna televizija u Novom Pazaru, Televizija Tutin i Sandžačke novine, pod direktonom kontrolom predsednika opštine, njihovog političkog suparnika Sulejmana Ugljanina. Funkcioner Sandžačke demokratske partije Meho Omerović kaže da će ta stranka sada preispitati odnos sa koalicionim partnerom u Vladu – Demokratskom strankom, koja drži Ministarstvo kulture i medija. "Mislim da je ovde više nego jasno da se radi o političkoj trgovini. Po svemu sudeći, ispada da je za 15 hiljada glasova koje je, u drugom krugu Borisu Tadiću doneo Sulejman Ugljanin, nagrađen sa dve opštinske televizije i jednim novinama. Pred lokalne izbore, u ovom slučaju, pomaže se onaj politički protivnik, koji je do juče radio sve i protiv interesa Demokratske stranke, jer je vodio kampanju i za Velimira Ilića i za takozvani 'harodnjački blok'", kazao je Omerović.

Urednik informativnog programa Regionalne televizije Medin Halilović za B92 kaže da je to jedini medij u Srbiji koji emituje program na bošnjačkom jeziku i negira bilo kakvu povezanost sa nekom od partija.

On je rekao i da ne vidi ništa sporo u činjenici što se predsednik opštine Sulejman Ugljanin oglašava isključivo preko te televizije.

"S obzirom da smo mi medij koji se finansira iz sredstava građana, odnosno opštinsko glasilo, smatram da je zbog toga dužan da nama daje intervju. Zbog čega drugima neće da daje intervju, smatram da je to problem drugih, a ne nas. Što se samih reakcija tiče od nekih političkih partija, smatramo da su one neprimerene, zbog toga što isti ti koji optužuju Regionalnu televiziju, ne pristaju da se pojave na našem mediju, a ovom prilikom ih pozivam da to učine", rekao je Halilović.

Profesor Fakulteta političkih nauka Rade Veljanovski kaže da je izuzimanje manjinskih medija iz procesa privatizacije suprotno Zakonima o radiodifuziji i javnom informisanju.

"Ne zato što neko misli da je bolje da postoje privatni mediji, nego zato da bi se svi mediji izuzeli iz uticaja vlasti, pa i lokalne vlasti. S druge strane, to pojačava problem informisanja u lokalnoj sredini, zato što favorizuje ne manjinske narode, nego političke stranke manjinskih naroda. Tako da to uopšte nije dobro rešenje i ono praktično podriva kompletну reformu našeg manjinskog sistema", objasnio je Veljanovski.

Problemom privatizacije u lokalnim medijima B92 baviće se i u narednim danima.

IZBOR
IZ ŠTAMPE

Bošnjačka riječ

DRUGI PIŠU

11.04.2008.

RIK proglašila "Bošnjačku listu" i "Mađarsku koaliciju"

Izvor: [Tanjug](#) | 11. april 2008. 21:43:19

BEograd, 11. aprila (Tanjug) - Republička izborna komisija (RIK) proglašila je večeras izborne liste "Bošnjačka lista za evropski Sandžak" - dr Sulejman Uglijanin" i "Mađarska koalicija" za parlamentarne izbore, raspisane za 11. maj. Utvrđeno je da je "Bošnjačka lista za evropski Sandžak" - dr Sulejman Uglijanin" dostavila ukupno 11.550 izjave birača koji podržavaju izbornu listu, a "Mađarska koalicija" ukupno 11.952 izjave i da su se stekle uslove za njihovo proglašenje. Prvi na "Bošnjačkoj listi za evropski Sandžak" je lider Stranke demokratske akcije Sandžaka Sulejman Uglijanin, a prvi na listi "Mađarske koalicije" je lider Saveza vojvodanskih Mađara Ištvar Pastor. "Bošnjačku listu za evropski Sandžak" čine Stranka demokratske akcije Sandžaka, Socijalno-liberalna partija Sandžaka, Bošnjačka demokratska stranka Sandžaka i Reformisti Sandžaka. "Mađarska koalicija" čine Savez vojvodanskih Mađara, Demokratska stranka vojvodanskih Mađara i Demokratska zajednica vojvodanskih Mađara. Utvrđeno je da je jedna i druga lista imaju prilozaj koaliciji političkih stranaka nacionalne manjine i da jedna i druga lista ispunjavaju uslove da odredje svoje predstavnike u prošireni sastav RIK-a i biratčkih odbora. RIK je donela odluku da u njen prošireni sastav ispred "Mađarske koalicije" uđe Snežana Batinić iz Beograda, kao član i Janko Dobai iz Torde, kao zamenik člana. RIK je dosad proglašila izborne liste koalicije okupljene oko Demokratske stranke i G17 plus, Liberalno-demokratske partije, Demokratske stranke Srbije - Nove Srbije, Srpske radikalne stranke i koalicije Socijalističke partije Srbije - Partije ujedinjenih penzionera Srbije i Jedinstvene Srbije.

Bošnjačke stranke u dve kolone na izbore

Izvor: [Beta](#) | 26. mart 2008. 11:40:04

NOVI PAZAR, 26. marta 2008. (Beta) - Bošnjačke stranke u Sandžaku svrstale su se u dve kolone za nastup na predočajnim parlamentarnim i lokalnim izborima 11. maja. Lider Stranke demokratske akcije (SDA) Sandžaka Sulejman Uglijanin saopšto je da će na lokalnom i republičkom nivou predvoditi "Bošnjačku listu za evropski Sandžak", koja okuplja stranke Esada Džudžovića, Bajrama Omeragića i Zekere Dugopoljca. Ta koalicija, koja je na prethodnim izborima nosila naziv Lista za Sandžak, samostalno će nastupiti i u Sjenici i Tutinu. Sandžaka demokratska partija (SDP) Rasima Ljajića se odmah posle raspisivanja parlamentarnih izbora odluči da nastupi na listi Demokratske stranke (DS) Borisa Tadića, dok će u lokalnu formirati različite koalicije. SDP će u Novom Pazaru, Sjenici i Tutinu predvoditi koaliciju sa DS, G17 plus, Sandžakom alternativom (SA) i Strankom Zeleni (SZ). Dve najjače bošnjačke partije su svojim odborima u Novoj Varoši, Prijepolju i Priboru ostavile mogućnost da "prema nahodjenju" formiraju koalicije. Na osnovu takvog stava se očekuje da SDA i SDP u Prijepolju formiraju koaliciju za lokalne izbore. Stranka za Sandžak će na lokalne izbore izaći samostalno pod imenom "Stranka za Sandžak dr Fevzija Murić".

26.03.2008.

19.01.2008.

Film protiv Kurana (ni)je na Internetu

Petak, 28. mart 2008. 00:36

Uprkos strahovanju vlade da će uvrediti muslimane i izazvati proteste, holandski desničarski poslanik Gert Wilders stavio je na Internet svoj film za koji kaže da kritički prikazuje Kur'an, međutim, ubrzo je i cenzurisan.

Najime, ako pokušate da na naznačenom **sajtu** pogledate film, videćete obaveštenje da je sajt privremeno ukinut.

Kako je javio Rojters, film je objavljen na veb-sajtu Vilderove Slobodarske partije (PVV). U 15-minutnom filmu naslovljenom "Fitna", što je izraz iz Kurana koji se ponekad prevodi kao "razdor", Wilders kaže za islamsku svetu knjigu "da je fašističko štivo koje podstiče nasilje".

Sam Wilder je očekivao da će njegov film biti zabranjen i zato nije želeo da ranije obznanii kada će ga postaviti na Internet.

Formirana OIK u Tutinu

Autor Radio StoPlus

ponedeljak, 31 mart 2008

21. 03.2008.

TUTIN-Skupština opštine Tutin danas je formirala novu jedanaestčlanu Opštinsku izbornu komisiju, u kojoj su zastupljeni predstavnici svih partija koje učestvuju u radu lokalnog parlamenta. Prethodno je novopazarski Okružni sud, na žalbu Narodnog pokreta Sandžaka, ukinuo prvu odluku skupštinske većine o formiranju devetočlane Opštinske izborne komisije. U prvoj komisiji nisu bili zastupljeni predstavnici svih partija iz lokalne skupštine.

IZBOR
IZ ŠTAMPE

Osvajaju Hajlu

U ROŽAJAMA NAREDNOG VIKENDA MEMORIJALNI POHOD PLANINARA

Rožaje - U gradu na Ibru će se narednog vikenda održati memorijalni zimski pohod na planinu Hajlu ""Safet Mavrić - Čako"". Prema riječima predsjednika Planinarsko-smučarskog društva ""Hajla"" Fevzije Kurtagića, ta manifestacija se održava jedanaesti put u znak sjećanja na poznatog alpinistu, Mavrića, koji je poginuo na rožajskoj planini na Božić 1997. godine, kada se pripremao za pohod na Mont Everest.

- Memorijalni zimski pohod je poprimio tradicionalni karakter, pa će i ove godine na njemu učestvovati veliki broj planinara iz Sarajeva, Beograda, Sofije, Zagreba, Novog Sada, Kruševca, Peći, Novog Pazara i nekoliko crnogorskih gradova. Kako smo ograničeni smještajnim kapacitetima, moći ćemo da primimo samo 150 planinara, iako je interesovanje bilo daleko veće. Njih ćemo smjestiti u planinarski dom ""Jelenčica""" koji se nalazi u podnožju planine Hajle, visoke 2.403 metra. Dio učesnika konačice će katušnima koje su nam mještani stavili na raspolaženje - kazao je Kurtagić.

Pohod, koji će početi u subotu u šest sati ujutru i trajati dva dana, finansijski će pomoći Skupština opštine i rožajska Turistička organizacija. Organizator i domaćin je PSD ""Hajla"".

A.S.

19. 01. 2008.

Mustafa Imamović

Bošnjaci - Historija, tradicija, kultura - VII dio

Bosna nakon uništenja srednjovjekovne države - širenje islama i oblikovanje bošnjačkog etnosa

Osmansko osvajanje Bosne trajalo je punih 77 godina (1386-1463). Osvajanje Srbije, od Maričke bitke 1371. do pada Smedereva 1459, trajalo je 88 godina. Osmanlije su svuda temeljno nastupale. U pohodu na Bosnu sultan Fatih je predvodio vojsku od preko 150.000 ljudi. Mehmed II Fatih bio je tada jedan od najmoćnijih vladalaca svijeta.

U proljeće 1463. krenula je prema Bosni - preko Skoplja, Kosova i Sjenice - velika osmanska vojska pod vođstvom sultana Mehmeda II Fatih-a. Početkom maja Osmanlije su se spustile na Drinu, gdje su se knezovi Pavlovići i Kovačevići predali bez ikakvog otpora. Odатле je sultan oštrim maršem krenuo u unutrašnjost Bosne i već je 19. maja s vojskom stigao pod tvrdi grad Bobovac, čija se posada, kojom je zapovijedao vojvoda Radak, predala bez prave opsade i borbe već nakon tri dana. Brz i neočekivan pad dobro utvrđenog Bobovca izazvao je pometnju i obeshrabrenost posada u ostalim gradovima. Tako se odmah predalo i Jajce, u čijoj blizini se sultan bio privremeno utaborio. Dotle je kralj Stjepan Tomašević, "kao napušteni beskućnik", lutao i bježao, nastojeći da "hitno skupi nekakvu vojsku", ne bi li se dokopao Hrvatske ili Primorja. U Ključu na Sani, gdje se bio sklonio, sustigle su ga osmanske prethodnice pod komandom Mahmud-paše.

Nakon četiri dana opsade, na riječ se predao posljednji bosanski kralj, sa svojim stricem Radivojem i drugom vlastelom. Mahmud-paša ih je sproveo u Jajce i predao sultanu. Kralj je bio prisiljen narediti zapovjednicima svojih preostalih gradova da se predaju. Nakon toga, pogubljen je,

zajedno sa svojim stricem, knezovima Pavlovićima i Kovačevićima te os-talom zarobljenom vlastelom.

U starijoj se literaturi tvrdilo da je srednjovjekovna bosanska država, raz-jedana velikaškim svađama, bila obična "crvotočna zgrada", koju su Osmanlije srušile "jednim udarom noge". Drugi su u istom stilu dodavali da "većeg rugla naša istorija uistinu ne poznaje" od velikaških svađa ras-točene Bosne. Historijske istine radi, osmansko osvajanje Bosne trajalo je punih 77 godina (1386-1463). Osva-janje Srbije, od Maričke bitke 1371. do pada Smedereva 1459, trajalo je 88 godina. Osmanlije su svuda temeljno nastupale. U pohodu na Bosnu sultan Fatih je predvodio vojsku od preko 150.000 ljudi. Mehmed II Fatih bio je tada jedan od najmoćnijih vladara svijeta. Kao osvajač je naprsto satirao i gutao carstva i razne balkanske države i državice. Nisu im uspijevali pomoći ni francuski ni njemački vitezovi, koje su angažirale i plaćale tada vojnički snažne države, kao što su bile Ugarska i Poljska. Osmanska je vojska tada raspolagala sa najsnažnijom artiljerijom na svijetu. Skender-begovo uporište Kruju tukli su 1450. topom koji je izbacivao ku-gle teške 190 kilograma. Pri opsadi Carigrada u maju 1453. Osmanlije su koristile i topove koji su izbacivali dulad težine 360 kilo-

grama. Kada je Bosna došla na red, bez obzira na otpor, nije mogla izbjegći svoju sudbinu. Prije toga pred Osmanlijama su pali i mnogo jači i veći protivnici. Bosni sa Zapada niko ničim nije pomogao. Tek kada je Bosna pala, Venecija je 14. VI 1463. pisala Firenci da je "pred očima svijeta izgorjelo jedno ugledno kraljevstvo". Istovremeno sa prodorom u Bosnu, manji osmanski odredi djelovali su i u Hercegovini. Osmanlije su postigle više pobjeda nad vojskom hercega Stjepana. Početkom juna 1463. herceg Stjepan je bježao prema Novom, sa mogućnošću da se usput skloni u Dubrovnik. To znači da se znatan dio Hercegovine već bio predao. Sultan Mehmed II Fatih je sredinom juna 1463. odlučio da se, zbog nedostatka hrane za ljudi i stoku, povuče sa glavninom svojih snaga u unutrašnjost osmanskog teritorija. Jedino je po osvojenim gradovima ostavio manje posade. Zapovjedništvo osmanske vojske za Hercegovinu nalazio se još 22. VI 1463. u Nevesinju, odakle se po sultanovom naređenju povuklo i već je 2. jula bilo u Foči. Tako se hercegu Stjepanu pružila mogućnost da preduzme čišćenje svojih gradova od osmanskih posada, te da tako privremeno ponovno uspostavi svoju vlast u oblasti kojom je vladao.

Zauzimanje Bosne imalo je za os-

Bošnjačka riječ

mansku državu i njeno dalje širenje višestruki značaj. Osmanskim osvajanjem Bosne dokinuta je posljednja značajna država na Balkanu. Osvajanjem Bosne, kao središnjeg balkanskog prostora i mostobrana između srednje Evrope i istočne obale Jadrana, Osmanlije su stekle značajne strateške prednosti kako u odnosu na Ugarsku, kao svog glavnog protivnika na kopnu, tako i prema Veneciji, kao snažnom protivniku s mora. Zaposjedanjem Bosne Osmanlije su ugrozile oba svoja protivnika na ovom dijelu Balkana.

Ova zbivanja konačno su pokrenula evropske kršćanske snage na djelovanje. Pod papinim nadzorom Ugari i Mlečani su, kao najugroženiji susjadi, sklopili 12. IX 1463. vojni savez protiv sultana. Ugarski kralj Matija Korvin potisnuo je Osmanlije iz područja Vrbaša, a malobrojna osmanska posada u Jajcu predala mu se i stavila u njegovu službu 12. IX 1463. godine. Nakon toga, Korvinova vojska potisnula je Osmanlije iz sjeveroistočne Bosne, osvojivši gradove Srebrenik i Zvornik. Kralj Korvin je na tim područjima sjeverozapadne i sjeveroistočne Bosne uspostavio dvije banovine, Jajačku i Srebreničku, kao dio ugarsko-hrvatskog odbrambenog sistema prema Osmanlijama. Srebrenik i Zvornik su se održali sve do 1512., a Jajce čak do 1528. godine.

U julu 1465. jači osmanski odredi preduzeli su odlučnu ofanzivu protiv Hercegovine. Osmanska vojska, pod zapovjedništvom bosanskog namjes-

nika Isa-bega Ishakovića i njegovih vojvoda Ahmeda i Ismaila, vrlo brzo je zaузела najveći dio Hercegovine i prodrla do dubrovačke granice. Akcija je nastavljena i sljedeće godine, kada je 3. VI 1466. osmanska vojska zauzela Blagaj, staru hercegovu prijestolnicu. Iste godine umro je i herceg Stjepan. Naslijedio ga je sin Vlatko Hercegović. Vlatko je, kao posljednji "herceg od sv. Save", držao još u svojoj vlasti gradove Novi i Risan u župi Dračevica, te jedan uzak i neobrađen pojas zemljišta od Boke, do ušća Neretve, "koji je kako-tako odvajao dubrovačku teritoriju od neposredne turske oblasti". Ostali dio "Hercegove zemlje", koju Osmanlije još nisu bile uzele, držali su drugi sin hercega Stjepana, knez Vladislav, Mlečani i Ugri.

Opći osmanski napad na Herce-

karaktera, uloge i značaja Crkve bosanske. To je pitanje u nauci prisutno već više od 120 godina, još od gotovo istovremene pojave studija Božidara Petranovića "Bogomili, crkva bosanska i krstjani" (1867) i Franje Račkog "Bogumili i patareni" (1867). Od tada je o Crkvi bosanskoj nastala brojna i različita literatura, ali ona uprkos tome sve do danas predstavlja, kao što je to zgodno primjetio Vladimir Dvorniković, "jednu sfingu". Skoro sva djela i različiti prilozi koji su poslije Petranovića i Račkog objavljeni o Crkvi bosanskoj imaju izrazito polemički karakter. To je razumljivo, jer pitanje Crkve bosanske zadire u sve nacionalne mitove i s njima povezane nacionalističke ideologije i predasude, koje su nastale i koje postoje na središnjem južnoslavenskom prostoru.

Osmanlije su, osvajanjem Bosne, stekle značajne strateške prednosti kako u odnosu na Ugarsku, kao svog glavnog protivnika na kopnu, tako i prema Veneciji, kao snažnom protivniku s mora. Zaposjedanjem Bosne Osmanlije su ugrozile oba svoja protivnika na ovom dijelu Balkana.

govinu odmah su iskoristili Mlečani i - kao navodni zaštitnici novog hercega Vlatka – zaposjeli Imotsku krajinu i zadržali je sa sebe. Posljednji dio "Hercegove zemlje" u Boki Osmanlije su konačno osvojile 1482. godine.

Crkva bosanska

Sigurno je da nema ni jedne teme u bosanskoj povijesti oko koje su se toliko lomila kopinja kao oko pitanja

Procesi koji su zahvatili Bosnu nakon uništenja njene srednjovjekovne države, a to su širenje islama i oblikovanje bošnjačkog etnosa, ne mogu se objasniti niti shvatiti bez karaktera i uloge Crkve bosanske, za koju je s razlogom primjećeno da kao "osebujni bosanski fenomen leži u samom srcu bošnjačke nacionalnosti".

Uvidom u izvore različitog porijekla može se utvrditi da se u njima spominju, s jedne strane Crkva bosanska, a s druge hereza (dualizam, manihejstvo) i heretici (jeretici), odnosno babuni, bogumili, patareni i sl.

Mnogi historičari i stručnjaci iz drugih područja koji su o tome pisali uzimali su navedene pojmove kao sinonime pa je tako nastala dosta raširena predstava da je vjerskim životom u Bosni od XII st. do osmanskih osvajanja gospodarila Crkva bosanska, čije je učenje u osnovi bilo manihejskog, odnosno heretičkog karaktera. Neslaganja u literaturi javljaju se u vezi sa pitanjem ocjene prirode te crkve i njene hereze.

Prema prvom shvatanju koje se susreće u literaturi, hereza se poistovjećuje sa Crkvom bosanskom. Mada često nazivana različitim imenima, Crkva bosanska je ustvari jedan od mnogih izdanaka manihe-

1300. god.

Osmanlijsko osvajanje balkanskih zemalja od 1300. do 1500.

1500. god.

rstva, kao sinteze tradicionalnog perzijskog vjerskog dualizma dobra i zla, sa elementima ranog kršćanstva. Tu je sintezu uobličio perzijski vjerski učenjak Mani (Maniheus) još u trećem stoljeću nove ere. Pojava Manija kao vjerskog i socijalnog propovjednika poklapa se sa utemeljenjem Novoperzijskog carstva i dinastije Sasanida, koja je vladala Iranom od 226. do arapske invazije 641-654. godine. Sasanidi su zaratustrizam (grčki-zoroastrizam) proglašili državnom religijom. Tim je institucionaliziranjem zoroastrizam postao ideologijom vladajućih slojeva Novoperzijskog carstva. Njegovi svećenici su opravdavali i branili dati politički poredak i socijalne odnose u iranskom društvu.

Sasanidi su, uz oslonac na zoroastrizam, gušili socijalni bunt i pokrete ugnjetenih slojeva stanovništva i progonili ona vjerska učenja koja su propovijedala egalitarizam i otpor vlastima, službenoj crkvi i njenoj vjeronauci. Među takvim učenjima je, pored ranog kršćanstva, spadalo i manihejstvo. Njegov tvorac Mani je osuđivao materijalna dobra i ovozemaljska uživanja, propovijedajući istovremeno asketski život. Prema Maniju, spas svakog pojedinca ne zavisi od volje crkve, nego od njegovog ličnog života. To je izazvalo reakciju

"neprijateljskih Iranaca" u Rimsko carstvo i tu prouzročili "mnoge nevolje i tragedije". Od njih se treba čuvati jer oni prijete da svojim "neljudskim postupcima" i "ludim iranskim običajima" zatruju "miroljubivi i nevini rimski narod", pa čak i "narod cijelog svijeta".

Dioklecijan stoga naređuje da se njihova imovina svuda zaplijeni, a njihove knjige spale. Uprkos zestokim progonima, Manijevo se učenje širilo, posebno među obespravljenim slojevima stanovništva kako na zapadu, tako i na istoku Rimskog carstva. Invazijom Rimskog carstva od strane različitih barbarских plemena i ubrzanjem procesa feudalizacije javljaju se mnoge neomanihejske sekte i pokreti koji se sa socijalnog i vjerskog stanovišta opiru tom procesu. Oni su se zapravo opirali ukmećivanju slobodnih seljaka, čime su stekli jaka uporišta među slavenskim i franačkim seljaštvom koje je preplavilo evropske provincije Rimskog carstva. Odatle su se neomanihejske sekte i vjerske zajednice održale u različitim formama i pod različitim imenima kroz cijelo razdoblje ranog feudalizma. Ponegdje, kao što je to bio slučaj u Bosni, njihove su pristalice pronašle način življenja sa feudalnom državom, pa su se konstituirali kao hijerarhijski uređena crkva. Crkva bosanska, prema tome,

čno formulirao i zastupao Franjo Rački. Prema Račkom, Crkva bosanska predstavlja izdanak bogumilstva, koje je kao učenje i pokret u X st. utemeljio neki bugarski svećenik po imenu Bogumil. Njegovo se učenje brzo proširilo po Bugarskoj, Trakiji i Makedoniji, odakle je preko Raške stiglo i u Bosnu.

Bogumil je propovijedao da životom i svijetom ravnaju dva načela koja se stalno međusobno bore. To su načela zla i dobra, odnosno tame i svjetla. Iza načela zla stoji Sotona, a iza načela dobra Bog. Sotona je tvorac vidljivog i okuženog materijalnog svijeta, od čijeg se zla čovjek može oslobođiti odricanjem od ovosvjetskih uživanja, kao što su meso, vino i žene. Istovremeno je odbacivano sve materijalno što je službena crkva vezivala sa vjerovanjem u Boga. Tako je na prvom mjestu odbacivana cjelokupna organizaciona i hijerarhijska struktura tradicionalne crkve, svi njeni građevinski objekti, a posebno bogati manastiri. Čak je i sam krst ili križ postao omraženi "simbol lažnog vjerovanja". Nasuprot tradicionalnoj crkvenoj i vjerskoj hijerarhiji, bogumilstvo je priznavalo samo dvije kategorije vjernika: prečišćene izabranike i obične vjernike. Primjereno tome, u Bosni su to bili "savršeni krstjani", u koje je Rački ubrajao strojnjike, starce i goste, a na drugoj strani "mrsni ljudi", kao obični vjernici. "Pravih krstjana" u srednjovjekovnoj Bosni moglo je biti svega nekoliko stotina. Oni su bili obavezni da vode pravi isposnički život. Nasuprot tome, svi ostali, takozvani "mrsni ljudi", slobodno su se ženili, jeli mrsnu hranu, ratovali i polagali zakletve. Njihova je jedina obaveza bila da u svemu slušaju "savršene krstjane" i da se pred smrt pokaju te prime neku vrstu krštenja.

U socijalnom pogledu, Crkva bosanska je proistekla iz raznih pokreta koji su propovijedali odricanje od vlasništva i od zakletve, otpor prema ratu i nepokoravanje svakoj feudalnoj kako svjetovnoj, tako i crkvenoj vlasti i hijerarhiji. Taj se antifeudalni bogumilski ili patarenški pokret uobličio u Bosni u službenu crkvenu ustanovu tako što se odrekao svog društvenog programa, a zadрžao dogmatsko učenje. Dok su se na istoku i na zapadu svjetovna i crkvena vlastela

Prema Franju Račkom, Crkva bosanska predstavlja izdanak bogumilstva, koje je kao učenje i pokret u X st. utemeljio neki bugarski svećenik po imenu Bogumil. Njegovo se učenje brzo proširilo po Bugarskoj, Trakiji i Makedoniji, odakle je preko Raške stiglo i u Bosnu.

Bogumil je propovijedao da životom i svijetom ravnaju dva načela koja se stalno međusobno bore. To su načela zla i dobra, odnosno tame i svjetla. Iza načela zla stoji Sotona, a iza načela dobra Bog.

službene zoroastričke crkve, koja je pozvala Manija na javnu raspravu. On je prihvatio poziv na tu raspravu, nakon koje je proglašen otpadnikom od vjere predaka i bačen u tamnicu, gdje je 277. na svirep način ubijen.

Manijevo učenje se poslije njegove smrti proširilo po Rimskom carstvu, najprije u Maloj Aziji, odakle je prešlo na Balkan i dalje u Evropu. Rimski imperator Dioklecijan je već 296. bio prisiljen da izda edikt kojim se osuđuje manihejstvo i naređuje progon njegovih sljedbenika. On tu ističe da su do njega, kao imperatora, stigle vijesti da su manihejci, "kao iznenadna kuga", provalili iz zemlje

predstavlja dio istog pokreta kojem su pripadali bogumilstvo na jugoistoku Balkana te razne dualističke hereze u sjevernoj Italiji i južnoj Francuskoj (patareni, katari, valdenzi, albižani i dr.). Poznati historičar Ante Babić je utvrdio da je na prostoru od Male Azije do Pirineja bilo 16 takvih pokreta, među kojima je Crkva bosanska, sa svojim krstjanima i pristalicama, vjero-vatno bila najbrojnija.

Pisci koji zastupaju mišljenje o heretičkom karakteru Crkve bosanske uglavnom se pozivaju na papske i inkvizitorske izvore, posebno na spise pape Pia II s početka druge polovine XV stoljeća. To mišljenje prvi je nau-

Bošnjačka riječ

(episkopi, biskupi, igumani i opati) međusobno borili za posjede i pre-vlast, dотle bosanska vlastela nije u Crkvi bosanskoj u tom pogledu imala suparnika. Bosanska vlastela je podržavala bosansku crkvu, često se oslanjajući na njen autoritet u odnosima prema vladaru i stanovništvu. Zauzvrat, vlastela je štitila crkvu u odnosu prema vladaru, a posebno od napada spolja.

U novijoj nauci bogumilsku teoriju o Crkvi bosanskoj najviše su podržavali Aleksandar Solovjev i Dragutin Kniewald. Solovjev je u više svojih radova postavio nekoliko naučno osnovanih hipoteza kada su u pitanju dogmatsko učenje, organizacija i struktura Crkve bosanske. Na osnovi tih svojih naučnih analiza Solovjev je izvukao opći zaključak da je "bosanska crkva bila od kraja XII do XV. v. zaista heretička, i to bogomilska". Analizom latinskih izvora do sličnog zaključka došao je i D. Kniewald, tj. da "crkva bosanska predstavlja jaku organizaciju neomanješke sljedbe u bitnosti jednake onoj koju su na zapadu zvali katharima ili patarenima". Tako su Rački i njegovi istomišljenici dali jednu cijelovitu sliku Crkve bosanske, kao organizacije sasvim različite od crkve u okolnim zemljama, sa vlastitim načelima, ustrojstvom i teologijom.

Nasuprot Račkom i njegovim istomišljenicima, u literaturi se ranojavilo drugo shvatanje, po kojem je bosanska crkva, mada često nazivana heretičkom, ustvari po svojoj doktrini bila pravoslavna. Od srpskog se pravoslavlja, navodno, razlikovala samo po tome što je imala svoju samostalnu bosansku hijerarhiju. Takvo mišljenje, još prije pojave studije F. Račkog, iznio je B. Petranović, a po njemu je bosanska crkva bila samo jedna od grčkoistočnih crkava, ustvari srpkopravoslavna, koja se odvojila i prihvatile neka heretička vjerovanja.

Među više srpskih autora ovo je mišljenje najoštrije zastupao Vaso Glušac. Mada je iznio nešto "zdravorazumskog skepticizma" u pogledu nekih tumačenja F. Račkog, Glušac je sa izvorima postupao krajnje proizvoljno.

Njegov žestok i neakademski ton najbolji su primjer visokog stupnja emocijalnosti koji obilježava i mnoge druge radove o bosanskoj crkvi, osobito u starijoj literaturi. Bosanske povelje i

dubrovačke isprave pružaju obilje podataka na osnovi kojih se može zaključiti da su se pripadnici Crkve bosanske držali nekih standardnih kršćanskih vjerovanja i ponašanja koja su bila strana i dualizmu i praksi pripisivanoj bosanskoj crkvi u rimskim katoličkim dokumentima. Međutim, i pored toga, "pravoslavna teorija" ima i mnogo nedostataka. Nju ne osporavaju samo papski i inkvizitorski dokumenti nego je pobijaju, također, različiti srpski crkveni i drugi izvori, u kojima se često baca anatema, čak i poimenično, na pripadnike Crkve bosanske kao heretike. Dušanov zakonik prijeti globom i batinjanjem onome ko izgovori "babunsku

Stećak

riječ". Vlastelin je za babunsku riječ kažnjavan sa 100 perpera, a sebar sa 12 perpera i batinjanjem. Istovremeno je heretik koji bi se našao da tajno živi

Upravo činjenica da nije jedna od triju crkava nije na tlu Bosne i među bosanskim seljaštvom imala osobito čvrst oslonac i značajniji uticaj, omogućila je masovno prihvatanje islama. Sigurno je da su islam prihvatali pripadnici sve tri religije u Bosni. Crkva bosanska ni u duhovnom, ni u izravnom političkom smislu nije ostavila nikakvo naslijeđe. Njeno je naslijeđe u tom smislu ustvari preuzeo islam.

među hrišćanima kažnjavan paljenjem po obrazu i progonstvom. Kao izrazito nacionalistička i paternalistička u odnosu na Bosnu, teorija o navodnom srpskopravoslavnom porijeklu i karakteru Crkve bosanske odavno je izgubila svaku naučnu vjerodostojnost, "barem izvan Srbije".

U svojim ranim radovima Jaroslav Šidak je zastupao mišljenje da Crkva bosanska nije bila ni heretička niti pravoslavna, nego "pravovjerna" kršćan-

ska crkva sa slavenskim bogosluženjem i vlastitom organizacijom i hijerarhijom, potpuno nezavisnom, kako od Rima tako i od Carigrada. Kroz svoje kasnije polemičke rade o "pitanju Crkve bosa-nske u novijoj literaturi", Šidak je, uglavnom, došao do zaključka da su unutar nje postojale značajne heretičke tendencije.

Među katoličkim znanstvenicima veliku je popularnost stekla teza koju je 1953. iznio Luka Petrović, u kojoj sa dosta argumenata odbacuje dualizam i dokazuje monistički karakter bosanske crkve, koja se razvila iz rane katoličke organizacije u Bosni.

Najzad, američki historičar Crkve bosanske profesor John Fine je u svom istraživanju krenuo od činjenice da su izvori o njoj vrlo protivrječni. Tu je protivrječnost uočio još Mauro Orbini u svom Kraljevstvu Slavena iz 1601. godine. Orbini je imao spise pape Pia II iz XV st., ali se pored njih koristio i jednom istovremenom hronikom, čiji je sastavljač neki Pietro Livio iz Verone. Livio, nasuprot papskim spisima, svjedoči o monizmu bosanske crkve. Iz dileme koju su mu nametnuli protivrječni izvještaji u izvorima, Orbini je našao prirodnji izlaz u zaključku da su u Bosni morala postojati dva istodobna i naporedna vjerska pokreta ili hereze. Odatle je John Fine utvrdio da su u srednjovjekovnoj Bosni istovremeno postojale dualistička hereza i raskolnička Crkva bosanska. Njegov krajnji zaključak jeste da je Bosna pred osmansko osvajanje bila nastanjena Slavenima koji su pripadali trima vjerskim skupinama.

Najveći dio Bosne u užem smislu bio je već katolički ili kriptobogumilski, zahvaljujući životom djelovanju franjevačkih misionara kroz cijelo jedno stoljeće prije dolaska Osmanlija.

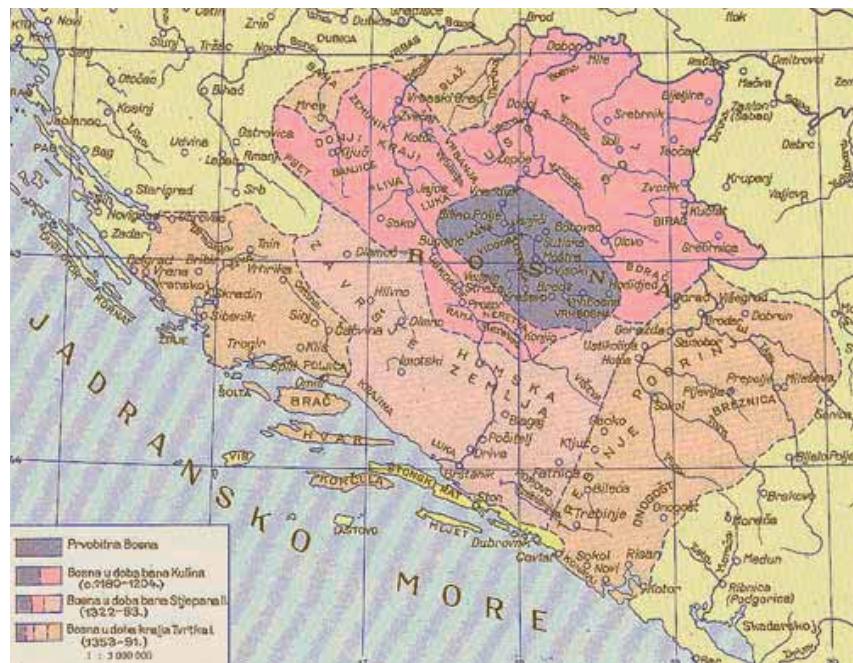
Pravoslavni Slaveni i pravoslavni Vlasi (stočari) nastanjivali su uglavnom istočnu Hercegovinu. Što se tiče preostalog svećenstva i pripadnika Crkve bosanske i dualističkog i nedualističkog krila, bili su uglavnom koncentrirani u sjevernoj Hercegovini.

O hijerarhiji i ustrojstvu Crkve bosanske postoje prilično pouzdani podaci. "Savršeni krstjani" općenito su se nazivali strojnircima, među kojima su se izdvajali starci i gosti kao viši crkveni dostojanstvenici. Na čelu Crkve bosanske i njene hijerarhije stajao je did. Crkva bosanska nije držala ni uživala feudalne posjede niti od seljaka ubirala crkvenu desetinu ili bir, pa njeni dostojanstvenici nisu spadali u vlastelinski stalež.

Dok o ustrojstvu i hijerarhiji Crkve bosanske postoje srazmjerne pouzdani podaci, o njenoj se doktrini, nažalost, zna vrlo malo. Prije svega, nedostaju u tom pogledu podaci iz prve ruke, tj. iz same Bosne. Nije, sačuvan ni jedan izvorni bosanski opis ustrojstva, ceremonijala i teoloških principa Crkve bosanske. Ni bosanski franjevci, koji su se tako uporno borili protiv bosanskih heretika, nisu o tome ostavili nikakav izvorni spis ili izvještaj. Postoje, doduše, neki popisi "zabluda bosanskih heretika", koje su krajem XIV st. sastavljeni talijanski franjevcima. U njima se bosanski krstjani prikazuju kao pravi dualisti katarskog ili bogumilskog tipa. Tako se u jednom spisu kaže kako oni vjeruju da postoje dva boga, od kojih je onaj veći stvorio sve duhovne i nevidljive stvari, a manji, Lucifer, sve tjelesne i vidljive stvari. Dalje se kaže da bosanski krstjani odbacuju

daru, obavljati pričest najmanje sedam puta godišnje, da neće dopuštati da muškarci i žene žive u istim hižama te da će uskraćivati utočište hereticima.

ski papa. U tom su smislu prezirali crkve, katoličku i pravoslavnu, koje su nazivali "sinagogama sotone". Odbacivali su upotrebu svetih slika

Bosna od 1180 do 1381

Na kraju su obećali da će se umjesto imenom krstjanin između sebe nazivati braćom. Iz ovog je zaista teško izvesti određen zaključak o pozitivnim teološkim postulatima Crkve bosanske.

Na osnovi drugih izvora može se zaključiti da su bosanski krstjani dosljedno smatrali da put ka spasenju

kao običnu idolatriju. Nisu vršili službu Božiju niti su vjerovali u svece i njihove navodne moći. Vjerovali su u uskršnje duha, ali ne i tijela, jer tijelo potiče od sotone. Općenito su pridavali značaj asketskim pravilima života, posebno postu, ali ne po rimskom kalendaru. U skladu sa isposničkim pravilima, odbacivali su meso, vino, obilje i raskoš. Osporavali su svjetovnim vladarima pravo da izriču smrtnu kaznu, a nisu prihvatali ni zakletvu. Krstili su samo odrasle osobe koje su u stanju svjesno primiti krstjansku nauku. Bosanski krstjani su slavili Božić i Uskrs, a posebno Jurjevo ili Đurđevdan, kao stari slaveni praznik kojim se obilježava početak proljeća.

Bogumilska teorija o bosanskoj crkvi Franje Račkog uživala je cijelo jedno stoljeće popularnost i vjerdostojnost jer se smatralo da automatski i logično objašnjava dva druga složena pitanja bosanske povijesti. Prvo je masovno prihvatanje islama, a drugo je "misterija" bosanskih stećaka. Smatralo se da su bogumili, izmoreni stalnim progonima od katolicizma i pravoslavlja, jednostavno odmah nakon dolaska Osmanlija masovno prihvatali islam. Sa početkom proučavanja osmanskih defteri

Stari zavjet, svetu misu, crkvene građevine i slike, a "napose križ". U literaturi je već primjećeno da su ovakvi popisi "zabluda bosanskih heretika" ustvari obični prijepisi kritičkih traktata protiv talijanskih katara.

Ponešto se o doktrini i praksi Crkve bosanske posredno može zaključiti iz Akta o odricanju (abjuraciji), donešenog na Saboru na Bilini polju, u proljeće 1203. godine. Starješine Crkve bosanske tom prilikom obavezale su se da će priznavati vrhovnu vlast Rima, primati katoličke svećenike u svoje hiže (samostane), obnoviti oltare i križeve na mjestima gdje se vrši bogosluženje, obavljati ispovijed i pokoru, držati se praznika i posta prema rimskom kalen-

ne zavisi od nekog sakramenta (krštenja, krizme, pričesti, pokore, ispovijedi, posljednje pomasti, braka i sl.), niti od dobre volje crkvenih pastira, nego isključivo od načina života vjernika. Pored toga, zna se da su krstjani Crkve bosanske odbacivali Stari zavjet, proroke i spise svetih otaca. Jednako su odbacivali i kult Marije, do kojeg je katolička crkva veoma držala. Smatrali su da je Krist samo prividno imao ljudsko tijelo, te da ustvari nije ni trpio niti umro. Bosanski krstjani su odricali svaku vlast kršćanskim crkvama, posebno katoličkoj. Smatrali su da je samo njihova crkva prava pa je odatle starješina Crkve bosanske nasljednik apostola Petra, a ne rim-

Bošnjačka riječ

pedesetih godina, ta je teorija jednostavno pala u vodu, mada je još uvijek popularna među laicima i historičarima-amaterima.

Bogumilstvom se ne može objasniti ni zagonetka stećaka. Kako je primijetio Noel Malcolm, bogumilstvo je bilo rašireno i po Bugarskoj, Trakiji i Makedoniji, ali tamo nema nikakvih stećaka. Pored toga, na mnogim stećcima ukleštan je krst ili križ, koji su bogumili odbacivali. Najveći broj stećaka sačuvan je u Hercegovini i potiče s kraja XIV i početka XV st., kada je većina bosanskog stanovništva već bila ušla u katoličanstvo ili pravoslavlje. Odatle se u nauci danas općenito vjeruje da svi motivi na stećcima "ne pripadaju jednom jedinom dekorativno-slikovnom jeziku". Na stećcima se susreću uklešani veoma različiti motivi i simboli, od paganskih do raznih kršćanskih, heretičkih, ratničkih, cehovskih i drugih.

U Bosnu je sredinom XV st. ponovno došla jedna dominikanska misija koju je predvodio Dubrovačanin Ivan Uljarević. On je dobio dozvolu od pape Nikole V da može slobodno po Bosni i Srbiji "propovijedati katoličku vjeru, osnovati samostane i primati u svoje redove one koji to žele". Prema jednoj dubrovačkoj ikonoteci, ovi su dominikanci, uz dozvolu kralja Stjepana Tomaša, poslali trojicu patarena u Rim, gdje su 1461., nakon izjave o abjuraciji, pokršteni. Pod sve većim pritiskom Rima, kralj Stjepan Tomaš je 1450. počeo otvoreno progoniti krstjane. U jednom dominikanskom izvještaju iz februara 1451. tvrdilo se da čim "fratri dođu u mjesto koje krivovjerci drže" heretici "iščezavaju kao vosak na vatri".

Dok o ustrojstvu i hijerarhiji Crkve bosanske postoje srazmjerno pouzdani podaci, o njenoj se doktrini, nažalost, zna vrlo malo. Prije svega, nedostaju u tom pogledu podaci iz prve ruke, tj. iz same Bosne. Nije, sačuvan ni jedan izvorni bosanski opis ustrojstva, ceremonijala i teoloških principa Crkve bosanske.

Sigurno je, međutim, da pokrštavanje bosanskih krstjana nije teklo tako jednostavno i brzo. Progoni su u svakom slučaju nastavljeni pa je did Crkve bosanske potražio 1453. utočište kod hercega Stjepana Kosače. On je, prema jednom pismu carigradskog patrijarha Genadija II Sholarija, prešao na pravoslavlje. Uz "bosanskog djeda" na pravoslavlje je prešao i veći broj njegovih vjernika, pošto su čuli za povlastice koje je grčka pravoslavna crkva

dobila od sultana Mehmeda Fatiha odmah po osvajanju Carigrada.

Uprkos svim progonima krstjana i drugim mjerama protiv njih, Bosanska biskupija nije još ni sredinom XV st. bila u stanju ubirati crkvenu desetinu. Papa Kalikst III je zato u septembru 1457. dao Ivanu Navari novac od crkvene desetine koji je ubran u Dalmaciju da ga podijeli ugarskom i bosanskom kralju. Papa je istovremeno naredio i svom legatu Marinu iz Siene da prikuplja novčanu pomoć za bosanskog kralja. Kralj Tomaš je 1459. prisilno preobratio na katoličanstvo dvije hiljade krstjana, dok su četrdeseterica "najtvrdokornijih" otišli u Hercegovu zemlju. To je u Bosni u užem smislu konačno "slomilo kičmu Crkvi bosanskoj".

Nema znakova niti podataka o tome da su se starješine ili pripadnici Crkve bosanske priklonili Osmanlijama. Naprotiv, poznato je da se gost Radin, jedan od najuglednijih preostalih crkvenih starješina i uticajni dvorjanin hercega Stjepana, obratio 1466. Veneciji s molbom da sa 50-60 pripadnika svoje sekete i zakona pređe na njenu teritoriju, uz uvjet da тамо zadrže svoju vjeru. Izgleda da mu se pastva svela na svega 50-60 sljedbenika, uključujući tu, vjerovatno, i onih četrdeset "najtvrdokornijih".

Iz prvog osmanskog popisa Bosanskog sandžaka vidi se da su pripadnici nekadašnje Crkve bosanske upisivani kao "kristian" (krstjanin), dok su katolici i pravoslavni upisivani kao "gebr" ili "kafir". Što prosto znači nevjernik.

Mada su cijela dva-tri sela upisana kao "kristian", na području Bosanskog

sandžaka nije u tom trenutku bilo ni punih 700 takvih duša. To je izgleda bilo sve što je u trenutku pada bosanskog kraljevstva ostalo od nekad brojnih bosanskih krstjana.

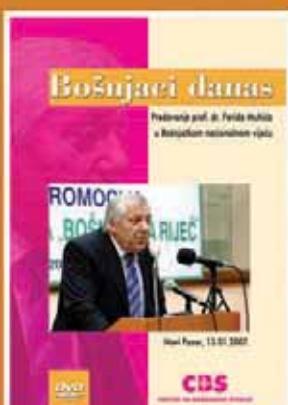
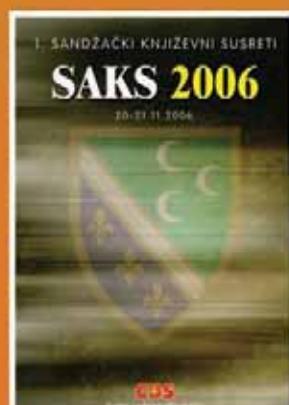
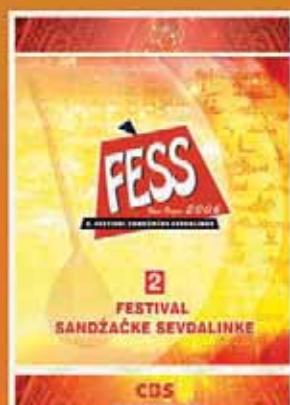
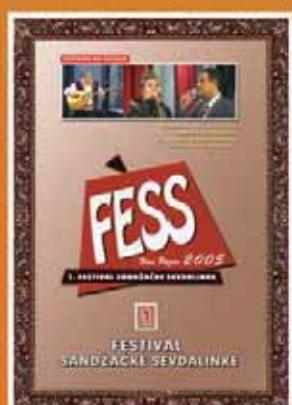
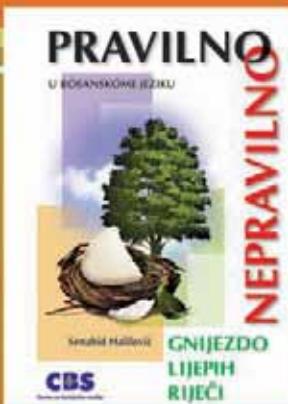
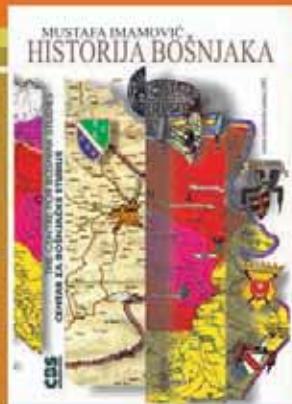
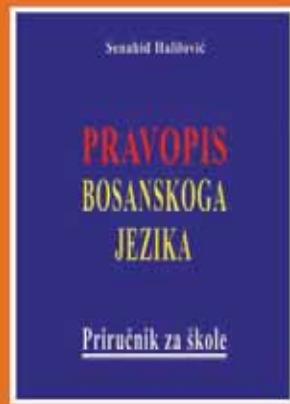
U Bosni je, kao i drugdje, uvijek potrebno razlikovati religiju kao doktrinu od religije kao društvene stvarnosti. Sve su velike religije, odnosno vjerske tradicije, nastale u srazmjerno razvijenim gradskim sredinama, kao proizvod određenih vladajućih i obrazovanih klasa i

slojava. Njihovo učenje i praksa dopiru do sela u manje ili više pojednostavljenoj, odnosno iskrivljenoj formi. Gradovi se u srednjovjekovnoj Bosni razvijaju kasno, uglavnom u XIV i XV st., kao trgovачke ili rudarske kolonije stranaca, pretežno Dubrovačana, Sasa i franjevačkih redovnika. Veze bosanskog seljaštva sa gradovima i općenito sa strancima, osim uz dalmatinsku granicu, bile su vrlo slabe. Upravo čjenjena da ni jedna od triju crkava nije na tlu Bosne i među bosanskim seljaštvom imala osobito čvrst oslonac i značajniji uticaj, omogućila je masovno prihvatanje islama. Sigurno je da su islam prihvatali pripadnici sve tri religije u Bosni. Prema tome, prihvatanje islama od strane brojnih Bosanaca tokom prvog stoljeća nakon pada bosanske države posljedica je dinamizma nove vjere, a ne neke njihove navodne sklonosti ka preobraćanju uslijed pripadanja nekim heretičkim učenjima, kako se to često misli i piše.

U takvim uvjetima svaka vjerska praksa u srednjovjekovnoj Bosni bila je manje ili više iskrivljena u odnosu na svoje izvore i središta u drugim, razvijenijim sredinama. Zato se vjerske prilike u Bosni ne mogu objasniti opisivanjem raznih religijskih doktrina, kao što su manihejstvo i druge hereze. Crkva bosanska i njena hereza nisu predstavljale samo vjersku pojavu nego su istovremeno bile izraz socijalno-političkog stanja jednog nerazvijenog seljačkog društva i na njemu zasnovane feudalne države. Izvori otkrivaju sinkretizam i vrlo slabo poimanje kršćanstva u srednjovjekovnoj Bosni. Crkva bosanska ni u duhovnom, ni u izravnom političkom smislu nije ostavila nikakvo naslijeđe. Njeno je naslijeđe u tom smislu ustvari preuzeo islam.

Sa stanovišta političke uloge, Crkva bosanska je odigrala dvostruku i donekle protivrječnu ulogu. Uslijed svoje povezanosti sa vlastelom, ona je bila jedan od ključnih činilaca slabosti središnje vlasti i snage partikularizma u feudalnoj Bosni. Na drugoj strani, Crkva bosanska je, kao ideološki činilac u borbi protiv pape i ugarsko-hrvatskih kraljeva i velikaša, te srpskih vladara koji su nosili katoličanstvo, odnosno pravoslavlje, dala značajan doprinos izgradnji bosanske državne samostalnosti i odbrani od vanjskih neprijatelja.

Nastaviće se.

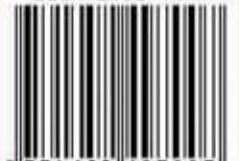

CBS

GENTAR ZA BOŠNJAČKE STUDIJE

ISSN 1452-497X

9 771 452 497 007

160 DIN • 2 EUR • 4 KM